

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการย่อยที่ 1

การวิจัยเพื่อศึกษาและสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณ
แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี: กรณีศึกษา พื้นที่ตลาดพลู-วัดโพธิ์นิมิตร

Study and Survey of the Cultural Landscape of Historic Urban Community along Old
Chao Phraya River loop of Thonburi are: Case Study of Communities in Talad Phloo
and Wat Phonimit

โดย ดร.วรสิทธิ์ ตันตินิพันธุ์กุล และคณะ

กรกฎาคม 2558

สัญญาเลขที่ RDG5650013

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการย่อยที่ 1

การวิจัยเพื่อศึกษาและสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณ
แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี: กรณีศึกษา พื้นที่ตลาดพลู-วัดโพธิ์นิมิตร

Study and Survey of the Cultural Landscape of Historic Urban Community along Old
Chao Phraya River loop of Thonburi are: Case Study of Communities in Talad Phloo
and Wat Phonimit

คณะผู้วิจัย สังกัด

1. ดร.วรสิทธิ์ ตันตินิพัทธ์กุล
2. ดร.บุษเกตน์ อินทรปาสาน
3. นางสาวอรรจนียา วงศ์กิจการวานิช

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

ชุดโครงการวิจัยอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและบริการ

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย วช.-สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการย่อยที่ 1 การวิจัยเพื่อศึกษาและสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณ แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี: กรณีศึกษา พื้นที่ตลาดพลู-วัดโพธิ์นิมิตร

ความเป็นมา

การตั้งถิ่นฐานริมฝั่งแม่น้ำนั้นเป็นวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมไทยมาโดยตลอด เพื่อการใช้ประโยชน์ การหาเลี้ยงชีพ การคมนาคม ตลอดจนการป้องกันภัยจากข้าศึก ศัตรูและลักษณะการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องผูกพันกับน้ำนั้นยังก่อให้เกิดรูปแบบ คุณลักษณะ และเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม รวมไปถึงวิถีชีวิต พฤติกรรม ก่อให้เกิดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ชุมชนกับแม่น้ำ เป็นวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมอันเป็นลักษณะเฉพาะพิเศษของสังคมไทยมาโดยตลอด อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเมืองซึ่งประกอบไปด้วยการเปลี่ยนแปลงที่มีความหลากหลายทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมประกอบกับการขาดองค์ความรู้ความเข้าใจการพัฒนาเมืองที่ขาดการตระหนักและการคำนึงถึงประวัติศาสตร์ภูมิหลังของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่มีรากเหง้าทางประวัติศาสตร์และมีถิ่นที่ตั้งริมน้ำและอยู่ในบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางของเมืองจึงส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ขัดแย้งต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน การเสื่อมโทรมและโบราณสถานถูกละเลย วิถีชีวิตที่ต้องตามกระแสสังคมสมัยใหม่ ที่ทวีความรุนแรงส่งผลให้คุณค่าและเอกลักษณ์ของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์อย่างคลอง/ชุมชนริมคลองไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสม รวมไปถึงผลกระทบต่อการพัฒนาในด้านอื่นๆ อาทิเช่น ด้านการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ ทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การใช้พื้นที่อย่างไม่เหมาะสม เป็นต้น

ดังนั้นการวิจัยเพื่อศึกษาสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านเมืองเก่าในชุมชนจึงเข้ามามีบทบาทและเป็นส่วนหนึ่งต่อการกำหนดแผนศึกษาศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณตลาดพลู และวัดโพธิ์นิมิตรซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งรกรากบริเวณริมฝั่งคลองแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าโดยในอดีต ได้มีการขุดคลองเพิ่มเติมในบริเวณแม่น้ำดังกล่าวเพื่อย่นระยะทาง และเพิ่มการอำนวยความสะดวกของการเดินทาง ต่อมาเมื่อถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน มีการย้ายราชสำนักมาอยู่ที่กรุงธนบุรี ทำให้พื้นที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า ซึ่งรวมไปถึงคลองบางกอกน้อย เป็นที่พำนักพักอาศัยของข้าราชการบริพาร พื้นที่บริเวณนี้จึงนับเป็นทางสัญจรหลักเป็น ทางระบายน้ำรวมถึงเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ทั้งนี้จากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า การตั้งถิ่นฐานในอดีตตั้งแต่คลองบางกอกน้อยเชื่อมต่อมาถึงคลองบางกอกใหญ่ มีลักษณะการตั้งบ้านเรือนเรียงรายกันไปตลอดคลองบางช่วงมีความหนาแน่นของอาคารมาก และบางแห่งยังเป็นสวนผลไม้สลับกับอาคารพักอาศัย ลักษณะอาคารริมคลองโดยทั่วไป เป็นอาคารไม้ประเภทอาคารพักอาศัยปะปนกับพาณิชย์กรรม ในบางช่วงเป็นชุมชนใหญ่ มีอาคารสาธารณะ หรือสถานที่ราชการตั้งอยู่ด้วย นอกจากนี้ลักษณะทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่นี้สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ อาคารพักอาศัยซึ่งเป็นเรือนไทยโบราณ อาคาร

ทรงมนิลา และปั้นหย่า อาคารพาณิชย์พักอาศัย อาคารพักอาศัยลักษณะพื้นบ้านและลักษณะร่วมสมัยแบบผสมผสาน

อาคารพักอาศัยซึ่งเป็นเรือนไทยโบราณ เป็นเรือนไทยแบบภาคกลางตั้งอยู่ทั้งในน้ำและบนฝั่ง ประกอบไปด้วยเรือนเดี่ยวและเรือนหมู่ เป็นเรือนใต้ถุนสูง หลังคาทรงสูง ชายคายื่นยาวและชานกว้าง แต่ส่วนของชานมีหลังคาคลุม อาคารหันหน้าไปทางแม่น้ำ หลังคาทรงปั้นหย่าหรือทรงมนิลา

อาคารทรงมนิลาและปั้นหย่า เป็นบ้านชั้นเดียวและ 2 ชั้น มีรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าต่อเนื่องกัน แยกเป็นหลายหลัง ยกใต้ถุนสูง เป็นบ้านไม้ใช้ระบบเสาคาน หลังคาทรงจั่ว ปั้นหย่า หรือผสม ชายคาบางบ้านเป็นรางน้ำสังกะสี

อาคารพาณิชย์พักอาศัย พื้นที่ใช้สอยแยกออกจากกันโดยการใช้พื้นที่ต่างระดับ อาคารมีการเปิดหน้าต่างกว้างเต็มช่วงเสา ลักษณะทางกายภาพจะแตกต่างกันตามประเภทสินค้าและบริการ โครงสร้างเป็นโครงสร้างไม้ ส่วนใหญ่ไม่ตีฝ้าเพดาน ระบายความร้อนส่วนบนด้วยช่องลม มุงหลังคาด้วยสังกะสี

อาคารพักอาศัยลักษณะพื้นบ้านและลักษณะร่วมสมัย มีจำนวนมากที่สุดในพื้นที่ การวางอาคารยาวตามแนวลำคลองเพื่อรับลมและให้เกิดการระบายอากาศ โครงสร้างเป็นไม้มีทั้งชั้นเดียวและสองชั้น ลักษณะผังพื้นเป็นรูปทรงเรียบง่าย ส่วนใหญ่เป็นการสร้างที่วางในลักษณะโล่งสามารถใช้งานได้ เอนกประสงค์ ใต้หลังคามีช่องลมถ่ายเทอากาศ วัสดุอาคารขึ้นอยู่กับสภาพของอาคาร

นอกจากความสำคัญทางสถาปัตยกรรมแล้วยังมีวิถีชีวิตของผู้คนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยที่บางส่วนยังคงมีงานประเพณี งานศิลปะ วัฒนธรรมความเป็นอยู่และเรื่องราวทาง ประวัติศาสตร์ที่ในชุมชนยังคงสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและความงดงามทางวัฒนธรรมของสังคมไทย

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาเพิ่มเติมกลับพบว่าในปัจจุบันยังคงขาดข้อมูลเพื่อทำการศึกษากการเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณย่านดังกล่าวอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมครบถ้วนเนื่องจากพื้นที่บริเวณคลองบางหลวงมีขนาดใหญ่ประกอบไปด้วยชุมชนริมน้ำอยู่ตลอดแนวคลองเป็นจำนวนมากกว่า 30 ชุมชนคาบเกี่ยวเขตปกครองถึง 5 เขต และหลายชุมชน ที่ยังมีทั้งอาคาร บ้านเรือนในรูปแบบเดิมสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกรุงเทพ ในขณะที่บางพื้นที่ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจึงได้ทำการสำรวจหาพื้นที่ชุมชนที่ยังมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่สะท้อนความเป็นเมืองเก่าของกรุงเทพฯที่ยังคงอยู่หนาแน่นโดยมีพื้นที่ย่านตลาดพลูและวัดโพธิ์นิมิตรเป็นกรณีศึกษาเพื่อเป็นตัวอย่างให้แก่ชุมชนริมน้ำอื่นๆในพื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า นำไปพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนเพื่ออนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและจัดการการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ต่อไป

ดังนั้นการวิจัยเพื่อศึกษาและสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรีจะเป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทและเป็นส่วนหนึ่งในการฟื้นฟูเพื่อให้เกิดการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจคุณค่าของความสำเร็จทางสถาปัตยกรรมที่ยังหลงเหลืออยู่ในย่านประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน รวมไปถึงทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ชุมชน

เห็นคุณค่าในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่สำคัญ เข้าใจถึงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพตามแนวทางการพัฒนาและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ขอบเขตของงานวิจัย:พื้นที่กรณีศึกษาย่านตลาดพลูและวัดโพธิ์นิมิตร

การศึกษาเก็บข้อมูลทางกายภาพ โดยเฉพาะเอกลักษณ์และพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของย่านเมืองเก่า ซึ่งในที่นี้ศึกษาเฉพาะอาคารบ้านเรือนของประชาชน ไม่รวมถึง วัด โบราณสถานอื่นๆ ในพื้นที่ ซึ่งสะท้อนถึงประวัติศาสตร์ที่สำคัญของรัตนโกสินทร์ในชุมชนบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าโดยกำหนดพื้นที่กรณีศึกษาย่านตลาดพลูและวัดโพธิ์นิมิตรซึ่งเป็นชุมชนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และยังมีอาคารบ้านและเรือนแถวไม้ที่สามารถสะท้อนคุณค่าและลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมได้อย่างชัดเจนเพื่อเป็นการศึกษาที่นำไปสู่การวิเคราะห์และสามารถทำให้ชุมชนสร้างแนวทางการอนุรักษ์ทางสถาปัตยกรรมและการวางแผนบริหารการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและการอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าโดยชุมชนเอง

การสำรวจรูปแบบสถาปัตยกรรมในพื้นที่

การลงพื้นที่สำรวจอาคารต่างๆพบว่ามีรูปแบบอาคารต่างๆดังนี้

บ้านพักอาศัย

- เรือนไทย หลังคาจั่วชั้นมีปั้นลม ฝาไม้ปะกน
- สถาปัตยกรรมแบบไทยผสมกับรูปแบบโคโลเนียล มีลายฉลุไม้ที่สวยงาม หลังคาทรงจั่วยื่นปีกนกทั้ง 4 ด้าน แบบไทยประเพณี ผนังหน้าจั่วมีลายปูนปั้นคล้ายสัญลักษณ์ประจำตระกูลหรือหน่วยงาน สันหลังคามีปูนปั้นปิด เชิงชายมีลวดลายฉลุรอบอาคาร
- บ้าน 2 ชั้น คอนกรีตผสมไม้ทึบโครงสร้างก่ออิฐถือปูนหรือไม้หลังคาจั่วบ้านไม้ชั้น ผนังไม้ตีเกล็ดแนวนอน

อาคารพาณิชย์กรรมกึ่งพักอาศัย

- เรือนแถวไม้ อาคาร 2 ชั้น โครงสร้างไม้ ผนังเป็นรูปตัว C ยาว 12 คูหา และรูปตัว L ยาว 5 คูหา เป็นเรือนแถวไม้ อยู่คู่กันโดยมีถนนตลาดพลูกั้นกลางก่อนขึ้นสะพานข้ามคลองบางน้ำชันไปวัดราชคฤห์ มีบานประตูบานเพี้ยมลูกฟักไม้แบบจีน ช่องลมตีไม้เป็นช่องสี่เหลี่ยมย่อยยาวตลอดช่วงเสา มีกันสาดยื่นคลุมทางเดินตลอดแนวอาคาร หลังคาทรงปั้นหยาพุ่งสังกะสีในปัจจุบัน แต่เดิมสันนิฐานว่าเป็นกระเบื้องว่ามาก่อน

- ตึกแถวค้าขายรูปแบบสิงคโปร์ ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ตึกแถวก่ออิฐ 2 ชั้น ได้รับอิทธิพล ตึกแถวของประเทศสิงคโปร์ ตึกสูงสามชั้นมีราวระเบียงหล่อปูนลวดลายลูกกรงแบบจีน หลังคาเป็นคานฟ้า คอนกรีตเรียบ กันสาดคอนกรีตยื่นยาว ไม่มีลายปูนปั้นหน้าต่างแต่มีช่องเปิดมากกว่า

- ตึกแถวค้าขายรูปแบบตะวันตกและจีน ลักษณะตึกแถวห้องหัวมุมถนนตลาดพลูและซอยเทอดไท 18 ก่ออิฐถือปูน หลังคาเทพื้นคอนกรีตเป็นคานฟ้า มีลวดลายปูนปั้นลูกกรงราวระเบียงชั้น 2, 3 และคานฟ้า ที่เป็นเฉพาะของตึกแถวในย่านตลาดพลู แบบตะวันตกผสมจีนประยุกต์ มีหลังคาปีกนกและเสาค้ำยัน ที่ยื่น ออกมากันแดดฝนให้ทางเดินชั้นล่าง และระเบียงชั้นสอง

- ตึกแถวปูนสมัยใหม่ เปลี่ยนไปเป็นแบบสากลมากขึ้นคือลดรายละเอียดรูปแบบที่ได้รับอิทธิพล สถาปัตยกรรมตะวันตกจากอดีต เช่นการใช้ซุ้มโค้ง ลวดลายปูนปั้นอย่างตะวันตก การลดความชันของ หลังคา การลดการประดับตกแต่งอาคารให้น้อยและเรียบง่ายมากขึ้นแปรเปลี่ยนไปเป็นลักษณะผสม อิทธิพลโมเดิร์นมากขึ้น

สถาปัตยกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

- ศาลาท่าเรือภิรมย์ภักดี เป็นศาลาไม้ฉลุหน้าจั่วและช่องลาดอั้งดงาม สีเขียวอ่อนมีลวดลายฉลุ แบบขนมปังขิง ลักษณะเป็นโครงสร้างหลังคาหน้าจั่ว 2 ตอนมุงด้วยกระเบื้องดินเผา (ทำใหม่) มีค้ำฉลุ ลวดลายหลังคาด้านหน้าและหลังมีทวยหูช้างใต้ชายคาฉลุลวดลายอยู่ตรงมุมหัวเสากับคานข้างบนรับ น้ำหนักชายคาที่ยื่นออกมาคลุมส่วนที่เป็นระเบียงนั่งพักผ่อน มีเสารับน้ำหนักประดับด้วยลวดลาย ขนมปังขิงไปประดับอาร์ชโค้งบริเวณด้านเข้าออกทั้ง 2 ข้างอันเป็นลักษณะอิทธิพลของสถาปัตยกรรมจาก ตะวันตก สร้างด้วยไม้มีการฉลุที่หน้าจั่วกับเชิงหลังคาอย่างละเอียด

สรุปการเลือกอาคารเพื่อทำการเก็บข้อมูลแบบ Vernadoc สำหรับการอนุรักษ์ต่อไปในอนาคต

จากการสำรวจโดยได้ข้อมูลรูปแบบอาคารพักอาศัยและพาณิชยกรรมกึ่งพักอาศัยในย่านตลาดพลู ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นจึงได้ทำการเลือกอาคารมาจำนวน 10 หลังในการเขียนแบบ Vernadoc อย่างละเอียด ได้ในรอบระยะเวลาการศึกษา ดังต่อไปนี้ คือ

1. บ้านไม้เก่า ธนบุรีเอธานอล เลขที่ 61/1-61/3 ถนนตลาดพลู
2. ร้านอาหารครัวบางหลวง เลขที่ 73 ซอยเทอดไท 18 ถนนเทอดไท
3. เรือนแถวไม้โรงน้ำปลา เข้าเต็กเชิง เลขที่ 8-10 และ เลขที่ 5 ซอยเทอดไท 16 ถนนเทอดไท
4. เรือนแถวไม้ 3 และ 2 ชั้น 14 คูหา เลขที่ 26-2 ซอยเทอดไท 16 ถนนเทอดไท
5. ร้านจักสาน บ้านเลขที่ 504 ซอยวัดราชคฤห์ ถนนเทอดไท
6. ร้านอินทรีโอสถ บ้านเลขที่ 46 ซอยวัดราชคฤห์

7. ตึกแถวปูน 31 คูหา เลขที่ 922- 95 ซอยเทอดไท 20 ถนนเทอดไท
8. บ้านเลขที่ 1185-1187,886
9. ศาลเจ้าโถกหลงซัน (ตึกดิน) 817 ถนนริมทางรถไฟ
10. ศาลเจ้าพ่อฮ่วยตึงเอี้ยะ (ศาลเจ้าพ่อพระเพลิง (เก่า)) หลังสถานีดับเพลิงตลาดพลู ถนนตลาดพลู

จากการวิเคราะห์พื้นที่ตลาดพลู นำมาประกอบกับข้อมูลทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เป็นแผนที่วัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับเส้นทางถนนตลาดพลูทางในซึ่งเป็น เส้นทางสัญจรแต่ดั้งเดิมของพื้นที่ พบว่าสามารถเชื่อมต่อกับ อาคารเก่าแก่อันทรงคุณค่า ได้เกือบทุกหลังคาเรือนโดยในด้านที่ตั้ง พบว่าอาคารเก่าที่เด่นเห็นได้ชัดที่สุดและสมควรได้รับการอนุรักษ์และพัฒนา คือ อาคารที่อยู่ริมถนนตลาดพลูทางในและผู้มาเยี่ยมชมเห็นได้อย่างชัดเจน ดังนี้

1. ตึกแถวปูน 31 คูหา ซึ่งมีความยาวทั้งซอยเทอดไท 20 ตั้งแต่ถนนเทอดไท จนถึง ถนนตลาดพลู
2. ร้านอาหารครัวบางหลวง ซึ่งตั้งอยู่ ณ หัวมุมระหว่าง ถนนตลาดพลูทางในและซอยเทอดไท 18
3. เรือนแถวไม้โรงน้ำปลา เฮ้า เต็ก เซ็ง อยู่ขึ้นสะพานข้ามคลองบางน้ำชน

ด้านความสำคัญทางประวัติศาสตร์ พบว่าอาคารที่มีประวัติศาสตร์สำคัญ คือ

1. บ้านไม้เก่า ธนบุรีเอธานอล โดยเป็นบ้านหลังแรกที่ก่อสร้างโดย คหบดีที่มีชื่อเสียงเก่าแก่ในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ คุณต่าง แซ่ลิ้ม
2. เรือนแถวไม้โรงน้ำปลา เฮ้า เต็ก เซ็ง อยู่ขึ้นสะพานข้ามคลองบางน้ำชน ซึ่งดำเนินกิจการโรงน้ำปลาและโรงเต้าเจี้ยวมานาน บนที่ดินของทายาทคุณพระเสริม ชูโต
3. ศาลเจ้าโถกหลงซัน (ตึกดิน) 817 ถนนริมทางรถไฟ เป็นศาลเจ้าที่อยู่คู่กับชุมชนมานาน เพราะเปรียบเสมือนเจ้าที่คุ้มครองให้คนในชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข ทำมาค้าขึ้น

ด้านสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น

1. บ้านไม้เก่า ธนบุรีเอธานอล เป็นอาคารครึ่งปูนครึ่งไม้ ชั้นบนเป็นไม้หลังคาจั่วยื่นปีกนก ไม้เชิงชาย ช่องลมและลูกกรงระเบียงมีลายฉลุงดงาม
2. เรือนแถวไม้โรงน้ำปลา เฮ้า เต็ก เซ็ง เป็นเรือนแถว 2 ชั้น ไม้สักทั้งหลัง หลังคาปั้นหยา มีบานประตูบานเฟี้ยม ช่องลมไม้
3. ตึกแถวปูน 31 คูหา เป็นตึกแถวแบบสิงคโปร์ 2 ชั้น มีลวดลายช่องลมเหนือประตูบานเฟี้ยมที่แกะฉลุสวยงาม 4 คูหาสุดท้ายด้านถนนตลาดพลู เป็นตึกแถว 3 ชั้น มีราวระเบียงคอนกรีตหล่อลวดลายใบไม้บนแผ่นคอนกรีตยื่นแทนหลังคากันสาดไม้ของตึกแบบสิงคโปร์เดิมที่ติดกัน
4. บ้านเลขที่ 1185-1187,886 เป็นตึกแถว 3 ชั้นมีราวระเบียงหล่อคอนกรีต หน้าต่างและประตูบานเฟี้ยมไม้สัก

แนวทางการอนุรักษ์เบื้องต้น

1. จัดทำป้ายบอกประวัติความสำคัญของอาคารเก่าแก่ในพื้นที่เพื่อให้ความรู้แก่ผู้มาเยี่ยมชมและสร้างความภูมิใจแก่ชุมชน
2. ส่งเสริมให้ปรับปรุงและจัดพื้นที่ถนนตลาดพลูทางในเป็นถนนท่องเที่ยวในชุมชนเพื่อคนเดิน-และขี่จักรยานชมอาคารเก่าและจัดเป็นพื้นที่ขายอาหารในชุมชนในวัน เสาร์-อาทิตย์ เพื่อส่งเสริมให้มีกิจกรรมที่สร้างรายได้ ทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญของอาคารมรดกของชุมชนเอง
3. ส่งเสริมจัดการพื้นที่ริมน้ำบริเวณทำน้ำตลาดพลูซึ่งต่อเนื่องกับถนนตลาดพลูให้เป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมทางด้านพาณิชยกรรมและนันทนาการที่เหมาะสมเกิดประโยชน์แก่ชุมชน ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนและผู้มาเยี่ยมชมเห็นอาคารเก่าแก่และภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในย่านตลาดพลู
4. จัดลำดับความสำคัญของอาคารเก่าแก่ในย่านตลาดพลู โดยปัจจัยที่ต้องคำนึงดังนี้
 - 4.1 ความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์
 - 4.2 ความสำคัญในเชิงที่ตั้ง แหล่งท่องเที่ยว
 - 4.3 ความสำคัญในเชิงงานฝีมือและรูปแบบสถาปัตยกรรม
 - 4.4 ความสำคัญในเชิงกิจกรรมเกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรม
5. จัดการประชุมร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องของรัฐทั้งเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นทั้งการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ สภาวัฒนธรรม เจ้าของที่ดิน (รวมถึงวัด โบสถ์และศาลเจ้าต่างๆ) เจ้าของอาคารและผู้อยู่อาศัย ผู้เช่า เพื่อกำหนดแนวทางและ รูปแบบการอนุรักษ์อาคาร ในย่านตลาดพลูด้วย
6. จัดอบรม วิธีการอนุรักษ์ ดูแล ซ่อมแซม รวมถึงการต่อเติมอาคารเก่าแก่อย่างเหมาะสม ให้กับเจ้าของอาคารและผู้อยู่อาศัยข้าง ผู้รับเหมาในชุมชน ไม่ให้เกิดการทำลายคุณค่า และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชน โดยมีหนังสืออาคารเก่าแก่ในชุมชนตลาดพลู ที่รวบรวม Vernadoc Drawing ของอาคารทั้ง 10 หลังนี้
7. จัดการอบรมให้เจ้าของอาคารเก่าแก่และผู้อยู่อาศัยได้มีส่วนร่วมกับสมาชิกในชุมชนที่จัดการการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ เพื่อให้งานอนุรักษ์เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ไม่ทำลายคุณค่าและเอกลักษณ์ของชุมชนไป

บทคัดย่อ

โครงการย่อยที่ 1 การวิจัยเพื่อศึกษาและสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี: กรณีศึกษา พื้นที่ตลาดพลู-วัดโพธิ์นิมิตร

ชุมชนประวัติศาสตร์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ฝั่งธนบุรีกำลังถูกคุกคามโดยการพัฒนาของระบบคมนาคมซึ่งทำให้สถาปัตยกรรม การก่อสร้าง ลวดลาย รูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมถูกทำลายไปและเป็นองค์ประกอบหลักของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในย่านตลาดพลูด้วย งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งสร้างฐานข้อมูลสถาปัตยกรรมที่เก่าแก่ที่ยังคงรักษาสภาพดั้งเดิมรวมทั้งลวดลายประดับอาคารและรูปทรงของอาคาร โดยคัดเลือกอาคารกลุ่มตัวอย่างที่แสดงถึงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของตลาดเก่าเพื่อจัดทำเป็นกระบวนการอนุรักษ์ วัตถุประสงค์ในการวิจัยคือ ให้ตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์และรักษาตลาดพลู รวมถึงการสร้างกรอบแนวคิด และแผนงานในการอนุรักษ์ด้วย

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นไปยังสถาปัตยกรรมในพื้นที่ตลาดพลู โดยใช้วิธีการสังเกตและจดบันทึก ลักษณะ รูปทรง ความสมบูรณ์ของอาคารในแต่ละหลัง ในพื้นที่พบสถาปัตยกรรมประเภทร้านค้าได้มากที่สุด และมีเอกลักษณ์โดดเด่นทั้งในด้านรูปแบบ รูปทรง และวัสดุ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมตะวันตก แต่ไม่ได้รับการดูแลรักษาที่ดีทำให้เกิดการต่อเติมที่ผิดแปลกไปจากดั้งเดิม ซึ่งรูปแบบที่พบมีความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานในยุคแรกๆ อาทิเช่นบ้านในยุคแรกจะมีการหันหน้าออกไปทางคลอง บางหลวง เป็นต้น

งานวิจัยชิ้นนี้ใช้วิธีการสำรวจพื้นที่ แล้วบันทึกข้อมูลด้วยวิธีการ Vernacular Documentation สำหรับอาคารเก่าที่สำคัญ โดยคัดเลือกจากอาคารบ้านเรือนที่อยู่ในสมัย รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 9 ตอนต้น เส้นทางการเข้าถึงสถานที่ ความสมบูรณ์ของรูปแบบอาคาร

จากการศึกษาพบว่า เรือนร้านค้า และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกระจายตัวทั่วพื้นที่ตลาดพลู ซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 8 ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตก นอกจากนี้ยังพบว่าในสมัยก่อน การตั้งถิ่นฐานนั้นสัมพันธ์กับคลองบางหลวง เนื่องจากตลาดพลูเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน สะท้อนผ่านวัด บ้านเรือน วิถีชีวิต ประเพณี ซึ่งเมื่อนำทุกอย่างมารวมกันจึงกลายเป็นเอกลักษณ์ของตลาดพลูแนวทาง ในการอนุรักษ์ตลาดพลูเริ่มจาก 1. การรักษาแหล่งพยานิชยกรรม และกิจกรรมการค้าที่สำคัญในย่าน 2. การรักษาสภาพแวดล้อมลักษณะกายภาพของแม่น้ำลำคลอง เพื่อส่งเสริม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยวทางน้ำ 3. การออกกฎหมายผังเมืองหรือกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชน 4. การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์เด่น และสภาพแวดล้อม โดยการกำหนดความสูงและรูปแบบของอาคารที่จะมีการสร้างใหม่ในอนาคต

Abstract

Study and Survey of the Cultural Landscape of Historic Urban Community along Old Chao Phraya River loop of Thonburi are: Case Study of Communities in Talad Phloo and Wat Phonimit

Many historic communities in Western Bangkok are in jeopardy of becoming neglected due to infrastructure development. Historically, recent facades are not valued and faux elements are used to keep historic identity of built fabric, which is a crucial part of this unique cultural landscape, or such diversity is lost by replicating a selected type of architectural form. This research attempts to generate a historically derived exterior style and form by examining samples from a group of representative buildings to gain an understanding of the styles employed in the old market of domestic architecture and to recommend a new design for conservation planning process. The research also aims to consider options on how to improve the state of preservation and conservation of the old floating market district and to establish a framework of conservation plan for the old market.

The architecture of the old floating market district called *Talad Phu* has been investigated previously; however, the research should address the symbolic and aesthetic expression of architectural form and styles through formal architectural analysis. Particularly, the shop houses that are very distinctive of their styles, form, and materials play a fundamental role in architectural expression influenced by Western architecture, but their salient features are often overlooked in the preservation perspective. There has also been limited architectural research completed to record those architectural elements, and the buildings are frequently studied as isolated entities, but rarely as a group, addressing styles and form across a building settlement.

Therefore, this research applies the vernacular architectural drawing technique as a tool to record and analyze the existing buildings. There are also preliminary assessment of conditions, comparative analysis of decorative trends and investigation of architectural elements.

From the study, it is found that there are a number of shop houses and vernacular houses in different locations, built in the reigns of King Rama IV, King Rama V, King Rama VI and King Rama VII influenced by Western architecture. The study reveals that the canal still has traditional settlement patterns. The existing temples, houses, environment, way of life, and culture have made the community structure and elements of the area accordingly unique. The proposed conservation guidelines for the community

are the following : 1) the conservation of water-based environment which supports cultural and tourism activities ; 2) the conservation of settlement patterns and elements of the community along the canal using city planning regulations ; and 3) the conservation of architectural identity and its environment by regulating height and building style controls.

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	ก
บทคัดย่อ	ช
สารบัญ	ญ
สารบัญภาพ	ฐ
สารบัญแผนที่	ณ
สารบัญแผนภูมิ	ด
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาและสาระสำคัญของงานวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย	3
1.3 ขอบเขตการศึกษา	3
1.4 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการศึกษา	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวความคิด และการศึกษาของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	7
2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนและชุมชนริมน้ำ	
2.2.1 ความหมายและองค์ประกอบของชุมชนริมน้ำ	9
2.2.2 องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ	9
2.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับชุมชนริมน้ำ	10
2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับบ้านเรือนสมัยกรุงธนบุรีถึงต้นรัตนโกสินทร์	
2.3.1 สมัยธนบุรี	10
2.3.2 สมัยรัตนโกสินทร์	14
2.4 แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานและเมืองเก่า	
2.4.1 หลักการสำคัญในการอนุรักษ์	33
2.4.2 กฎบัตรในการอนุรักษ์	34
2.5 สรุป	42

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	
3.1 วิธีดำเนินการวิจัย	
3.1.1 การศึกษาข้อมูล	43
3.1.2 การเก็บข้อมูล	43
3.1.3 การวิเคราะห์ข้อมูล	46
3.1.4 อภิปรายผลการศึกษา	47
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	47
บทที่ 4 ลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม และรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สำคัญบริเวณย่านตลาดพลู	
4.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมคลองบางหลวง	53
4.2 ลักษณะองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมย่านตลาดพลู	
4.2.1 ลักษณะที่ว่าง และการใช้งานที่สำคัญในย่านตลาดพลู	54
4.2.2 ลักษณะภูมิทัศน์เส้นทางคมนาคมในย่านตลาดพลู	63
4.2.3 องค์ประกอบอื่นๆ ในภูมิทัศน์ตลาดพลู	73
4.2.4 ลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สำคัญในย่านตลาดพลู	79
4.3 สรุปข้อมูลภูมิทัศน์วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมบริเวณย่านตลาดพลู และการเลือกสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าเพื่อเขียนแบบเก็บข้อมูล	
4.3.1 พัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมในย่านตลาดพลู	90
4.3.2 สรุปวิเคราะห์จุดเด่นทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของตลาดพลู	94
4.4 สรุปรูปแบบลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นย่านตลาดพลู	107
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	
5.1 คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ตลาดพลู	109
5.2 คุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์	
5.2.1 คุณค่าด้านประวัติศาสตร์	112
5.2.2 คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม	112
5.2.3 คุณค่าด้านศิลปกรรม	113
5.2.4 คุณค่าด้านสังคม	113
5.3 ภัยคุกคามต่ออาคาร	114

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.4 แนวทางการอนุรักษ์พื้นที่ตลาดพลู	
5.4.1 การรักษาคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์	116
5.4.2 แนวคิดการอนุรักษ์แหล่งพณิชยกรรมสำคัญของย่าน	116
5.4.3 การสร้างฐานข้อมูล และเผยแพร่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในย่านตลาดพลู	118
5.4.4 องค์กรชุมชนที่สามารถนำฐานข้อมูลไปทำแผนอนุรักษ์ และท่องเที่ยวได้	122
5.4.5 การส่งเสริมการใช้คูคลองอย่างเป็นระบบเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศน์ในชุมชนเมืองเก่า	123
5.5 ข้อเสนอแนะต่อภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	125
รายการอ้างอิง	126
ภาคผนวก	128

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 3.1 บ้านเลขที่ 125 ถนนดำเนินเกษม อ เมือง จ เพชรบุรี สภาพ ก่อนเขียนแบบ VERNADOC (ซ้าย) และบ้านเลขที่ 125 ในสภาพระหว่างการซ่อมแซม (ขวา)	44
ภาพที่ 3.2 ภาพลายเส้น VERNADOC รูปด้านหน้าบ้านเลขที่ 125 ถนนดำเนินเกษม	45
ภาพที่ 3.3 บ้านเลขที่ 121/1 ถนนคลองกระแซง อ เมือง จ เพชรบุรี ในสภาพก่อน และ 1 ปีหลังการเขียนแบบVERNADOC	45
ภาพที่ 3.4 ภาพ VERNADOC บ้านเลขที่ 121/1 ถนนคลองกระแซง อ.เมือง จ.เพชรบุรี	46
ภาพที่ 3.5 แสดงการจับระดับ	48
ภาพที่ 3.6 แสดงการวัด	48
ภาพที่ 3.7 แสดงการเขียนแบบร่างด้วยดินสอ	49
ภาพที่ 3.8 แสดงการใช้ปากกาเขียนแบบลงหมึก	49
ภาพที่ 3.9 แสดงการลงรายละเอียดพื้นผิว	50
ภาพที่ 3.10 แสดงภาพเสร็จสมบูรณ์	50
ภาพที่ 4.1 ทำเรือตลาดพลูในปัจจุบัน และลานกีฬากับภาพตลาดพลูในอดีต พ.ศ. 2485	55
ภาพที่ 4.2 สีแยกโรงน้ำปลาเข้าเต็กแข็งและทางไปทำน้ำไปรษณีย์เก่า มุ่งหน้าเข้าวัดราชคฤห์	56
ภาพที่ 4.3 ภาพพื้นที่ริมน้ำคลองบางหลวง วัดราชคฤห์	56
ภาพที่ 4.4 ทศนิยมภาพริมน้ำคลองบางหลวงบริเวณทำน้ำและบรรยากาศร้านสุรียากาแฟ	57
ภาพที่ 4.5 พื้นที่ริมน้ำวัดอินทาราม ก่อนมีเทศกาลซึ่งมีการตั้งเต็นท์ขายของ และปล่องเผากระดาษไหว้	57
ภาพที่ 4.6 กลุ่มศาลารับเสด็จ ต้นโพธิ์ และกุฏิเรือนไทย ในวัดโพธิ์นิมิตร	58
ภาพที่ 4.7 ลานหน้าอุโบสถและพระปรารักษ์ วัดราชคฤห์	59
ภาพที่ 4.8 ลานวัดราชคฤห์ในช่วงเทศกาลงานวัด	59
ภาพที่ 4.9 พื้นที่หน้าพระอุโบสถวัดจันทารามต่อเนื่องกับตลาดวัดกลาง	60
ภาพที่ 4.10 ลานหน้าพระอุโบสถ วัดอินทารามในช่วงงานฉลองวัดและช่วงเวลาปกติเป็นที่จอดรถ	60
ภาพที่ 4.11 บริเวณลานหน้าพระอุโบสถวัดโพธิ์นิมิตร	61
ภาพที่ 4.12 ที่ว่างภายในบริเวณศาลเจ้าตึกดินที่มีหลังคาคลุม และศาลเจ้าพ่อพระเพลิงที่เปิดโล่ง	61
ภาพที่ 4.13 โรงเจและศาลเจ้าแม่กวนอิมที่มีหลังคาปิด (ภาพบน 2 ภาพ) เปรียบเทียบศาลเจ้ากวนอู และศาลเจ้าสูงที่ปิดบางส่วน (ภาพล่าง)	62
ภาพที่ 4.14 ตึกแถวครึ่งปูนครึ่งไม้หน้าซอยเทอดไท 27	64
ภาพที่ 4.15 ตึกแถวนี้โอคลาสสิก หน้าซอยเทอดไท 20	64
ภาพที่ 4.16 กลุ่มบ้านไม้ใกล้ทางเข้าวัดโพธิ์นิมิตรและกลุ่มบ้านไม้หน้าศาลเจ้าสูง	65
ภาพที่ 4.17 ตึกแถวหน้าสถานีรถไฟตลาดพลู	65
ภาพที่ 4.18 โรงสิ่งวุ่นไถ่ และ ร้านของชำข้างโรงสีเก่าบริเวณ ถนนตลาดพลูทางในตัดกับ ซอยเทอดไท 24	66
ภาพที่ 4.19 สามแยกถนนตลาดพลูทางในกับซอยเทอดไท มีร้านทองริมน้ำเก่าแก่ คือร้านทองย่งเส็ง	66

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4.20 การเชิดมังกรที่สี่แยกตลาดพลูที่มีอาคารแถวรูปแบบตะวันตกผสมจีน เช่น ร้านครัวบางหลวง และตึกแถวริมถนนตลาดพลูทางใน	66
ภาพที่ 4.21 ซอยวัดราชคฤห์ (ชุมชน)	67
ภาพที่ 4.22 ตึกแถวเงินซอยเทอดไท 18	67
ภาพที่ 4.23 ตึกแถวนีโอคลาสสิก ซอยเทอดไท 20	68
ภาพที่ 4.24 บ้านบุญยमानพ และตึกแถวไม้ซอยเทอดไท 16	68
ภาพที่ 4.25 รูปแบบและบรรยากาศตลาดโต้รุ่งของตึกแถวตะวันตกผสมจีน และตึกแถวนีโอ คลาสสิกในซอยเทอดไท 27	69
ภาพที่ 4.26 บ้านในซอยวัดกันตะ (บน) บ้านในซอยวัดกันตะที่ติดริมน้ำ (กลาง-รูปถ่ายโดย ฐากร สีสาวาปะ) และบ้านหลวงสาทรราชชน (ล่าง)	69
ภาพที่ 4.27 ตึกไม้เก่าโรงเจ	70
ภาพที่ 4.28 ท่าเรือโรงน้ำปลา (ซ้ายบน), บ้านข้างโรงสี (ขวาบน), คลองบางหลวงตลาดพลู (ขวาล่าง) และคลองบางหลวง ฝั่งบางกอกใหญ่ (ล่างสุด)	71
ภาพที่ 4.29 คลองบางน้ำชน	72
ภาพที่ 4.30 คลองสำเหร่	72
ภาพที่ 4.31 กิจกรรมพาณิชยกรรมในช่วงกลางวัน โชห่วย ริมทางรถไฟ (บนซ้าย), ขนมหวาน ตลาดพลู (บนกลาง), ตลาดวัดกลาง ซอยเทอดไท12 (บนขวา), สุริยากาแฟ (กลางซ้าย), แผงขายของไหว้ ร้านโล้วเจิ้งเซียง (กลาง), ตั้งสี่โหมวโกอยู่ (ขวากลาง) และ ตั้งเจียงฮวด (ล่างซ้าย)	74
ภาพที่ 4.32 กิจกรรมพาณิชยกรรม ในเวลากลางคืนริมซอยเทอดไท 27 ชานมไข่มุกนิชะ (บนซ้าย), บะหมี่เกี๊ยวกุ้งเหลียง (บนขวา), น้ำแข็งไสไอติมไข่แข็ง (กลางซ้าย), บะหมี่ตงเลี้ยงเพิง (กลางขวา), เจ้าจ๋วนมสด (ล่างซ้าย), บะหมี่นายก้า (ล่างกลาง), หมี่กรอบจีนหลี (ล่างขวา)	75
ภาพที่ 4.33 หอระฆังเก่าวัดราชคฤห์ และโรงนั่งปลาทุที่เลิกทำแล้ว	77
ภาพที่ 4.34 ทางเข้าบ้านของนายต่าง บุญยमानพ และบ้านไม้เก่าหลังตึกแถว	78
ภาพที่ 4.35 เติงบรรทมพระเจ้าตากสินมหาราช และเครื่องรางของขลัง พระบรมรูปจำลองพระเจ้าตากสินมหาราชให้เข้าหน้าวิหาร	79
ภาพที่ 4.36 เครื่องรางของขลังพระยาพิชัย	79
ภาพที่ 4.37 ตึกแถวไม้ชั้นเดียว บางสะแก	82
ภาพที่ 4.38 บ้านพักอาศัยประเภทเรือนไทย	83
ภาพที่ 4.39 บ้านพักอาศัยแบบไทยผสมกับเรือนขนมปังขิง	83
ภาพที่ 4.40 บ้านพักอาศัย 2 ชั้น รูปแบบเรือนขนมปังขิง	84
ภาพที่ 4.41 บ้านพักอาศัย 2 ชั้น คอนกรีตผสมไม้	84

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4.42 เรือนแถวไม้	85
ภาพที่ 4.43 ตึกแถวค้าขายสูง 2 ชั้นรูปแบบนีโอคลาสสิก	86
ภาพที่ 4.44 ตึกแถวค้าขายรูปแบบตะวันตกผสมจีน	86
ภาพที่ 4.45 ตึกแถวปูนสมัยใหม่	87
ภาพที่ 4.46 เรือนร้านค้าและพักอาศัยยุคใหม่	88
ภาพที่ 4.47 ท่าเรือแม่ของพระยาภิรมย์ภักดี (ซ้าย) และศาลาท่าน้ำรับเสด็จ (ขวา)	89
ภาพที่ 4.48 ศาลาท่าเรือตลาดพลู	89
ภาพที่ 4.49 สะพานสมบุญ	90
ภาพที่ 4.50 บ้านไม้เก่า ธนบุรีเอธานอล เลขที่ 61/1-61/3	98
ภาพที่ 4.51 ร้านอาหารครัวบางหลวง เลขที่ 73	99
ภาพที่ 4.52 เรือนแถวไม้โรงน้ำปลา เข้าเต็กแข็ง เลขที่ 8-10 และเลขที่ 5	100
ภาพที่ 4.53 เรือนแถวไม้ 3 และ 2 ชั้น 14 คูหา	101
ภาพที่ 4.54 ร้านจักสาน บ้านเลขที่ 504	102
ภาพที่ 4.55 ร้านอินทรีโอสถ บ้านเลขที่ 46 ซอยวัดราชคฤห์	103
ภาพที่ 4.56 ตึกแถวปูน 31 คูหา เลขที่ 922- 95 ซอยเทอดไท 20	104
ภาพที่ 4.57 บ้านเลขที่ 1185-1187,886 ตึกแถวริมทางรถไฟ	105
ภาพที่ 4.58 ศาลเจ้าโถวหลงชั้น (ตึกดิน) 817 ถนนริมทางรถไฟ	106
ภาพที่ 4.59 ศาลเจ้าพ่อฮ่วยตั้งเอี้ยะ (ศาลเจ้าพ่อพระเพลิง (เก่า))	107
ภาพที่ 5.1 หนังสือรวบรวมผลงาน VERNADOC	119

สารบัญแผนที่

	หน้า
แผนที่ 1.1 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา	6
แผนที่ 4.1 แสดงที่ว่างที่สำคัญริมคลองและในศาสนสถาน ในย่านตลาดพลู	54
แผนที่ 4.2 แสดงภูมิทัศน์เส้นทางคมนาคมในย่านตลาดพลู	63
แผนที่ 4.3 แสดงที่กิจกรรมการค้าสำคัญริมคลอง และในย่านตลาดพลู	73
แผนที่ 4.4 แสดงจุดเด่นทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ตลาดพลู	80
แผนที่ 4.5 แสดงตำแหน่งที่ว่าง เส้นทางคมนาคม และสถานที่ที่มีกิจกรรมเรื่องเล่าสำคัญ ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญของตลาดพลู	81
แผนที่ 4.6 แสดงลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ตลาดพลู สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 3 ถึง รัชกาลที่ 6	92
แผนที่ 4.7 แสดงลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ตลาดพลู สมัยหลังเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง รัชกาลที่ 7 ถึง ปัจจุบัน	93
แผนที่ 4.8 แสดงบ้าน เรือนแถว และสิ่งก่อสร้างเก่าแก่ในชุมชนย่านตลาดพลู	95
แผนที่ 4.9 แสดงกลุ่มอาคารที่ทำการเขียนแบบอนุรักษ์VERNADOC เก็บไว้	97
แผนที่ 5.1 วัฒนธรรมตลาดพลู แสดงที่ตั้งสถาปัตยกรรมเก่าแก่ในท้องถิ่น และสถานศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน	121
แผนที่ 5.2 โครงข่ายการคมนาคมทางน้ำ และทางบกในย่านตลาดพลู และธนบุรีใต้	124

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 3.1 แสดงขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	52

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและสาระสำคัญของงานวิจัย

การตั้งถิ่นฐานริมฝั่งแม่น้ำนั้นเป็นวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมไทยมาโดยตลอด เพื่อการใช้ประโยชน์ การหาเลี้ยงชีพ การคมนาคม ตลอดจนการป้องกันภัยจากข้าศึก ศัตรูและลักษณะการดำรงชีวิต ที่เกี่ยวข้องผูกพันกับน้ำนั้นยังก่อให้เกิดรูปแบบ คุณลักษณะ และเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม รวมถึงวิถีชีวิต พฤติกรรมก่อให้เกิดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ชุมชนกับแม่น้ำ เป็นวิถีชีวิต และสภาพแวดล้อม อันเป็นลักษณะเฉพาะพิเศษของสังคมไทยมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามการพัฒนาเมืองซึ่งประกอบไปด้วยการเปลี่ยนแปลงที่มีความหลากหลายทั้งด้านเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมประกอบกับการขาดองค์ความรู้ความเข้าใจการพัฒนาเมืองที่ขาดการตระหนัก และการคำนึงถึงประวัติศาสตร์ภูมิหลังของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่มีรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ และมีถิ่นที่ตั้งริมน้ำ และอยู่ในบริเวณพื้นที่ศูนย์กลางของการพัฒนาเมืองจึงส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ขัดแย้งต่อวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน การเสื่อมโทรมและโบราณสถานถูกละเลย วิถีชีวิตที่ต้องตามกระแสสังคมสมัยใหม่ ที่ทวีความรุนแรงส่งผลให้คุณค่า และเอกลักษณ์ของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์อย่างคลอง/ชุมชนริมคลองไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสม รวมถึงผลกระทบต่อการพัฒนาในด้านอื่นๆ อาทิเช่น ด้านการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ ทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การใช้พื้นที่อย่างไม่เหมาะสม เป็นต้น

ดังนั้นการวิจัยเพื่อศึกษาสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านเมืองเก่าในชุมชนจึงเข้ามามีบทบาท และเป็นส่วนหนึ่งต่อการกำหนดแผนศึกษาศึกษาศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณตลาดพลูและวัดโพธิ์นิมิตรซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งรกรากบริเวณริมฝั่งคลองแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าโดยในอดีต ได้มีการขุดคลองเพิ่มเติมในบริเวณแม่น้ำดังกล่าวเพื่อย่นระยะทางและเพิ่มการอำนวยความสะดวกของการเดินทาง ต่อมาเมื่อถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน มีการย้ายราชสำนักมาอยู่ที่กรุงธนบุรี ทำให้พื้นที่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า ซึ่งรวมไปถึงคลองบางกอกน้อย เป็นที่พำนักพักอาศัยของข้าราชการบริวาร พื้นที่บริเวณนี้จึงนับเป็นทางสัญจรหลักเป็น ทางระบายน้ำรวมถึงเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ทั้งนี้จากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาพบว่า การตั้งถิ่นฐานในอดีตตั้งแต่คลองบางกอกน้อยเชื่อมต่อมาถึงคลองบางกอกใหญ่ มีลักษณะการตั้งบ้านเรือนเรียงรายกันไปตลอดคลองบางช่วงมีความหนาแน่นของอาคารมาก และบางแห่งยังเป็นสวนผลไม้สลับกับอาคารพักอาศัย ลักษณะอาคารริมคลองโดยทั่วไป เป็นอาคารไม้ประเภทอาคารพักอาศัยปะปนกับพาณิชย์กรรม ในบางช่วงเป็นชุมชนใหญ่มีอาคารสาธารณะหรือสถานที่ราชการตั้งอยู่ด้วย นอกจากนี้ลักษณะทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่นี้สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ อาคารพักอาศัยซึ่งเป็นเรือนไทยโบราณ อาคารทรงมนิลา

และปั้นหย้า อาคารพาณิชย์พักอาศัย อาคารพักอาศัยลักษณะพื้นบ้าน และลักษณะร่วมสมัยแบบผสมผสาน

อาคารพักอาศัยซึ่งเป็นเรือนไทยโบราณ เป็นเรือนไทยแบบภาคกลางตั้งอยู่ทั้งในน้ำและบนฝั่ง ประกอบไปด้วยเรือนเดี่ยวและเรือนหมู่ เป็นเรือนใต้ถุนสูง หลังคาทรงสูง ชายคายื่นยาวและชานกว้าง แต่ส่วนของชานมีหลังคาคลุม อาคารหันหน้าไปทางแม่น้ำ หลังคาทรงปั้นหย้าหรือทรงมนิลา

อาคารทรงมนิลาและปั้นหย้า เป็นบ้านชั้นเดียวและ 2 ชั้น มีรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าต่อเนื่องกัน แยกเป็นหลายหลัง ยกใต้ถุนสูง เป็นบ้านไม้ใช้ระบบเสาคาน หลังคาทรงจั่ว ปั้นหย้า หรือผสม ชายคาบางบ้านเป็นรางน้ำสังกะสี

อาคารพาณิชย์พักอาศัย พื้นที่ใช้สอยแยกออกจากกันโดยการใช้พื้นที่ต่างระดับ อาคารมีการเปิดหน้าต่างกว้างเต็มช่วงเสา ลักษณะทางกายภาพจะแตกต่างกันตามประเภทสินค้าและบริการ โครงสร้างเป็นโครงสร้างไม้ ส่วนใหญ่ไม่ตีฝ้าเพดาน ระบายความร้อนส่วนบนด้วยช่องลม มุงหลังคาด้วยสังกะสี

อาคารพักอาศัยลักษณะพื้นบ้าน และลักษณะร่วมสมัย มีจำนวนมากที่สุดในพื้นที่ การวางอาคารยาวตามแนวลำคลองเพื่อรับลม และให้เกิดการระบายอากาศ โครงสร้างเป็นไม้มีทั้งชั้นเดียว และสองชั้น ลักษณะผังพื้นเป็นรูปทรงเรียบง่าย ส่วนใหญ่เป็นการสร้างที่วางในลักษณะโล่งสามารถใช้งานได้ เอนกประสงค์ได้หลังคามีช่องลมถ่ายเทอากาศ วัสดุอาคารขึ้นอยู่กับสภาพของอาคาร

นอกจากความสำคัญทางสถาปัตยกรรมแล้วยังมีวิถีชีวิตของผู้คนการดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยที่บางส่วนยังคงมีงานประเพณี งานศิลปะ วัฒนธรรมความเป็นอยู่และเรื่องราวทาง ประวัติศาสตร์ที่ในชุมชนยังคงสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและความงดงามทางวัฒนธรรมของสังคมไทย

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาเพิ่มเติมกลับพบว่าในปัจจุบันยังคงขาดข้อมูลเพื่อทำการศึกษากการเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณย่านดังกล่าวอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมครบถ้วนเนื่องจากพื้นที่บริเวณคลองบางหลวงมีขนาดใหญ่ประกอบไปด้วยชุมชนริมน้ำอยู่ตลอดแนวคลองเป็นจำนวนมากกว่า 30 ชุมชนคาบเกี่ยวเขตปกครองถึง 5 เขต และหลายชุมชน ที่ยังมีทั้งอาคาร บ้านเรือนในรูปแบบเดิมสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกรุงเทพฯ ในขณะที่บางพื้นที่ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจึงได้ทำการสำรวจหาพื้นที่ชุมชนที่ยังมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่สะท้อนความเป็นเมืองเก่าของกรุงเทพฯ ที่ยังคงอยู่หนาแน่นโดยมีพื้นที่ย่านตลาดพลู และวัดโพธิ์นิมิตร เป็นกรณีศึกษาเพื่อเป็นตัวอย่างให้แก่ชุมชนริมน้ำอื่นๆ ในพื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า นำไปพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนเพื่ออนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม และจัดการการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ต่อไป

ดังนั้นการวิจัยเพื่อศึกษา และสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมของย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรีจะเป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนเข้ามามีบทบาท และเป็นส่วนหนึ่งในการฟื้นฟูเพื่อให้เกิดการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจคุณค่าของค่าของค่าความสำคัญทางสถาปัตยกรรมที่ยังหลงเหลืออยู่ในย่านประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน รวมไปถึงทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ชุมชนเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่สำคัญ เข้าใจถึงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพตามแนวทางการพัฒนาและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อสร้างฐานข้อมูลลักษณะทางสถาปัตยกรรม และพัฒนาการของกลุ่มอาคารประวัติศาสตร์ที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของชุมชน
2. เพื่อสร้างฐานข้อมูลที่เป็นเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ความเชื่อ วิถีชีวิต งานฝีมือ กิจกรรมและวัฒนธรรมที่ยังคงเหลืออยู่ในชุมชน
3. เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกสร้างความภูมิใจ และตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นของชุมชน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาบริเวณคลองบางกอกใหญ่ หรือคลองบางหลวง ซึ่งในอดีตเป็นที่อยู่อาศัยของขุนนางในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์จึงทำให้มีสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะหลงเหลืออยู่ซึ่งคาบเกี่ยวในเขตการปกครอง 3 เขต ได้แก่ เขตบางกอกใหญ่ เขตภาษีเจริญ และเขตธนบุรี หากพิจารณาสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ภายในพื้นที่คลองบางกอกใหญ่ตามลักษณะการใช้งานอาคารสามารถแบ่งออกได้เป็นอาคารพักอาศัยประเภทบ้านเดี่ยว เรือนแถวหรือตึกแถว อาคาร หอพัก อาคารพาณิชย์ ศาสนสถาน โรงเรียน โรงงาน โรงสีเก่าและอุโมงค์เรือ อาคารราชการ และรัฐวิสาหกิจ ดังมีรายละเอียด ดังนี้

อาคารศาสนสถาน ลักษณะสถาปัตยกรรมของวัดบางแห่งจะเป็นรูปแบบสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เช่น วัดอินทารามวรวิหารนั้น ภายหลังจากที่มีการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีโบราณวัตถุที่สำคัญคือพระแท่นบรรทมไสยาสน์ เป็นพระราชอาสน์ที่พระเจ้าตากสินมหาราชทรงศีลและเจริญกรรมฐาน ด้านหน้าของพระอุโบสถเก่ามีพระเจดีย์กู่ชาติ คือ พระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ยอดบัวกลุ่มคู่กับพระเจดีย์บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระอัครมเหสี ซึ่งมียอดเป็นปล้องไฉน ทางด้านหลังวัดมีศาลาท่าน้ำหลังเล็กสี่เหลี่ยมสวยงาม มีลวดลายแบบขนมปังขิง มีชื่อเรียกว่า “ศาลาภิรมย์ภักดี” ศาลาแห่งนี้ก็คือท่าเรือเมลล์ขาว ซึ่งเป็นเรือเมลล์ของพระยาภิรมย์ภักดี นอกจากนี้ยังมีวัดที่มีความโดดเด่นด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมในพื้นที่คลองบางกอกใหญ่อีกมาก

บ้านพักอาศัย บ้านเก๋ารูปทรงต่างๆของคหบดีในอดีต และกลุ่มเรือนแถวริมน้ำ

อาคารสาธารณะ ได้แก่ กลุ่มโรงงานเก่า โรงสีข้าวเก่า อุโมงค์เรือ และโกดังเก็บวัสดุ ซึ่งกระจายอยู่ประปรายตามพื้นที่ริมคลอง

อาคารการศึกษา ได้แก่ อาคารอำนวยการโรงเรียนฤทธิณรงค์รอน ในซอยวัดสังข์กระจาย ปัจจุบันที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน เป็นสถาปัตยกรรมทรงปั้นหยาสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6

ลักษณะและองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมในพื้นที่คลองบางกอกใหญ่ช่วยสร้างเอกลักษณ์ให้กับพื้นที่ซึ่งไม่เพียงสะท้อนคุณค่าทางศิลปะและงานฝีมือช่างท้องถิ่นในแต่ละยุคสมัย แต่ยังสะท้อนถึงลักษณะการใช้ชีวิตของผู้ใช้อาคาร นอกจากนี้อายุของอาคารยังเป็นสิ่งแสดงความเชี่ยวชาญของงานฝีมือ และเทคนิค ในเชิงช่างได้เป็นอย่างดี

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาเก็บข้อมูลทางกายภาพ โดยเฉพาะเอกลักษณ์ และพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของย่านเมืองเก่า ซึ่งในที่นี้ศึกษาเฉพาะอาคารบ้านเรือนของประชาชน ไม่รวมถึง วัด โบราณสถานอื่นๆ ในพื้นที่ซึ่งสะท้อนถึงประวัติศาสตร์ที่สำคัญของรัตนโกสินทร์ในชุมชนบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าโดยกำหนดพื้นที่กรณีศึกษาย่านตลาดพลู และวัดโพธิ์นิมิตรซึ่งเป็นชุมชนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และยังมีอาคารบ้านและเรือนแถวไม้ที่สามารถสะท้อนคุณค่า และลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมได้อย่างชัดเจนเพื่อเป็นการศึกษาที่นำไปสู่การวิเคราะห์ และสามารถทำให้ชุมชนสร้างแนวทางการอนุรักษ์ทางสถาปัตยกรรมและการวางแผนบริหารการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าโดยชุมชนเอง

1.4 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการศึกษา

ในการดำเนินการศึกษา สามารถแบ่งวิธีศึกษาได้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาและทบทวนวรรณกรรมทั้งแนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็นมาเก็บข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ดังนี้

- การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการสำรวจลักษณะทางสถาปัตยกรรม อาคารบ้านเรือนที่เกี่ยวข้อง โดยอาศัยการสังเกตการณ์ และทำการบันทึกรูปแบบทางสถาปัตยกรรมด้วยวิธีการ Vernacular Documentation สำหรับอาคารเก่าที่สำคัญ และ Sketch Drawing สำหรับอาคารที่สำคัญรองลงมา

- การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการรวบรวมข้อมูลเอกสารอ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม ประวัติความเป็นมาในยุคสมัยต่างๆ ในพื้นที่ตลาดพลูโดยการสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่

3. การวิเคราะห์ข้อมูล เอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม อาคาร บ้านเรือน ในพื้นที่ รวมถึงวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่ตลาดพลู

4. เสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์อาคาร บ้านเรือน เพื่อให้ย่านตลาดพลูคงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะต่อไป

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูล และเกิดความเข้าใจในคุณลักษณะ และเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของอาคารบ้านเรือน สถานที่สำคัญทางวัฒนธรรม พาณิชยกรรมของย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี

2. ความเข้าใจของพัฒนาการของสถาปัตยกรรมของอาคารบ้านเรือน สถานที่สำคัญทางวัฒนธรรม พานิชยกรรมของย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี
3. ความเข้าใจในคุณลักษณะและเอกลักษณ์ของของย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรีในมิติด้านวัฒนธรรม ด้านกายภาพและสภาพแวดล้อม
4. แนวทางบทบาทและศักยภาพในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม อาคารบ้านเรือน สถานที่สำคัญทางวัฒนธรรม พานิชยกรรมของย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรีตามแนวทางการอนุรักษ์ที่เหมาะสม
5. เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ในย่านบางกอกใหญ่
6. แรงแบบคัลเจอร์ให้แก่เจ้าของอาคาร ชุมชน ในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในชุมชน

แผนที่ 1.1 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาลักษณะกายภาพทางสถาปัตยกรรมในย่านตลาดพลู เป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีส่วนที่จับต้องได้นั้นคือ สถาปัตยกรรม โบราณสถาน จึงจำเป็นต้องศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ในการอ้างอิง กำหนดกรอบแนวความคิดต่อไป ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. แนวความคิดและการศึกษาของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
2. แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนและชุมชนริมน้ำ
3. แนวความคิดเกี่ยวกับบ้านเรือนสมัยกรุงธนบุรีถึงต้นรัตนโกสินทร์
4. แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานและเมืองเก่า

2.1 แนวความคิดและการศึกษาของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวคิดและการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้รับการยอมรับมากขึ้นและต่อมาในปี ค.ศ. 1992 คณะกรรมการมรดกโลกได้มีการประชุมผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้คำปรึกษาและช่วยปรับปรุงแนวทางปฏิบัติการของ คณะกรรมการมรดกโลกซึ่งได้มีการรวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมเข้ามาเป็นลักษณะเฉพาะแบบหนึ่งของการขึ้นทะเบียนมรดกโลกและมีหัวข้อการจำกัดความของภูมิทัศน์วัฒนธรรมดังนี้

1. แสดงถึง ผลงานร่วมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ (Representing the "combined works of nature and of man")
2. แสดงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานภายใต้ข้อจำกัดทางกายภาพและโอกาสในธรรมชาติโดยพลังทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรม (Illustrative of the evolution of human society and settlement over time, under the influence of the physical constraints and/or opportunities presented by their natural environment and of successive social, economic and cultural forces, both external and internal)
3. ครอบคลุมความหลากหลายของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (Embracing a diversity of manifestations of the interaction between humankind and its natural environment)
4. สะท้อนถึงวิธีการและลักษณะเฉพาะในการใช้ที่ดินที่มีข้อจำกัดทางธรรมชาติและความสัมพันธ์เชิงจิตวิญญาณกับธรรมชาติ (Reflecting specific techniques of sustainable land-use, considering the characteristics and limits of the natural environment they are established in, and a specific spiritual relation to nature)

ตามแนวทางข้อกำหนดของคณะกรรมการมรดกโลกในปี ค.ศ. 1992 (World Heritage's Operational Guidelines 1992, Annex 3) นั้น ทางองค์การวัฒนธรรมและการศึกษาแห่งสหประชาชาติ ยังได้แบ่งลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท

1. ภูมิทัศน์ที่มีการออกแบบสร้างสรรค์โดยมนุษย์อย่างชัดเจน (Clearly defined landscape designed and created intentionally by man)

2. ภูมิทัศน์ที่มีวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมอันยาวนานโดยธรรมชาติ (Organically evolved landscape)

2.1. ภูมิทัศน์ที่เป็นทรากปรักหักพัง Relict Landscape

2.2. ภูมิทัศน์ต่อเนื่อง Continuing Landscape

3. ภูมิทัศน์ที่มีร่องรอยทางศาสนาและวัฒนธรรมในสภาพธรรมชาติ (Associative cultural landscape)

หลังจากที่องค์การวัฒนธรรมและการศึกษาแห่งสหประชาชาติมีการให้ความสำคัญและตั้งข้อกำหนดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแล้ว นักวิชาการตลอดจนหน่วยงานต่างๆ ได้ทำการศึกษาและพัฒนาแนวทางและกำหนดความหมายคำจำกัดความของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของตนเอง คำจำกัดความที่น่าสนใจและศึกษาได้แก่แนวทางการปฏิบัติโดยกรมอุทยานของ กระทรวงมหาดไทยแห่งประเทศไทย สหรัฐอเมริกา (ค.ศ. 1998) โดยได้นิยามคำว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่าเป็น “พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่มีทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรม สัตว์ป่าและสัตว์เลี้ยง เกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์ กิจกรรม บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์หรือแสดงคุณค่าทางความงามและวัฒนธรรม” โดยแบ่งได้ 4 ประเภท

1. สถานที่ทางประวัติศาสตร์ (Historic site) คือสภาพภูมิทัศน์ ที่มีความสำคัญในการมีส่วนร่วมร่วมกับ (ภูมิประเทศ) กิจกรรมและบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์เหตุการณ์

2. สถานที่แสดงถึงประวัติศาสตร์งานออกแบบต่างๆ (Historic design site) คือภูมิทัศน์ (ภูมิประเทศ) ที่มีความสำคัญในการออกแบบและศิลปกรรมโดยได้รับการออกแบบอย่างดีจากช่างฝีมือและศิลปินเอก

3. สถานที่แสดงถึงประวัติศาสตร์พื้นถิ่น (Historic vernacular site) คือภูมิทัศน์ที่มีสิ่งก่อสร้างและผังบริเวณ ที่สะท้อนถึงธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและค่านิยม ซึ่งแสดงออก ถึงคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรมและการกระทำ ของมนุษย์ในช่วงเวลาหนึ่ง

4. สถานที่แสดงถึงเอกลักษณ์กลุ่มเผ่าพันธุ์ต่างๆ (Ethnographic site) คือภูมิทัศน์ที่มีความหลากหลาย ของทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ผู้คนที่เกี่ยวข้องในพื้นที่นั้นๆ กำหนดว่าเป็นมรดก และทรัพยากร ที่สำคัญของตน

2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชนและชุมชนริมน้ำ

ชุมชนริมน้ำเป็นรูปแบบของชุมชนที่อยู่กับวิถีชีวิตของคนไทยมานาน และมีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค ซึ่งเป็นลักษณะชุมชนสะเทินน้ำสะเทินบก ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งหรือริมตลิ่งน้ำท่วมถึง มีการสัญจรและการเข้าถึงโดยทางน้ำเป็นหลัก ซึ่งมีองค์ประกอบของชุมชนที่สำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนถ่ายจากน้ำสู่บก ได้แก่ ศาลาทำน้ำของวัด ของชุมชน ลานวัด ศาสนสถาน ตลาด ซึ่งสัมพันธ์เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีชีวิตของชุมชนริมน้ำในการใช้พื้นที่สาธารณะริมน้ำในการสัญจรและเข้าถึงชุมชนที่มีเอกลักษณ์ลักษณะเฉพาะตัว

2.2.1 ความหมายและองค์ประกอบของชุมชนริมน้ำ

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นแนวยาวทั้งสองฝั่งของแม่น้ำ ลำคลอง โดยมีลักษณะสะเทินน้ำสะเทินบก ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ ลำคลอง ในการเดินทาง อุปโภคบริโภค ด้านหลังที่พักอาศัยมักเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ในขณะที่ย่านการค้าหรือตลาดของชุมชนจะอยู่บริเวณจุดตัดหรือทางแยกมักมีการกระจุกตัวหนาแน่นของกลุ่มอาคาร

ด้านกายภาพนั้นชุมชนริมน้ำมีลักษณะรูปลักษณะที่โดดเด่น และมีหลากหลายรูปแบบประกอบไปด้วยสิ่งปลูกสร้างที่มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ใช้น้ำเป็นสื่อระหว่างคนกับพื้นดิน โดยปลูกบ้านยกเสาสูง ให้น้ำไหลผ่านใต้ถุนเรือน หน้าบ้านหันออกสู่น้ำ ด้านหลังทำกิจกรรม เป็นลักษณะอาคารบ้านเรือนเรียงรายตามริมน้ำที่เชื่อมโยงมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง มีความพร้อมในการดำรงชีวิตในลักษณะแบบสะเทินน้ำสะเทินบก มีทั้งการสร้างบ้านเรือนลงบนน้ำได้แก่ เรือนแพ ตัวอย่างเช่น เรือนแพในจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดฉะเชิงเทรา หรือชุมชนที่ตั้งอยู่ริมฝั่งหรืออยู่ในน้ำตื้นๆหรือบริเวณที่น้ำท่วมซึ่งประกอบไปด้วยเรือนไม้ยกพื้นสูง อาทิเช่น ชุมชนคลองบางกอกน้อยและชุมชนคลองดำเนินสะดวก เป็นต้น

2.2.2 องค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำ

1. เรือนที่มีลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างแม่น้ำกับชุมชนริมน้ำโดยที่ชุมชนจะหันหน้าบ้านออกสู่น้ำ โดยมีจุดประสงค์เพื่อต้องการใช้แม่น้ำสำหรับการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน และในขณะเดียวกันยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคมเป็นเส้นทางสัญจรหลักของคนในชุมชนในอดีต ด้านหลังบ้านเป็นพื้นที่เกษตรกรรมต่อเนื่องตลอดลำคลอง

2. มีพื้นที่ส่วนกลางที่ใช้ทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชนที่สำคัญซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางของชุมชนริมน้ำ และเป็นพื้นที่เชื่อมต่อสำหรับบุคคลภายนอกให้สามารถเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนได้แก่ ท่าเรือรวม และวัดหรือศาสนสถานที่สำคัญของชุมชนนั้น

3. มีตัวกำหนดแนวเขตลำน้ำธรรมชาติ หรือการสร้างเขื่อนกันการกัดเซาะ อันเป็นผลจากคลื่นที่เกิดจากเรือสัญจร โดยในอดีตเขื่อนเริ่มจากตลิ่งดิน ต่อมาทำเขื่อนไม้ และวิวัฒนาการมาเป็นเขื่อนหินทิ้ง ซึ่ง

เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซากตลอดแนวคลองสามารถออกแบบเชื่อมต่อได้โดยใช้การจัดวางหรือพื้นผิวได้ เช่น การเรียงหินซ้อน หรือยึดหินด้วยซีเมนต์ การผูกไม้ไผ่เป็นมัดแล้วยึดกับเสาที่ปักในน้ำ เป็นต้น

4. พื้นที่เชื่อมต่อระหว่างน้ำและบกอันได้แก่ ศาลาริมน้ำซึ่งแสดงถึงพื้นที่เอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำของไทยมากที่สุด มีหน้าที่ใช้สอยเฉพาะหรือพื้นที่ใช้สอยเอนกประสงค์ และเป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวันเช่น ท่าเทียบเรือสำหรับตักบาตรยามเช้า เป็นจุดขนถ่ายสินค้า เป็นต้น

องค์ประกอบทางกายภาพนั้นมีความแตกต่างกันตามลักษณะบริบทของชุมชน ดังนั้นการพิจารณาองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมน้ำจึงจำเป็นต้องศึกษาถึงบริบท ที่ตั้ง สภาพแวดล้อมในชุมชนควบคู่ไปด้วย

2.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับชุมชนริมน้ำ

การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในอดีตนิยมตั้งถิ่นฐานตามแนวแม่น้ำ ลำคลอง ซึ่งสัมพันธ์กับสภาพภูมิศาสตร์ของพื้นที่แถบลุ่มแม่น้ำภาคกลางซึ่งเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน มีแม่น้ำ 4 สายมาบรรจบกัน ทำให้แม่น้ำเหล่านี้พัดพาโคลนตะกอนมาทับถมจนเกิดที่ราบอันอุดมสมบูรณ์เป็นศูนย์กลางการเพาะปลูก การค้า และเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับวิถีชีวิตเนื่องจากในอดีตการคมนาคมทางบกยังไม่สะดวก การคมนาคมทางน้ำจึงถือเป็นหัวใจหลักของการคมนาคมและการค้า ซึ่งเป็นปัจจัยต่อความเจริญทางเศรษฐกิจของแต่ละพื้นที่ รวมถึงการอุปโภคบริโภค หรือแม้แต่เกษตรกรรมก็ต้องพึ่งพาน้ำทั้งสิ้น จึงเป็นแหล่งรวมของศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และสถาปัตยกรรม ที่สร้างสมสืบทอดต่อกันมาจากการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาแต่ครั้งโบราณจนถึงปัจจุบันอาทิเช่น ประเพณีลอยกระทง การชักพระ การเล่นเพลงเรือ ซึ่งสิ่งเหล่านี้นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนนั้นๆ

วิถีชีวิตริมน้ำเริ่มซบเซาเมื่อการคมนาคมทางน้ำเริ่มหมดความสำคัญเนื่องมาจากการตัดถนน การขนส่งสินค้าจึงเปลี่ยนมาใช้การขนส่งสินค้าทางบกเนื่องจากสะดวกรวดเร็วกว่าทางน้ำ ทำให้การใช้พื้นที่ของชุมชนริมน้ำมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านองค์ประกอบทางกายภาพ ด้านสังคมเศรษฐกิจ เพื่อความอยู่รอดจึงทำให้ความสัมพันธ์กับน้ำเริ่มลดลงตามลำดับ

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับบ้านเรือนสมัยกรุงธนบุรีถึงต้นรัตนโกสินทร์

2.3.1 สมัยธนบุรี

การตั้งถิ่นฐาน

บ้านเรือนในสมัยกรุงธนบุรีมีลักษณะทางกายภาพและรูปแบบเหมือนยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นสมัยที่ยังคงสืบทอดศิลปประเพณีเดิมที่มีมาแล้วแต่สมัยสุโขทัยและอยุธยา และในด้านสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่ก็ยังรักษาลักษณะดั้งเดิมไว้จะมีความคิดใหม่อยู่บ้างก็เพียงเล็กน้อย (มุสตี ทิพทัส, 2525) อาจ

เป็นด้วยมีความเสียหายคุณค่าของศิลปประเพณีดั้งเดิมและต้องการสืบทอดประเพณีเก่าตลอดจนต้องการรักษาคุณค่าของวัฒนธรรมเดิมไว้ซึ่งคุ้นเคยมาแต่ก่อนนั้นอาจช่วยส่งเสริมความรู้สึกว่าอดีตไม่ได้ขาดตอนไป ยังคงมีการสืบทอดกันมาได้ (เอลิซาเบธ ไลออนส์, แปลโดย จิรา จงกล, 2510:69-70)

การตั้งถิ่นฐานในยุคนี้ยังคงยึดรูปแบบอย่างในอดีตคือ การตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำ ลำคลอง โดยเฉพาะสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานีนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่มักตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณปากคลองบางหลวง (คลองบางกอกใหญ่) ซึ่งเป็นชุมชนย่านการค้าประกอบไปด้วยเรือค้าขายและตลาดแพที่สำคัญโดยมีพ่อค้าชาวจีนประกอบกิจการค้าขายอยู่ ตลาดใหญ่สุดคาดว่าอยู่บริเวณย่านวัดกัลยาณมิตรบริเวณตรงข้ามพระราชวังเดิมของพระเจ้ากรุงธนบุรี และด้านใต้ของพระราชวังตั้งแต่ปากคลองลึกเข้าไปในลำคลองเนื่องจากบริเวณนี้มีเรือแพจอดค้าขายอยู่มากในรูปแบบของตลาดน้ำ

จากปากคลองลึกเข้าไปในลำคลองต่อไปนั้นพื้นที่สองฝั่งคลองประกอบไปด้วยศาสนสถานเก่าแก่มากมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เช่น วัดอินทาราม วัดจันทาราม วัดหงส์รัตนาราม วัดคูหาสวรรค์ เป็นต้น บ้านเรือนบริเวณนี้ส่วนใหญ่มักเป็นบ้านเรือนของชนชั้นขุนนางอันได้แก่ ข้าราชการและข้าราชการบริพารที่ได้รับพระราชทานที่ดิน ริมคลองตั้งรายล้อมรอบวัดกระจายอยู่ตลอดแนวคลองสลับกับเรือสวนผลไม้ ในขณะที่เดียวกันจากความมั่นคงด้านการปกครองและความเจริญด้านเศรษฐกิจที่มีมากขึ้นทำให้มีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนตามแนวสองฝั่งคลองเป็นจำนวนมาก โดยพื้นที่นอกกำแพงเมืองฝั่งตะวันออกตั้งแต่วัดสลักถึงวัดเลียบเป็นชุมชนชาวจีนและญวนแห่งใหญ่ ส่วนทางฝั่งตะวันตกบริเวณปากคลองบางหลวงเป็นการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวมุสลิมเก่าแก่ จีนตลาดพลู และฝรั่งกุฎีจีน เป็นต้น

การตั้งถิ่นฐานที่พบเห็นได้มากมายในยุคนี้มักอยู่กันเป็นกลุ่มตามเชื้อชาติ สามารถแบ่งได้ดังนี้

- ชาวไทย

การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยดั้งเดิมบริเวณกรุงธนบุรียังคงมีความเป็นอยู่ลักษณะเดิม โดยมากจะตั้งบ้านเรือนอยู่ทางด้านใต้ของพระราชวังเดิม ตั้งแต่วัดกัลยาณมิตรลงไปจนถึงวัดประยูรวงศา วัดพิชัยญาติการาม ส่วนผู้ที่อยู่อาศัยในคลองบางหลวงส่วนมากเป็นบ้านเรือนของบรรดาขุนนางและข้าราชการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นบ้านของผู้มีฐานะดี ส่วนมากจะอยู่ติดกับคลองเพื่อสะดวกในการคมนาคมใช้สอย ทั้งในการอุปโภคและบริโภค ส่วนพื้นที่หลังบ้านยังคงเป็นการทำสวนผลไม้และสวนพลู

- ชาวจีน

ชาวจีนมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นอันมาก พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณปากคลองบางหลวงตรงกุฎีจีน บริเวณวัดกัลยาณมิตรและเยื้องพระราชวังของพระเจ้ากรุงธนบุรีลงไปทางใต้ ส่วนใหญ่เป็นจีนฮกเกี้ยนที่มีอาชีพค้าขายทางเรือ ที่เรียกว่า “กุฎีจีน” ก็เพราะมีศาลเจ้าตั้งอยู่ และยังมีชาวจีนอพยพอีกพวกหนึ่งเข้ามาจากเมืองเซมรที่มีส่วนช่วยกอบกู้เอกราชเป็นจีนแต้จิ๋วมีพระยาราชเศรษฐีเป็นหัวหน้าจึงโปรดให้ชาวจีนเหล่านี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ

เจ้าพระยาทางฝั่งตะวันออก (พระนครในปัจจุบัน) ใกล้กับบริเวณที่เป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวังในปัจจุบัน ภายหลังจากย้ายไปอยู่ที่สำเพ็งเมื่อคราวกรุงรัตนโกสินทร์ (สุตารา สุจนาย, 2542)

- ชาวมุสลิม

เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า บรรดามุสลิมที่รอดแพะเรียงรายอยู่ต้องพลัดพรากกระจัดกระจายหนีหลบซ่อนตัว ที่เหลือก็พากันอพยพลงแม่น้ำเจ้าพระยาลงมาที่กรุงธนบุรีแหวะจอดแพตามคลองปากกอน้อย คลองบางหลวง และลี้กตามแนวคลองทั้งสองฟาก เข้าไปจนถึงตลาดพลู ส่วนใหญ่ยังคงนิยมใช้เรือแพอยู่จึงเป็นที่นิยมเรียกกันว่า “แขกแพ” ต่อมาได้ตั้งบ้านเรือนทางตอนใต้ของพระราชวังพระเจ้ากรุงธนบุรี มีกุฎีใหญ่หรือกุฎีต้นสน ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “มัสยิดต้นสน”

ส่วนแขกเจ้าเซ็นหรือนิกายชีอะห์ที่มีเชื้อสายอินเดียเปอร์เซีย อาหารและอิหร่านได้อพยพจากกรุงศรีอยุธยาลงมาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณทางด้านเหนือของพระราชวังพระเจ้ากรุงธนบุรีไปจนถึงคลองมอญมี “กุฎีเจ้าเซ็น” หรือ “มัสยิดผดุงธรรมของกุฎีเจริญพาศน์” เป็นศูนย์รวมจิตใจอยู่บริเวณเชิงสะพานเจริญพาศน์

- ชาวตะวันตก

เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่บริเวณปากคลองบางหลวง จากประวัติศาสตร์พระศาสนจักรคาทอลิกในประเทศไทยกล่าวว่า เมื่อพระเจ้าตากสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้ว ในปีพ.ศ.2312 บาทหลวงยาโกเบออร์ (Jacques Corre) ชาวฝรั่งเศสซึ่งเคยอาศัยอยู่ในกรุงศรีอยุธยาได้พาพวกเข้ารีตหลบหนีไปอยู่เขมรเมื่อกรุงแตก ได้กลับมาพร้อมพวกเข้ารีตและได้พบหมู่คริสตังจำนวนไม่น้อยอาศัยรวมกันอยู่ใกล้ป้อมที่บางกอก จึงได้ขอพระราชทานที่ดินบริเวณนี้จากพระเจ้ากรุงธนบุรีเพื่อสร้างโบสถ์ที่ชื่อว่า “ซางตาคูร์ส” อันเป็นโบสถ์โรมันคาทอลิกเก่าแก่แห่งที่ 2 ของบางกอก (สุตารา สุจนาย, 2542: 141-142) เป็นภาษาโปรตุเกสแปลว่า “ไม้กางเขนศักดิ์สิทธิ์” ส่วนที่อยู่อาศัยของชาวโปรตุเกสซึ่งแต่เดิมอยู่ในค่ายรักษาป้อมเมืองปากกอกก็โปรดให้รวมตัวกันตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาได้ชุมชนกุฎีจีนต่อไป

ทั้งนี้ ยังมีกลุ่มชนเชื้อชาติอื่นๆ ที่มีการตั้งบ้านเรือนอยู่ตามริมคลองในรัชสมัยนี้อีก ได้แก่ ชุมชนชาวลาว มอญ ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณคลองมอญ และบริเวณพื้นที่จากคลองบางหลวงไปทางคลองวัดท้ายตลาด และคลองคูเมืองเดิมในฝั่งธนบุรีซึ่งสามารถเชื่อมต่อถึงคลองวัดอรุณ และคลองมอญได้

รูปแบบบ้านเรือน

จากการพิจารณาลักษณะการตั้งถิ่นฐานและจากการเทียบเคียงบ้านเรือนในยุคสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้น พบว่าบ้านเรือนมีรูปแบบการอยู่อาศัยแบบเรือนแพเป็นจำนวนมากส่วนใหญ่เป็นชุมชนชาวจีน 2 ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นบริเวณที่มีเรือนแพจอดเรียงรายไปตลอดแนว ขนาดของเรือนแพเหล่านี้จะมีขนาดใกล้เคียงกัน คือประมาณ 30-40 ฟุต เป็นเรือนแฝดชั้นเดียว ฝาขัดแตะหลังคามุงจาก โดยเรือนแพเกือบทั้งหมดเป็นที่ทำการค้าของชาวจีน เป็นเรือนที่ตั้งอยู่ในน้ำ ส่วนใหญ่เป็นที่พักอาศัยของสามัญชน บางครั้งใช้เป็นที่พักขายด้วย ลักษณะทั่วไปเหมือนรูปแบบเรือนที่สร้างขึ้นบนบก สร้างบนแพไม้ไผ่หรือโป๊ะ

และผูกเสาจอดอยู่ในแม่น้ำลำคลองจึงเรียกว่า เรือนแพ องค์ประกอบส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยห้องซ้อนกัน 3 ห้อง ห้องด้านหน้าหันออกสู่ ลำน้ำมีฝาขัดแตะเปิดเป็นบานค้ำ ห้องนี้ใช้เป็นร้านค้า ห้องกลางใช้เป็นที่นั่งนอน ห้องด้านหลังหันสู่ฝั่งใช้เป็นครัวและที่รับประทานอาหาร อย่างไรก็ตาม ในบริเวณตลาดพลู ย่านคลองบางหลวง ชุมชนที่อยู่บริเวณนี้จะตั้งร้านค้าขายของอยู่อย่างถาวร บางส่วนขายเรือเร่ขายของในคลองหาเลี้ยงชีพ โดยจะขายพวกสินค้าประเภทอาหารเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีชาวจีนที่ทำการเกษตรโดยปลูกพลูซึ่งนับว่าเป็นชุมชนจีนชุมชนเดียวที่ทำเกษตรกรรม

ชุมชนเรือนแพ เหล่านี้ปรากฏให้เห็น และค่อยๆ หายไปในยุคสมัยกลางรัชกาลที่ 5 ซึ่งในตอนปลายรัชกาลมีการพัฒนาการคมนาคม มีการตัดถนนสายใหม่ๆ ชุมชนเรือนแพเหล่านี้ได้ย้ายไปปลูกสร้างบ้านเรือนตามแนวถนนที่ตัดขึ้นใหม่

ในส่วนของบ้านเรือนของชาวบ้านไทยในยุคนี้ส่วนมากจะมีลักษณะที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาทั้งนี้เนื่องด้วยวัฒนธรรม ประเพณี คติการปลูกบ้านเรือน และการกินอยู่ที่คุ้นเคยมาแต่เดิม ที่พักอาศัยส่วนใหญ่สร้างเป็นเรือนไม้แบบเรือนไทยแทบทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามเนื่องจากการแบ่งชนชั้นตามฐานะทางสังคมอันสืบเนื่องมาจากครั้งกรุงศรีอยุธยา ทำให้เกิดรูปแบบที่พักอาศัยตามฐานะทางสังคมที่แตกต่างกัน ได้แก่ เรือนเครื่องผูก หรือกระท่อมและโรงนา

เรือนของสามัญชน เป็นเรือนที่พักอาศัยที่ดีกว่าโรงนา และกระท่อมเป็นของสามัญผู้มีฐานะพอมีอันจะกิน รูปแบบของเรือนสร้างด้วยวัสดุที่คงทนถาวรกว่าได้แก่ ไม้ชนิดต่างๆ เช่น ไม้สัก ไม้เคี่ยม ไม้ตะแบก ไม้ยาง เป็นต้น เป็นเรือนที่ใช้ไม้เป็นโครงสร้างทั้งหลังตั้งแต่โครงหลังคา ฝาหรือผนัง พื้น และเสา ลักษณะเป็นเรือนไทยยกพื้นสูงจากพื้นดิน สร้างโดยการปรง (ขึ้นรูป) ไม้ทุกชิ้นให้เป็นแบบสำเร็จรูปบนพื้นดิน จากนั้นนำมาประกอบเข้าเป็นตัวเรือนโดยการสับปากไม้เข้าเป็นโครงสร้างยึดต่อเนื่องกันไปทั้งหลัง ส่วนผนังหรือฝาก็เข้าด้วยไม้กระดานจึงเรียกว่าเรือนฝากระดานหรือเรือนเครื่องสับ เรือนแบบนี้มักมีความยาว 3 ห้อง (3 ช่วงเสา) มีระเบียง และชานตามยาวข้างเรือน มีเรือนครัวอยู่ด้านสกัด (ด้านกว้าง) ของชาน อีกด้านหนึ่งพาดบันไดทำทางขึ้นลง ลักษณะพิเศษของเรือนเครื่องสับอีกประการหนึ่งได้แก่การตกแต่งหน้าจั่วด้วยปั้นลม และมีตัวเหงาติดชายปั้นลม ทั้งตัวเรือนและชายคาหน้าจั่วจะไม่ทาสีใดสีหนึ่ง คงปล่อยให้เป็นสีไม้ธรรมชาติ ส่วนเรือนครั่วมักจะใช้ฝาไม้ขัดแตะเป็นหลายโปร่งๆ ไม่มีหน้าต่าง บริเวณยอดจั่วหัวท้ายจะเป็นช่องโปร่ง เพื่อระบายความร้อนและควันไฟ

เรือนของข้าราชการ รูปแบบเรือนพักอาศัยของข้าราชการเป็นเรือนไทยยกสูงเช่นกันไม่ต่างไปกว่าเรือนฝากระดานของสามัญชน ความแตกต่างอยู่ที่การวางตำแหน่งของเรือนอันได้แก่ฝั่งพื้น โดยทั่วไปเรือนข้าราชการมักมีเรือน 2 หลังขนานกันมีนอกชานอยู่ตรงกลางระหว่างหน้าระเบียงของเรือนทั้ง 2 หลัง ท้ายของชานเป็นเรือนครัว ด้านหน้าของชานพาดบันไดขึ้นลง กลางชานระหว่างเรือน มรทอโถงขนาดเล็กเรียกว่า หอริซึ่งวางขนานไปตามความยาวของชาน หอนี้บางที่เรียกว่า หอกลาง เพราะสร้างขึ้นกลางชาน ใช้เป็นที่รับรองแขกและพักผ่อน

เรือนของขุนนางข้าราชการ รูปแบบเรือนพักอาศัยของขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์จะเป็นเรือนขนาดใหญ่ที่เรียกว่า เรือนหมู่ คือประกอบด้วยเรือนหลายหลัง สร้างขึ้นเป็นกลุ่มเชื่อมโยงด้วยชาน การใช้งานแบ่งเป็นเรือนที่อยู่สำหรับเจ้าของ บริวาร และอีกกลุ่มหนึ่งใช้เป็นที่สำหรับรับแขกบางครั้งใช้เป็นที่ทำงานและตัดสินความของขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของเรือนนั้นๆด้วย เพราะสมัยก่อนยังไม่มีที่ทำการเป็นส่วนกลางของรัฐในการดำเนินการต่างๆ เช่น กระทรวง ทบวง กรมเหมือนอย่างในปัจจุบัน

เรือนพักอาศัยของขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ มีลักษณะเป็นเรือนไทยยกพื้นสูง เรือนกลุ่มที่อยู่อาศัยประกอบด้วยเรือน 2 หลังขนานกัน มีนอกชานอยู่ตรงกลางระหว่างหน้าระเบียงของเรือนทั้งสองหลัง กลางชานมีหอกกลาง หรือหอนั่ง ด้านหลังของชานเป็นเรือนขวางสำหรับที่อยู่ของลูกที่โตพอจะมีเรือนอยู่ต่างหากเป็นส่วนตัวได้ หน้าเรือนขวางมีชานแล่นผ่าน หัวชานด้านหนึ่งมีเรือนครัวประจำบ้านและหัวชานด้านอีกด้านหนึ่งมีแผงลับแลกันเป็นที่อาบน้ำ

ส่วนเรือนที่ใช้รับแขกและทำงานนั้นประกอบด้วย หอน้ำหรือหอนั่ง ตั้งอยู่ขวางกับชานกลางที่อยู่หน้าเรือนที่อยู่สองหลังนั้น หอนั่งนี้เป็นเรือนโดดๆบางแห่งกันฝาติดหน้าต่างปิดล้อม เพียงสามด้านเปิดโล่งด้านในซึ่งเปิดเข้าสู่ชานกลาง บางแห่งไม่ใช้หน้าต่างแต่เปิดช่องระหว่างกลางฝาเป็นช่องสี่เหลี่ยมและกันด้วยลูกกรงแทนหน้าต่างใช้เป็นทางระบายลมและให้แสงสว่าง

2.3.2 สมัยรัตนโกสินทร์¹

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ถึง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ที่พักอาศัยในช่วงรัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 2 นั้นมีลักษณะไม่แตกต่างกันเท่าไรนัก ส่วนมากจะมีแบบแผนคล้ายคลึงกับสมัยอยุธยา ในสมัยก่อนสังคมไทยยังมีการแบ่งชนชั้นกันอยู่ได้แก่ เจ้า ขุนนาง ไพร่ และทาส ทำให้ลักษณะที่ที่พักอาศัยจึงมีความแตกต่างกันตามฐานะทางสังคม จนเกิดเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมในการปลูกเรือนขึ้น เรือนเหล่านี้แบ่งออกเป็นระดับและเรือนยังแสดงฐานะความสำคัญซึ่งเป็นสิ่งที่คนในสังคมยอมรับและยกย่องนับถือ นอกจากนั้นยังมีชาวจีนอพยพตั้งถิ่นฐานเพื่อการอยู่อาศัยและค้าขาย ส่วนชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อในช่วงนั้นมีหมอสานานิกายต่างๆ ข้าราชการระดับสูง ด้วยเหตุนี้จึงเกิดที่พักอาศัยของชาวต่างชาติที่มีลักษณะแตกต่างจากที่พักอาศัยของคนไทย

เรือนของผู้มีรายได้ต่ำ หมายถึงคนงานรับจ้าง ไพร่สม และทาส ลักษณะของเรือนมักจะสร้างขึ้นด้วยวัสดุที่ไม่คงทนถาวรนัก ได้แก่ ไม้ไผ่ ใบจาก ใบลาน ใบตาด และเส้นหวาย เป็นต้น วิธีการสร้างก็นำวัสดุเหล่านี้มาผูกมัดตัวไม้อันเป็นองค์ประกอบของเรือนให้ได้รูปทรงด้วยเส้นตอกและเส้นหวาย เรียกเรือนประเภทนี้ว่า เรือนเครื่องผูก ซึ่งแบ่งได้ตามลักษณะการปลูกได้ 2 อย่างคือ ปลูกเป็นโรง และปลูกเป็นเรือน

¹ แนน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. บ้านเรือนสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2534

ปลูกเป็นโรง ก่อสร้างโดยปักเสาลงกับดิน มีโครงตั้งฝาและหลังคาเป็นไม้ไผ่ มุงด้วยใบจาก หรือหญ้าคา ฝาโดยรอบกั้นด้วยไม้ไผ่ขัดแตะ พื้นเป็นดินทึบแน่น ส่วนที่นั่ง และนอนทำเป็นแคร่ยกพื้นอยู่ ภายในโรง ตัวอย่างที่เห็นได้ทั่วไปคือ โรงนา

ปลูกเป็นเรือน ก่อสร้างโดยยกพื้นจากระดับดิน มีเสาเรือนและตงรับพื้นซึ่งปูด้วยฟากไม้ไผ่ ฝาเรือนกั้นด้วยผากระแงงหรือไม้ไผ่ขัดแตะ หลังคามุงด้วยตับจาก ตับคา หรือตับแฝก นอกจากนั้นบางที่ยัง มีระเบียงและชานเป็นส่วนประกอบเพิ่มขึ้นมากกว่าเป็นห้องๆเดียวอีกด้วย เรือนแบบนี้บางที่เรียกกระท่อม

เรือนสามัญชน ลักษณะของเรือนมักจะสร้างด้วยวัสดุที่คงทนถาวรได้แก่ ไม้ชนิดต่างๆ เช่น ไม้สัก ไม้เคี่ยม ไม้ตะแบก ไม้ยาง เป็นต้น เรียกเรือนประเภทนี้ว่าเรือนเครื่องสับ ซึ่งเป็นเรือนที่ใช้ไม้เป็นโครงสร้าง ทั้งหลังตั้งแต่โครงหลังคา ฝา พื้น และเสา ลักษณะเป็นเรือนไทยยกพื้นสูง ก่อสร้างโดยการทำไม้ทุกชิ้นให้สำเร็จก่อนจึงนำมาประกอบเข้าเป็นตัวเรือน โดยการบากไม้เข้าเป็นโครงสร้างยึดต่อเนื่องกันไปทั้งหลัง ส่วนฝาก็เข้าด้วยไม้กระดาน เรือนแบบนี้มักจะมีความยาว 3 ห้อง (3 ช่วงเสา) มีระเบียงและชานความยาว เท่ากับข้างเรือน มีเรือนครัวอยู่ด้านสกัดของชาน อีกด้านหนึ่งพาดบันไดทางขึ้น-ลง มีการตกแต่งหน้าจั่ว ด้วยปั้นลม และมีตัวเหงาติดชายปั้นลม ทั้งตัวเรือน และชายคาหน้าจั่วจะไม่ทาสี ส่วนเรือนครัวมักจะใช้ฝา ไม้ไผ่ขัดแตะเป็นลายโปร่งๆ

เรือนของข้าราชการ เรือนข้าราชการมักไม่ต่างไปจากเรือนของสามัญชนเท่าไรนัก แตกต่างกันที่ การวางตำแหน่งของเรือน เรือนข้าราชการทั่วไป มักจะมีเรือน 2 หลังขนานกัน มีชานอยู่ระหว่างระเบียง ของเรือนทั้ง 2 หลัง ท้ายของชานเรือนเป็นครัว ด้านหน้าของชานพาดบันไดขึ้น-ลง กลางชานระหว่างเรือน มีโถงขนาดเล็กเรียกว่า หอริ ใช้รับรองแขกและพักผ่อน

เรือนของขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ มักจะเป็นเรือนขนาดใหญ่ที่เรียกว่า เรือนหมู่ คือมีเรือนหลาย หลังอยู่ภายในบริเวณเดียวกันเชื่อมกันด้วยชานเรือน เรือนกลุ่มหนึ่งเป็นที่อยู่สำหรับเจ้าของและบริวาร อีกกลุ่มหนึ่งเป็นที่สำหรับรับแขกและบางครั้งใช้เป็นที่ทำงาน และตัดสินความของขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ ของเจ้าของเรือนนั้น เนื่องจากสถานที่ราชการไม่พอเพียงกับส่วนราชการแผ่นดิน และจำนวนข้าราชการใน สมัยนั้น ลักษณะเป็นเรือนไทยยกพื้นสูง เรือนกลุ่มที่อยู่อาศัยประกอบด้วยเรือน 2 หลังขนานกัน มีนอก ชานอยู่ตรงกลางระหว่างหน้าระเบียงของเรือนทั้ง 2 หลัง กลางชานมีหอกกลาง หรือหอริ ด้านหลังของชาน เป็นเรือนขวางสำหรับเป็นที่อยู่ของลูกที่โตพอจะมีเรือนอยู่เป็นส่วนตัวได้ หน้าเรือนขวางมีชานแล่นผ่าน หัวชานด้านหนึ่งมีเรือนครัว ประจำบ้าน หัวชานอีกด้านหนึ่งมีแผงลับแลกันเป็นที่อาบน้ำ

ส่วนเรือนรับแขกและที่ทำงานนั้นประกอบด้วย หอหน้าหรือหอขวาง ตั้งอยู่ขวางกับชานกลางที่อยู่ หน้าเรือนที่อยู่ 2 หลังนั้น หอขวางนี้เป็นเรือนโดดๆ บางแห่งกั้นฝาติดหน้าต่างปิดล้อมเพียง 3 ด้าน เปิดโล่ง ด้านในซึ่งหันเข้าสู่ชานกลาง บางแห่งไม่ใช้หน้าต่าง แต่เปิดช่องระหว่างกลางฝา เป็นช่องสี่เหลี่ยมกั้นด้วย ลูกกรงแทนหน้าต่าง ใช้เป็นทางระบายลมและให้แสงสว่าง

เรือนแพ เป็นที่พักของสามัญชน บางครั้งใช้เป็นที่พักอาศัยด้วย เรือนเหล่านี้ตั้งอยู่ในน้ำจึงเรียกว่า เรือนแพ ลักษณะทั่วไปเหมือนเรือนที่คล้ายบนบก ต่างกันที่สร้างบนแพไม้ไผ่หรือโป๊ะ และผูกเสา จอดอยู่ในแม่น้ำลำคลอง ลักษณะทั่วไปประกอบด้วยห้อง 3 ห้อง ห้องด้านหน้าหันออกสู่ลำน้ำ มีฝาขัดแตะปิดเปิดเป็นบานค้ำ ห้องนี้ใช้เป็นร้านค้า ห้องกลางใช้เป็นที่นั่งนอน ห้องด้านหลังหันสู่ฝั่งใช้เป็นครัว และที่รับประทานอาหาร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับเรือนไม้แบบไทยบางประการ เนื่องจากสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์ที่พักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ (มุสดี ทิพทัส, 2525) ซึ่งตามประเพณีนิยมของคนไทยโบราณ มักมีการยกเรือนถาวรวัดในโอกาสต่างๆกัน เช่น เรือนที่เจ้าของไม่ได้อยู่อาศัยแล้ว หรือเจ้าของเดิมเสียชีวิต ดังนั้น ทำให้รูปแบบของกุฏิสงฆ์มีรูปแบบเช่นเดียวกับเรือนราษฎรที่ใช้อาศัยกันนั่นเอง ยกเว้นกุฏิสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูงก็อาจจะมีความแตกต่างไปบ้างในด้านขนาดและรายละเอียด ซึ่งแต่เดิมกุฏิสงฆ์นิยมสร้างเป็นเรือนไม้แบบไทยทั้งสิ้นได้มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุเป็นก่ออิฐฉาบปูนเพื่อความทนคงถาวร ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงเฉพาะวัสดุและโครงสร้างเท่านั้น ส่วนรูปแบบนั้นยังยึดรูปแบบเรือนไทยเดิมอยู่เป็นส่วนใหญ่คือ เป็นเรือน 3 ห้องบ้าง 5 ห้องบ้าง มีพาไลหน้าและมีการจัดกลุ่มอาคารโดยหันหน้าอาคารเข้าหากัน มีประตูทางเข้าไปสู่ลานโล่งตรงกลาง ได้ฤกษ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นการยกพื้นสูงจากระดับดินเพียงเล็กน้อย บางแห่งก็ยกพื้นสูงพอที่จะให้คนคลานเข้าไปได้เช่นกัน หน้าจั่วไปเปลี่ยนรูปแบบเป็นหน้าจั่ว คือก่ออิฐต่อขึ้นไปจากผนังห้องจนถึงหน้าจั่วแล้วโอบปูนเรียบ

ส่วนบ้านเรือนของราษฎรทั่วไปตลอดจนขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์สูงนั้น ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากเรือนไม้แบบไทยมาเป็นก่ออิฐฉาบปูนด้วย เพราะยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อที่จะไม่ทำบ้านเรือน ให้เทียบเท่าหรือเสมอเจ้านายและพระสงฆ์

บ้านแบบจีน

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ไทยมีการติดต่อกับค้าขายกับจีนอยู่เสมอ ทำให้มีการรับเอาศิลปกรรมแบบจีนเข้ามาผสมผสานกับศิลปะไทย ซึ่งจากการติดต่อกับค้าขายกับจีนทำให้มีการนำเอาวัสดุจากจีนบางชนิด เช่น กระเบื้องเคลือบ สีลาปูพื้น ตุ๊กตาหิน โป๊ะไฟ เป็นต้น อาคารบ้านเรือนในสมัยนั้นได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากจีนมาด้วย โดยนิยมสร้างด้วยอิฐ มีรูปแบบหลังคาและมุงกระเบื้องหลังคาแบบจีน

บ้านแบบตะวันตก

ในช่วงรัชกาลที่ 1- รัชกาลที่ 3 เป็นช่วงที่มีการติดต่อกับประเทศตะวันตกน้อย และไม่ปรากฏหลักฐานว่าชาวตะวันตกที่เข้ามาในประเทศไทยช่วงนั้นได้สร้างบ้านเรือนของตนเอง นอกจากอยู่บ้านเช่า

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การปรับปรุงพัฒนาบ้านเรือนในยุคนี้เป็นการเร่งรัดพัฒนาบ้านเมืองให้ทันสมัยเป็นแบบตะวันตก โดยเริ่มจากการส่งเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นวิษณุภาณีภาธร ไปดูงานการปกครอง และบำรุงบ้านเมืองของอังกฤษที่สิงคโปร์เมื่อปี พ.ศ. 2402 และพระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค) เป็นราชทูตไปฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. 2403

ในขณะเดียวกันจากการทำสนธิสัญญาทางการค้ากับต่างประเทศทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการค้า จากผูกขาดเป็นการค้าเสรี ทำให้การค้าเกิดความเจริญอย่างรวดเร็ว ทำให้ท่าเรือกรุงเทพฯคับคั่งด้วยเรือแพ จนมีการออกกฎหมายท้องน้ำเพื่อควบคุมการเดินเรือในลำน้ำ นอกจากนี้ยังทำให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรม เกิดการเปลี่ยนแปลงคือจากเรือนพักอยู่อาศัยก็กลายเป็นเรือนค้าขายมากขึ้น เกิดการสร้างโรงงานและโกดัง เก็บสินค้าขึ้นมากมาย รวมถึงโรงสีข้าวและโรงเลื่อยไม้ ในยุคนี้ยังมีการขุดคูคลองเพิ่มเพื่อขยายเมือง เนื่องจากจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น เช่น คลองผดุงกรุงเกษม ตลอดจนถึงด้านคมนาคมในการตัดถนน พระราม 4 ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมือง และถนนเฟื่องนคร

จากการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ เช่น จีนและฝรั่งเศสตะวันตกมากขึ้น ทำให้ได้รับอิทธิพลจาก ต่างประเทศจึงมีการสร้างอาคารที่พักอาศัยรูปแบบใหม่ขึ้นอีกชนิดหนึ่งคือตึกแถว มีทั้งตึกแถวชั้นเดียวมี ลักษณะเหมือนตึกแถวของเมืองสิงคโปร์ และตึกแถวสองชั้นสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของชาวตะวันตกที่ทรง จ้างเข้ามาช่วยเหลือราชการและตึกแถวที่พ่อค้าชาติต่างๆ เช่าเข้ามาค้าขายและอาศัยอยู่ด้วย ในยุคนี้ยัง ปรากฏให้เห็นบ้านเรือนอย่างจีนอย่างเห็นได้ชัดกว่ายุคก่อนหน้ามักเป็นบ้านพ่อค้าจีนที่เข้ามาทำการค้าขาย เป็นต้น

ในรัชสมัยนี้บ้านเรือนของชาวบ้านทั่วไปก็ไม่แตกต่างจากยุคก่อนเท่าใดนัก บ้านเรือนชาวบ้านทั่วไป มักมีขนาดเล็กใช้ประกอบกิจกรรมในครัวเรือนเล็กๆ น้อยๆ มีทั้งที่เป็นเรือนไทยเครื่องสับ เรือนเครื่องผูก ในขณะที่บ้านเรือนข้าราชการขุนนางต่างๆ มักจะใหญ่โตกว่าบ้านชาวบ้านทั่วไป เพราะมีคานาอาศัยอยู่ใน บ้านจำนวนมาก ทั้งข้าทาสบริวาร บุตรีธิดา ภรรยา บ้านของขุนนางยังใช้เป็นที่พักบะลังสรรค เป็นที่ รับแขกข้าราชการหรือพ่อค้า เป็นที่ปรึกษาข้าราชการจึงจำเป็นต้องใช้พื้นที่ใช้สอยมากกว่าเรือนของสามัญชน

เรือนไทยดั้งเดิม

เรือนไทยในยุคสมัยนี้ไม่ต่างจากยุคสมัยต้นรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นเรือนไทยภาคกลางมีทั้งที่เป็นเรือน ไม้ใต้ถุนโล่ง และเรือนไม้แบบเรือนไทยบนเสาก่ออิฐถือปูน มีทั้งเรือนฝาปะกน เรือนฝาจาก ฝากระแซงอ่อน หลังคามุงจาก และหลังคามุงกระเบื้องดินเผา การวางตำแหน่งอาคารของเรือนแบบไทยในรัชสมัยนี้นั้นก็ ยังคงลักษณะเดียวกับในช่วงต้นรัตนโกสินทร์คือวางเรือนตามตะวันเพื่อให้ลมพัดผ่านด้านยาวของเรือนและ ด้านสกัดของเรือนรับด้านตะวันออกและตะวันตกซึ่งเป็นด้านแคบมีเนื้อที่รับแดดไม่มากนัก

เพิงหมาแหงน

บริเวณกำแพงเมืองซึ่งอยู่ในแนวเดียวกับคลองรอบเมืองนั้น ริมกำแพงเมืองด้านในมีชาวบ้านซึ่งส่วนมากเป็นพวกทาส พวกเลข (ไพร่หลวงและไพร่สมกำลังของพวกเจ้านายและขุนนาง) อาศัยอยู่โดยปลูกบ้านเป็นแบบเพิงหมาแหงนมุงจากอยู่เป็นระยะๆ ใช้กำแพงเมืองเป็นผนังด้านหลัง ผนังอีกสามด้านกั้นด้วยฝาขัดแตะ ฝากระแซงอ่อนหรือตบจาก บ้างก็เปิดด้านหน้าออกขายกล้วยแขก ข้าวโพดคั่ว อ้อยขี้วันบ้าง ตามฤดูกาล

เรือนแพ

รูปแบบบ้านเรือนจึงเป็นการปลูกบ้านหรืออยู่เรือนแพตามริมแม่น้ำลำคลองซึ่งนับเป็นเรือนไทยประเภทหนึ่งแต่เป็นเรือนไทยน้ำ

พวกที่อาศัยอยู่ในเรือนแพมีทั้งกลุ่มคนไทย ทางริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก ใต้คลองรอบกรุงลงไปเป็นกลุ่มพวกพ่อค้าจีนตั้งบ้านปลูกแพอยู่เรียงรายกันไปเป็นกลุ่มใหญ่ อันที่จริงแล้วพวกขุนนางและข้าราชการสมัยก่อนก็ชอบอยู่เรือนแพกันมาก ผู้มีบรรดาศักดิ์มักมีแพเป็นที่พักและเป็นที่พักปะมิตรสหายไปมาเที่ยวเตร่กันทาง

ตึกแถว

พวกแขกอินเดียเข้ามาทำมาหากินในเมืองไทยมากในรัชกาลนี้ พ่อค้าแขกรวมกลุ่มกันอยู่ที่ตึกขาวและตึกแดง ริมตึกขาวและตึกแดงมีโรงเก็บสินค้าขนาดใหญ่ โกดังข้าว โรงน้ำปลา นอกจากนี้ยังมีตึกแถวสองชั้นเหมือนอย่างตึกแถวริมถนนพายุรัตน์ในปัจจุบันใช้เป็นที่พักอาศัยและทำมาค้าขาย ตึกแถวเหล่านี้มีราวๆ 15 คูหา ชั้นล่างทำเป็นร้านขายของพวกผ้า ชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย นอกจากตึกขาวและตึกแดงแล้วยังปรากฏว่ามีตึกแถวรูปแบบคล้ายคลึงกันกับตึกขาว และตึกแดงอีกตึกหนึ่งเป็นของกลุ่มพ่อค้าคนจีน

ตึกแถวในรัชสมัยนี้ยังคงมีปรากฏให้เห็นบริเวณถนนบำรุงเมืองตอนในและถนนเฟื่องนคร เมื่อสร้างถนนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ได้ทำการสร้างตึกแถวชั้นเดียวบนถนนทั้งสองสายนี้ ตึกแถวที่สร้างขึ้นเป็นตึกแถวเมืองสิงคโปร์ให้พวกพ่อค้าจีน แยก ฝรั่งได้เช่าเพื่อตั้งห้างร้านค้าขาย

บ้านแบบตะวันตก

ชาวตะวันตกที่เข้ามาในรัชสมัยนี้เป็นกลุ่มพวกราชทูตต่างประเทศ ข้าราชการ พวกมิชชันนารีและกลุ่มพ่อค้าพวกทูต ตัวอย่างบ้านแบบตะวันตกได้แก่

บ้านของมิชชันนารีอเมริกัน เช่น บ้านของหมอบลัดเลย์ ซึ่งปลูกบ้านของตนเองที่ปากคลองบางหลวงและตึกหลวงที่ทำเตียนให้ฝรั่งเช่านั้นเป็นเรือนไม้ 2 ชั้น หลังคาทรงจั่วหรือปั้นหยา มีการแบ่งสัดส่วนพื้นที่ใช้งานอย่างชัดเจน ชั้นบนมีห้องนอน ห้องพักผ่อน และห้องรับประทานอาหาร มีระเบียงโดยรอบ ลูกกระเบียงเป็นไม้มักตีเป็นตาตารางทแยงมุม บ้านมักมีเพดานสูง มีช่องลมใหญ่ มีหน้าต่างมาก มีการ

ระบายอากาศดี ที่หน้าจั่วมีช่องระบายลม มีบานเกล็ดระบายความร้อนของหลังคาออกไป ชั้นล่างมีทั้งพื้นที่เปิดโล่ง และกั้นเป็นห้อง พื้นที่เปิดโล่งใช้เป็นที่รับรองแขก ตรวจรักษาคนไข้ คนไทยสมัยนั้นเรียกเรือนชนิดนี้ว่า เรือนฝรั่ง

บ้านแบบจีน

บ้านแบบจีนแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ แบบเรือนแถวหรือตึกแถวแบบจีนสำหรับลูกจ้างหรือกรรมกรจีน ซึ่งมีรายได้ปานกลางหรือค่อนข้างต่ำ อีกประเภทหนึ่งคือ บ้านของพ่อค้า คหบดีจีนที่มีฐานะดี เช่น พวกเจ้าสัวหรือนายอากรต่างๆ การวางตำแหน่งของตึกแถวขึ้นอยู่กับถนนและบริเวณที่ตั้งเป็นสิ่งสำคัญ เช่น แบบจีนที่ตลาดน้อย ส่วนบ้านคหบดีจีนนั้นมีการวางผังโดยการค้ำอิงถึงแม่น้ำหรือถนนที่ผ่านหน้าที่ดินเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าจะค้ำอิงถึงทิศทาง เป็นบ้านที่ประกอบด้วยอาคาร 3 หลัง คือมีตึกใหญ่อยู่กลางเป็นเรือนประธานมักวางขนานกับแม่น้ำ หรือขนานกับถนนด้านหน้า และมีตึกยาวขนานสองข้างตั้งฉากกับแม่น้ำหรือถนน ตึกทั้ง 3 หลังมีแบบทั้งชั้นเดียวและ 2 ชั้น ส่วนใหญ่มักเป็นแบบ 2 ชั้นมีบันไดขึ้นจากภายนอก การจัดวางตำแหน่งอาคารจะเป็นลักษณะสมดุลง่ายคือ มีแกนกลาง และส่วนประกอบสองข้างของแกนกลางเหมือนกันพื้นที่ลานตรงกลางระหว่างตึก 3 หลังจะปล่อยไว้เป็นพื้นที่โล่งอาจปูด้วยกระเบื้องดินเผาขนาดใหญ่ หรือแผ่นหินแกรนิตปูทางเท้าจากเมืองจีน ลานโล่งนี้จะเปิดออกสู่แม่น้ำ หรือหันหน้าสู่ถนนทางด้านหน้าของลานมักมีซุ้มประตูแบบจีนเป็นซุ้มทางเข้า มีหลังคาคลุมในแนวที่ตรงกับตึกใหญ่ตรงกลางมีป้ายชื่อบ้านเหนือประตูทางเข้าใหญ่ บางบ้านมีผนังทึบสองข้างประตูทางเข้าและเขียนภาพเรื่องราวของจีนบนผนังด้วย

ในด้านประโยชน์ใช้สอยบ้านแบบนี้มักแบ่งเนื้อที่เป็นสัดส่วน และมีรูปแบบการใช้เนื้อที่ค่อนข้างแน่นอน เช่น บริเวณเรือนประธานตรงกลางมักเป็นห้องโถงใหญ่ใช้เป็นที่ตั้งแท่นบูชาบรรพบุรุษ ห้องข้างๆ มักใช้เป็นที่นอนของเจ้าของบ้านหรือผู้ใหญ่ในบ้าน ส่วนเรือนขวางสองหลังที่ตั้งฉากกับเรือนประธานมักเป็นห้องนอนภรรยาและบุตรหลาน ถ้าเป็นตึกสองชั้น ชั้นล่างมักใช้เป็นที่เก็บของหรือที่อยู่อาศัยของบ่าวไพร่บริวาร รวมทั้งอาจใช้เป็นโรงครัวด้วย

โครงสร้างบ้านแบบจีนนั้นพบว่าโครงหลังคาเป็นไม้ซุงกลมก็มีเป็นไม้หน้าตัดสี่เหลี่ยมก็มี เป็นหลังคาทรงจั่วหรือมนิลาที่สันหลังคาโค้งแอ่น ด้านหน้าจั่วมีปูนปั้นปิดเอียงไปตามรูปหลังคา ส่วนบนสุดตัดป้านไม่เป็นมุมแหลมทรงสูงเหมือนเรือนไทย มุมหลังคามีความลาดเอียงน้อยกว่าหลังคาเรือนไทย วัสดุผนังหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผาปกกล้วยไม้เคลือบรูปโค้ง สันรอยต่อระหว่างแผ่นกระเบื้องพอกปูนปั้นเป็นรูปโค้งกลมผนังภายนอกเป็นผนังรับน้ำหนักที่มีความหนาแน่นกว่าปกติ ก่ออิฐฉาบปูน ทาน้ำปูนขาวหรือทาสีอิฐที่ใช้เป็นอิฐขนาดใหญ่ ผนังด้านนอกใช้เป็นกำแพงด้วยไปในตัว มักไม่มีหน้าต่างที่กำแพงภายนอก เสาชั้นล่างมักเป็นเสาสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ก่ออิฐ ฉาบปูน ทาสีน้ำปูนขาวหรือทาสี ผนังภายในบางส่วนเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูน บางส่วนใช้ประตูไม้ หรือผนังไม้เป็นตัวกั้นพื้นที่ภายใน ส่วนอาคารที่เป็นห้องแถวแบบจีนมักเป็น

คานไม้พาตระหว่างกำแพงรับน้ำหนัก บางหลังใช้เสาไม้เป็นแกนภายใน และก่ออิฐฉาบปูนหุ้มเสาเป็นส่วนหนึ่งในกำแพงรับน้ำหนักกันระหว่างคาน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชกาลนี้เป็นยุคแห่งการปฏิรูปบ้านเมือง มีทั้งการเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศและได้ทรงนำแบบอย่างที่เหมาะสมกับประเทศนำมาปรับปรุงเพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศ รวมถึงให้มีการยกเลิกทาสเปลี่ยนสถานะไพร่เป็นราษฎร นอกจากนี้ยัง โปรดเกล้าฯ ให้มีการจ้างชาวต่างชาติที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเข้ารับราชการ โดยเฉพาะด้านสถาปัตยกรรม โปรดเกล้าฯ ให้จ้างชาวอังกฤษ อิตาลี เยอรมัน เข้ามาประจำกรมกองต่างๆ จึงทำให้มีงานสถาปัตยกรรมรูปแบบตะวันตกเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ส่วนอิทธิพลของศิลปะจีนเริ่มมีน้อยลงจากยุคสมัยก่อนๆ งานสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในยุคนี้ส่วนมากเกิดจากพ่อค้าหบดีสร้างถวายเป็นมากกว่า

ในสมัยนี้เป็นช่วงต่อเนื่องกับในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก รูปแบบของที่อยู่อาศัย จึงมีทั้งเป็นบ้านเดี่ยวที่ใช้อู่อาศัย บ้านเรือนราษฎรสามัญ บ้านเรือนของผู้มีฐานะดี ซึ่งบ้านเหล่านี้มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกันออกไป นอกจากนี้ยังมี ตึกแถว เรือนแถว หรือเรือนที่พักอาศัยกึ่งร้านค้า ซึ่งได้รับอิทธิพลจากจีนและตะวันตกมีทั้งชั้นเดียวและสองชั้น สร้างยาวติดต่อกันประมาณ 5-10 ห้อง บางแห่งเว้นเนื้อที่ชั้นล่างส่วนที่ซิดริมถนนเป็นทางเท้าภายในอาคารให้คนเดินได้

ในรัชกาลนี้มีที่อยู่อาศัยอีกประเภทหนึ่งคือ อาคารพักอาศัยที่แบ่งห้องให้เช่าเป็นห้องๆ มีทางเดินร่วมหน้าห้อง มีห้องน้ำ ห้องส้วม และบันไดที่ใช้ร่วมกันทั้งอาคาร อาคารประเภทนี้แรกๆ คือแฟลตของบริษัทเดินรถรางของชาวต่างประเทศ

เรือนไทยดั้งเดิม

เรือนของผู้มีรายได้ต่ำ มักเป็นเรือนหลังเดี่ยว มีเฉลียงและชานประกอบกับตัวเรือนเล็กน้อย ส่วนเรือนสามัญชนเป็นแบบเรือนไทยเช่นเดียวกับในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นเรือนชั้นเดียว ใต้ถุนโล่ง หลังคาจั่วสูง แต่มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุก่อสร้างไปตามยุคสมัย ได้แก่

- หลังคามุงสังกะสีลูกฟูก
- เพดานปิดโครงหลังคาด้วยผ้าไม้
- บานหน้าต่างเป็นบานเปิดออกนอกและใช้บานพับ มีกลอนและขอสับ
- ลูกกรง หน้าต่างทำด้วยเหล็กเส้นแทนไม้ซี่
- มีการนำไม้ฉลุเข้ามาประดับอาคาร เช่น ชายคา และช่องลม
- มีการใช้ประตูบานเฟี้ยมเป็นฉากกันห้องภายใน เพราะมีการนำบานพับมาใช้

ตึกแถว

เมื่อเริ่มมีการตัดถนนสายต่างๆเพิ่มขึ้นจากสมัยรัชกาลที่ 4 สิ่งที่มาคือ การสร้างตึกแถวสองฝั่งถนนตามแบบที่สร้างในสิงคโปร์ใช้เป็นที่อยู่อาศัยชั้นบนและชั้นล่างค้าขาย โดยมีหน้ากว้างใกล้เคียงกัน แต่ความลึกไม่เท่ากัน บางแห่งมีความลึกเพียง 8-12 เมตร บางแห่งมีความลึก 20-40 เมตร แล้วแต่ขนาดของที่ดิน มีการตกแต่งหลังคาหน้าจั่ว ชุ่มประตูหน้าต่าง กันสาด ตลอดจนลายปูนปั้นตามที่ต่างๆ สามารถแบ่งได้ 4 แบบคือ

- ตึกแถวริมถนนบำรุงเมือง เป็นตึกแถวที่สร้างในยุคนี้ ลักษณะอาคารก่ออิฐมีความสูง 2 ชั้น โครงสร้างเป็นกำแพงรับน้ำหนัก มีลักษณะอาคารค่อนข้างทึบ หลังคามุมกระเบื้องดินเผา หน้าต่างแคบ มีกันสาดเฉพาะตรงหน้าต่าง ปลายกันสาดประดับด้วยไม้ฉลุลาย ช่องลมเหนือประตูชั้นล่างก่อเป็นรูปโค้ง ภายในโค้งประดับด้วยไม้ฉลุลาย บานประตูเป็นบานเพี้ยมติดบานพับ

- ตึกแถวริมถนนอัษฎางค์ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น โครงสร้างเป็นกำแพงรับน้ำหนัก หลังคาทรงปั้นหยาลาดเอียงสูง ตึกแถวคูหาสุดท้าย และหัวมุมถนนยกเป็นมุขยื่นออกมาเล็กน้อย ด้านหน้ามุขก่ออิฐเป็นแผงสู้เท่ากับความสูงของหลังคา ตอนบนทำเป็นชุ่มโค้งแบบตะวันตกเรียกว่า crown ส่วนล่างลงมาเน้นชุ่มหน้าต่างชั้นบนด้วยการทำบัวปูนปั้นแบบยุโรป ชุ่มประตูชั้นล่างทำบัวปูนปั้นรูปโค้งครึ่งวงกลม

- ตึกแถวริมถนนแพร่งนารา และแพร่งภูธร เป็นตึกแถวที่มีรูปแบบคล้ายกับตึกแถวริมถนนบำรุงเมือง แตกต่างกันที่ ช่องลมประดับด้วยลูกกรงเหล็ก มีกันสาดที่หน้าต่าง ปลายกันสาดประดับด้วยไม้ฉลุลาย

- ตึกแถวริมถนนทรงวาด ตึกแถวบริเวณนี้มีความแตกต่างกับบริเวณอื่นเนื่องจากเจ้าของตึกเป็นคหบดีผู้มั่งคั่ง มีการตกแต่งผนังด้านหน้าด้วยศิลปะแบบบาโร้ค (Baroque) เช่น หน้าบันด้านสกัดประดับด้วยลายปูนปั้น เหนือชุ่มหน้าต่างตกแต่งปูนปั้นด้วยเถาไม้ ดอกไม้ และผลไม้ ตกแต่งหัวเสาด้วยบัวแบบคอรินเธียน (Corinthian) ประยุกต์ ชุ่มหน้าต่างกรุด้วยกระจกตามเส้นรัศมีของวงกลม

บ้านแบบตะวันตก

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับลักษณะดั้งเดิมของสถาปัตยกรรมไทย จึงเกิดรูปแบบของอาคารประเภทบ้านพักอาศัยที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก โดยเป็นที่นิยมของผู้มีฐานะดี ซึ่งมีลักษณะเป็นตึก 2 ชั้นขนาดใหญ่ ก่ออิฐ หรือครึ่งปูนครึ่งไม้ มีรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีผนังล้อมรอบ मुखตรงกลางทางด้านหน้าบ้าน ชั้นบนมีระเบียงโดยรอบ มีลูกกรงไม้ดาดารางโปร่งๆ มีชายคาคลุมโดยรอบ

หลังคา รูปแบบที่พบเห็นได้มากคือ ทรงจั่ว หรือทรงมนิลา (Gable Roof) ทรงมนิลาตัดมุมเฉียงลงทางด้านหน้าจั่ว (Half Hipped Roof) ทรงปั้นหย่า (Hipped Roof) ทรงมนิลาต่อกับทรงปั้นหย่า และทรง

ผสมที่ค่อนข้างซับซ้อนตามรูปทรง ชายคาไม่ยื่นมาก มุมหลังคามีความชัน 30 – 45 องศา อาจมีการเจาะช่องหน้าต่างเล็กบนพื้นหลังคา มีการตกแต่งประดับหน้าจั่วสันหลังคา และเชิงชายขอบหลังคาโดยใช้ไม้ฉลุมีลวดลายละเอียด หรือตกแต่งด้วยปูนปั้น ลวดลายตามแบบตะวันตก วัสดุผนังหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผา ไม่เคลือบ กระเบื้องไม้สัก กระเบื้องจีน กระเบื้องว่าว กระเบื้องพาร์เนโต หรือแผ่นเหล็กอาบสังกะสีลูกฟูก

ประตู มีทั้งชนิดบานลูกฟักไม้กระดานคูนสองหน้า และหน้าเดียว ชนิดบานเกล็ดไม้ติดตาย และชนิดผสมระหว่างเกล็ดไม้และลูกฟักไม้ ลักษณะการเปิดมีทั้งชนิดบานเปิดคู่และบานเฟี้ยม นิยมทำมาจากไม้สัก

หน้าต่าง มีรูปแบบคล้ายประตู แต่มีลักษณะการเปิดทั้งชนิดบานเปิดคู่ เปิดออกภายนอก ตัวบานแบ่งออกเป็น 2 หรือ 3 ตอน ตอนล่างมักเป็นบานกระทุ้งในบานเปิด มีทั้งหน้าต่างยาวตลอดถึงพื้น แบ่งเป็น 2 ช่วง มีลูกกรงกันตรงส่วนแบ่งระหว่างช่วงบนกับช่วงล่าง ช่วงล่างมักปิดเปิดแยกจากบานหน้าต่างช่วงบนได้เหนือหน้าต่างมีกันสาดเอียง หรือปีกนกยื่นออกมาบังแดดฝน นิยมทำมาจากไม้สัก

ช่องแสง ช่องลม เป็นช่องระบายอากาศมักอยู่เหนือประตูหรือหน้าต่าง เป็นช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือช่องโค้ง มีทั้งเป็นไม้ฉลุ ลวดลายละเอียด เป็นบานเกล็ดไม้ติดตาย และกระจกเม็ด หรือกระจกดอก (ทั้งสีขาวและสีอื่นๆ เช่น สีน้ำเงินเข้ม สีเขียว สีเหลือง) หรือติดตายสลัปสี

บันได บันไดภายในเป็นไม้ทึบมีไม้บังระหว่างขั้นบันได ราวบันได ลูกกรงบันไดไม้ฉลุ หรือลูกกรงไม้กลึง บันไดภายในมีทั้งชนิดมีชานพัก 1 ตอน และชนิดชานพัก 2 ตอน มีช่องแสงหรือช่องหน้าต่างตรงช่วงบน ส่วนบันไดภายนอก เป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูน ขั้นบันไดปูหินอ่อนแผ่น ราวบันไดและลูกกรงมักเป็นปูนปั้น หรือลูกมะหวด (Balustrade)

ผนังและการตกแต่ง เป็นการตกแต่งแบบตะวันตก เช่น มีเสาหลอกหรือเสาอิง (Pilaster) ประดับกับตัวผนังโดยไม่ได้ใช้รับน้ำหนัก มีลวดลายและหัวเสาแบบประยุกต์จากกรีกและโรมัน มีการตกแต่งตรงมุมผนังอาคารเป็นร่องลึกลงไปในตัวแบบก่อหิน (Rustication) มีส่วนประกอบอาคาร เช่น ช่องประตูหน้าต่าง หรือช่องระหว่างผนังเป็นรูปครึ่งวงกลม หรือโค้งปลายแหลม

มีการใช้บัวและปูนปั้นเป็นลวดลายตกแต่งตามหัวเสา แนวคาน หน้าจั่ว ใต้หน้าต่าง นอกจากนั้นมีการใช้ไม้ฉลุลายเครือเถา เป็นเส้นโค้งแบบตะวันตกตามบริเวณหน้าจั่วและมุข ช่องระบายอากาศตอนบนของผนัง และเหนือประตูหน้าต่าง ลูกกรง ระเบียง ค้ำยัน และรอบชายคา เรียกกันว่า บ้านแบบขนมปังขิง (Gingerbread)

พื้น วัสดุปูพื้นชั้นล่างนิยมกระเบื้องดินเผา หินอ่อนจีน กระเบื้องซีเมนต์ ส่วนพื้นชั้นบนนิยมพื้น กระดานไม้สัก ไม้ตะแบก ไม้ตะเคียน ชานหลังบ้านมักก่อด้วยอิฐตะแคง แล้วคาดทับด้วยปูนซีเมนต์ หรือ อาจปูทับด้วยกระเบื้องหน้าวัว

บ้านแบบจีน

ในยุคนี้ได้รับอิทธิพลตะวันตกจนเกิดความนิยม จึงทำให้เกิดการประยุกต์เข้ากับรูปแบบของจีน ได้แก่ การเน้นขอบอาคารด้วยการปั้นปูนให้คล้ายกับก่อด้วยหินแล้วทาสีเข้มกว่าผนัง ส่วนหน้าต่างเป็น หน้าต่างโค้งแบนๆ ตอนบน และมีบัวน้ำตกเป็นรูปโค้งตามหน้าต่าง และมี keystone อยู่ตอนบน ส่วนเสา ที่รับเฉลี่ยชั้นบนมีบัวหัวเสาและฐานเสาคัลลากับเสาตอริก และทำพื้นผิวของเสาคัลลากับหินอ่อนเทียม พื้นชั้นล่างตรงทางเดินปูโมเสกลดตายชนมเปียกปูน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในยุคนี้เป็นยุคที่อารยธรรมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลในไทยมากกว่าในช่วงที่ผ่านมา ทั้งนี้เนื่องจากการสื่อสารคมนาคมที่เจริญก้าวหน้าขึ้น การติดต่อค้าขายกับประเทศทางตะวันตกเป็นไปอย่างกว้างขวาง อีกทั้งยังได้มีการสานต่อนโยบายเกี่ยวกับการต่างประเทศที่จะมีสัมพันธไมตรีอันดีกับชาติต่างๆ ในยุโรปและ สหรัฐอเมริกาต่อจากสมัยก่อนหน้า มีการแก้ไขสนธิสัญญากับต่างประเทศ โดยชาวตะวันตกสามารถเดินทางเข้ามามีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทย ทำการค้าขาย มีสิทธิเป็นเจ้าของเรือโรง และสามารถเช่าที่ดิน เพื่ออยู่อาศัยทำการค้าประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้อย่างอิสระเสรี

ในรัชกาลนี้ได้เริ่มมีการกำหนดการใช้ที่ดิน การสร้างวัดวาลดน้อยลงเนื่องจากประเทศมีความเจริญ ไปมากจึงมักสร้างอาคารสาธารณะใช้ประกอบกิจกรรมต่างๆ แทนทั้ง มหาวิทยาลัย โรงเรียน สถานพยาบาล สถานเอนกประสงค์ อาคารที่เกี่ยวข้องกับสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของเมือง

ในสมัยนี้การสร้างอาคารประเภทที่พักอาศัยทั่วไปไม่แตกต่างจากสมัยรัชกาลที่ 5 คือเป็นบ้านหลัง เดี่ยวปลูกในที่ดินใหญ่บ้าง เล็กบ้างตามฐานะและจำนวนผู้อาศัย มีตึกแถวที่ใช้ทำการค้าและอยู่อาศัยมากขึ้น ในยุคนี้เน้นในการขายที่ดินเพื่อนำไปพัฒนาต่อ โดยมีบริษัทก่อสร้างออกแบบเข้ามาให้บริการก่อสร้าง มีหน่วยงานของรัฐบาลเข้ามาดูแลในการจัดสรรที่ดินปลูกบ้านให้เช่า เช่น พระคลังข้างที่ราชพัสดุ ทรัพย์สิน ส่วนพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

ในขณะเดียวกัน ในรัชกาลนี้ความนิยมในการปลูกเรือนไทยลดน้อยลง มีอยู่บ้างตามริมคลอง ในเรือสวนไร่ นาบริเวณฝั่งธนบุรี และชานเมืองทางฝั่งพระนคร แต่ไม่ได้รับความนิยมเท่าไรนักมักเป็นเรือน ที่สร้างมาจากรัชกาลก่อนหน้า ในยุคนี้บ้านไม้เริ่มเป็นที่นิยมแต่เป็นบ้านไม้ในรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลทาง ตะวันตกซึ่งบ้านแบบนี้มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แต่ได้รับการพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงรัชกาลนี้

ดังนั้น ในเรื่องรูปแบบบ้านเรือนของชาวบ้านในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 นี้สามารถแยกเป็นกลุ่มๆ ตามวัสดุที่ใช้ในการปลูกบ้านซึ่งจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มได้แก่บ้านไทย ซึ่งเป็นบ้านที่ใช้อาศัยตั้งแต่ระดับพ่อค้าคหบดี ไปจนถึงผู้มีฐานะปานกลางซึ่งบ้านไม่มีมาตรฐานต่างกันตามฐานะผู้อยู่ ส่วนอีกกลุ่มเป็นบ้านตึกที่ได้รับอิทธิพลทางตะวันตก มักเป็นบ้านของผู้มีฐานะดี

บ้านไทย

มักเป็นบ้านไม้ 2 ชั้น มีทั้งชนิดใต้ถุนโล่งและชนิดใช้เนื้อที่เต็มทั้งชั้นล่างชั้นบน ถ้าเป็นบ้านใต้ถุนโล่งส่วนใต้ถุนจะไม่สูงเท่าชั้นบน และเสาที่รองรับมักเป็นเสาแบบตอม่อขนาดใหญ่ ก่ออิฐฉาบปูนรูปสี่เหลี่ยมชั้นบนเป็นเสาไม้ ถ้าเป็นบ้าน 2 ชั้นคือใช้เนื้อที่เต็มทั้งสองชั้น ชั้นล่างกับชั้นบนมักมีพื้นที่เท่ากันมักมีผนังล้อมรอบตรงกันขึ้นไปตลอดทั้ง 2 ชั้น อาจมีกันสาดเป็นหลังคาเอียงต่อจากระดับพื้นชั้นบนออกมาคลุมกันแดดฝนให้กับชั้นล่างเป็นบางด้านหรือโดยรอบทุกด้าน โดยมีค้ำยันไม้ยื่นออกไปจากผนังไปรับกันสาดไว้ ชั้นล่างมักยกพื้นสูงจากระดับดินประมาณ 0.60-0.75 เมตร บางบ้านมีเฉลียงหรือระเบียงไม้ที่ชั้นบนตลอดด้านในด้านหนึ่งของตัวอาคารหรือหลายด้าน หลังคาส่วนใหญ่มักเป็นทรงมนิลา กับปั้นหยาดผสมกัน สำหรับผนังนั้นมีความซับซ้อนไม่ใช่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าธรรมดา ในบ้านขนาดเนื้อที่ไม่มากนักผนังมีลักษณะง่ายๆ ตรงไปตรงมา อาจใช้หลังคาปั้นหยาด หรือมนิลาที่มีด้านจั่วหักมุมเอียงลงมาเล็กน้อย (Half-Hipped Roof) เพื่อกันฝนให้กับช่องระบายอากาศที่หน้าจั่ว ซึ่งมักทำเป็นเกล็ดไม้ และช่วยแก้ปัญหาเรื่องการซึมของน้ำฝนที่สันหลังคาตรงรอยต่อระหว่างไม้ปั้นลมปิดจั่วกับโครงหลังคาด้วย ซึ่งเป็นหลังคาแบบที่พบมากในรัชกาลนี้ ความชันของผนังหลังคามักไม่เกิน 45 องศา ชายคามักไม่ยื่นยาวนัก ประมาณ 1 เมตร

ในส่วนฝาหรือผนังนั้นมักเป็นฝาไม้กระดานตีเข้าลิ้นบังใบทางแนวนอนโดยใช้เคร่าตั้ง ไม้ใช้ฝาตีเข้าลิ้นบังใบทางแนวตั้ง เพราะฝนอาจแทรกเข้าไปในรอยต่อระหว่างแผ่นรั้วเข้าภายในห้องได้ ในขณะที่เดียวกันก็มีบ้านบางหลังตีฝาเข้าลิ้นบังใบทางแนวนอนไว้ภายใน และเอาเคร่าไม้ตาตารางสี่เหลี่ยมอยู่ภายนอกสันนิษฐานว่าคงจะเป็นรูปแบบระยะแรกๆ ต่อมาจึงเริ่มเอาเคร่าไม้ไว้ภายในบ้าน เอาฝาทงนอนไว้ข้างนอกใช้เคร่าทางตั้งห่างกันประมาณ 0.80 เมตร ตามมุมที่ฝาดังมาชนเสามักมีไม้แผ่นทางตั้งตีหุ้มเสาประกบทั้ง 2 ด้านของมุมบ้าน ตั้งฉากกันด้านละแผ่น

ประตูมักเป็นบานไม้เปิดคู่ ลูกฟักไม้กระดานคูด้านเดียวหรือสองด้าน ลูกฟักบานเกล็ดไม้ หรือแบบผสมทั้งสองชนิดในบานเดียวกัน มักแบ่งเป็นสองหรือสามตอน ขนาดของบานรวมทั้งวงกบด้วยประมาณ 1.00-1.20 เมตร ต่อหนึ่งคู่ สูงประมาณ 2.40 เมตร อาจมีบานประตูพื้ยกันผนังบางส่วนที่ต้องการเปิดโล่งถึงกันได้ตลอด มีทั้งชนิดลูกฟักไม้ทึบและบานเกล็ด มักไม่พบลูกฟักบานกระจก

หน้าต่างมักเป็นหน้าต่างไม้บานเปิดคู่ มีทั้งชนิดลูกฟักไม้และลูกฟักบานเกล็ดไม้ มักแบ่งเป็นสองตอน และตอนล่างเป็นบานกระทุ้งเปิดออกจากตัวบานเปิดอีกชั้นหนึ่งได้โดยใช้ขอรับขอสับ ขนาดของบาน

รวมวงกบด้วยคู่ละ 0.80-1.10 เมตร สูงประมาณ 1.50-1.60 เมตร ห้องที่เป็นด้านหน้าจั่วมักมีหน้าต่างหรือผนังบานเกล็ดไม้ตลอดทั้งช่วง ส่วนด้านอื่นๆอาจมีหน้าต่างช่วงเสาละหนึ่งคู่ หรือเต็มตลอดทั้งช่วงแล้วแต่ความต้องการในการใช้สอยของผังพื้น

ช่องระบายอากาศ มีทั้งส่วนที่เป็นกรอบอยู่เหนือหน้าต่างประตู มักเป็นบานเกล็ดไม้ติดตาย หรือไม้ฉลุโปร่งลวดลายต่างๆ ช่วงหนึ่งๆ กว้างประมาณ 0.40-0.50 เมตร ความยาวเท่าช่องประตูหรือหน้าต่าง อีกชนิดหนึ่งเป็นช่องระบายอากาศตอนบนของผนัง อยู่ใต้ฝ้าเพดานลงมา เป็นช่องแคบๆ ยาวตลอดแต่ละด้านของตัวบ้าน มักเป็นไม้ฉลุ ไม้ระแนงตีตารางสี่เหลี่ยม ตีตารางทะแยง หรือไม้ซี่ทางตั้งตีเว้นร่อง เพื่อให้ลมผ่านเข้าภายในห้อง ช่วยระบายความร้อนใต้ฝ้าเพดานออกไป

บันไดมักอยู่ภายในตัวบ้าน เป็นบันไดไม้ทึบ ห้องบันไดตีไม้ทางนอนปิดเรียบตามแนวเอียงของแม่บันได ราวบันไดไม้ ลูกกรงไม้ซี่ตามตั้ง บันไดภายนอกขึ้นยังตัวบ้าน ชั้นล่างมักเป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูนขัดมัน หรือปูกระเบื้องซีเมนต์ สูงประมาณ 4-5 ชั้น ส่วนบันไดภายนอกขึ้นยังตัวบ้านชั้นบนมักเป็นบันไดทึบหรือบันไดไม้โปร่ง ไม่มีไม้บังชั้นลูกกรงไม้

พื้นชั้นล่างที่ยกพื้นสูงจากพื้นดินและพื้นชั้นบนเป็นไม้กระดานแผ่นเข้าลิ้น ถ้าอย่างถูกอาจเป็นพื้นไม้ตีชน พื้นชั้นล่างของบ้านไม้ใต้ถุนโล่ง ที่เป็นพื้นติดดินอาจใช้ซีเมนต์บนดินอัด ปูทับด้วยกระเบื้องซีเมนต์ หรือถ้าใต้ถุนเตี้ยไม่เข้าไปใช้พื้นที่ใต้ถุน ก็ปล่อยเป็นพื้นดินตามเดิม

บ้านแบบไม้นี้มักมีฝ้าเพดานที่ห้องชั้นบนเพื่อปิดโครงหลังคาทั้งในอาคารและที่ชายคานอกตัวอาคาร เป็นฝ้าไม้ตีเข้าลิ้นเหมือนฝ้าผนัง

การตกแต่งที่เห็นได้ชัดเจนของบ้านไม้นั้นคือ การใช้ไม้ฉลุติดที่ขอบชายคาโดยรอบ ที่ขอบกันสาดของส่วนที่ยื่นออกมาเหนือประตูหน้าต่าง ที่สันหลังคา หน้าจั่วและมุขหน้า ที่ช่องระบายอากาศต่างๆ ที่ขอบลูกกรงระเบียงและส่วนกันแดดตอนบนของระเบียงส่วนที่ติดเพดาน มักมีแผ่นไม้ฉลุติดระหว่างช่วงเสาช่วยกันแดดกันฝน นอกจากนั้นบางหลังมีการตกแต่งที่ไม้ค้ำยันด้วย

บ้านตึก

บ้านประเภทนี้มักเรียกกันว่าตึก และเป็นแบบอย่างที่ยึดมั่นกันในหมู่ผู้มีฐานะดี เช่น ขุนนางเสนาบดี หรือพ่อค้าคหบดี มักมีแบบอย่างคล้ายคลึงกัน และไม่ต่างจากบ้านที่สร้างในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เท่าใดนัก เพียงแต่ในยุคนี้มีขนาดใหญ่โตกว่า ใช้วัสดุต่างกัน และมีการตกแต่งประดับประดาที่แตกต่างกันออกไป

รูปทรงเป็นบ้านตึกขนาดใหญ่ 2 ชั้น และอาจมีส่วนใดส่วนหนึ่งของตัวบ้านเป็น 3 ชั้น สูงขึ้นไปเป็นหอคอย มักใช้เนื้อที่เต็มทั้งชั้นล่างและชั้นบน ความสูงของชั้นๆหนึ่งไม่เกิน 3.00 เมตร ชั้นล่างกับชั้นบนมัก

มีเนื้อที่เท่ากัน มีผนังล้อมรอบตรงกันขึ้นไปทั้งหมด พื้นชั้นล่างมักยกพื้นสูงกว่าระดับดินประมาณ 0.50-1.00 เมตร และจะก่อปิดส่วนใต้ถุนที่ยกพื้นทับโดยรอบ เว้นช่องระบายอากาศไว้เป็นระยะห่างๆ กัน

หลังคามักเน้นให้เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของตัวบ้าน โดยการอวดผืนหลังคา ส่วนใหญ่เป็นหลังคาทรงปั้นหยาผสมทรงมนิลา หรือมนิลาตัดมุมด้านจั่วเฉลี่ยลงในอาคารเดียวกัน เพราะเป็นบ้านขนาดใหญ่ และมีผนังพื้นซับซ้อน รูปทรงหลังคาจึงซับซ้อนตามไปด้วย ส่วนใหญ่หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์หรือกระเบื้องว่าว

ผนังภายนอกและภายในส่วนใหญ่เป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนเรียบ ทาสี ผนังภายนอกอาจฉาบปูนเซาะร่องเป็นแนวทางนอนเป็นระยะๆ รอบอาคาร หรือเป็นผนังฉาบเรียบมีลวดลายปูนปั้นตามแนวเสา แนวคาน และบนผนังรอบๆ หน้าต่าง และที่ผนังส่วนเฉลี่ยเป็นช่องโค้ง

ผนังภายในของบ้านมีการก่อสร้างอย่างประณีต มักตกแต่งส่วนล่างของผนังจากพื้นขึ้นไปด้วยไม้สัก สลักลวดลายประกอบทับด้านหน้าของผนังอีกชั้นหนึ่ง (Dado) สูงจากพื้นประมาณ 1.20-1.50 เมตร มีบัวเชิงผนังไม้ด้านล่าง และคิ้วไม้ด้านบนตรงรอยต่อระหว่างไม้กับผนังก่ออิฐฉาบปูน บัวและคิ้วไม้มีการสลักลวดลาย

ประตูส่วนใหญ่มีความสูงเกิน 2.00 เมตร มักเป็นประตูบานเปิดคู่ ประตูบานเพี้ยมมีบ้างแต่เป็นส่วนน้อย วงกรอบไม้ ลูกฟักไม้กระดานดุน 2 หน้า หรือไม้สลักลวดลาย อาจแบ่งเป็น 2 ตอน หรือ 3 ตอน ลูกฟักตอนบนอาจเป็นกระจกผ้า กระจกใส กระจกสีหรือเกล็ดไม้

หน้าต่างเป็นบานเปิดคู่ วงกรอบไม้ ตัวบานมักแบ่งเป็น 2 ตอน มีลูกฟักไม้กระดานดุน กระจกเม็ดอย่างสี หรือบานเกล็ดไม้ ตอนล่างของบานมักเป็นบานกระทุ้งเปิดออกได้โดยใช้ขอรับขอสับ บางหลังเป็นหน้าต่างยาวจดพื้นต่อกันทั้งบานแบบประตู มีราวลูกกรง หรือแบ่งเป็น 2 ช่วง ช่วงบนเหมือนหน้าต่างบานเปิดธรรมดา ช่วงล่างเป็นลูกฟักไม้ทึบ

รูปแบบช่องแสงมักเป็นกระจกเม็ดสีขาวหรือสีต่างๆ หรือกระจกใสติดตายในกรอบไม้ตาตารางเหนือประตูหน้าต่างหรือตรงบริเวณบันได บางบ้านอาจเป็นรูปโค้งครึ่งวงกลมเหนือช่องประตูหน้าต่าง

ช่องลมมักเป็นเกล็ดไม้ติดตายอยู่เหนือประตูหน้าต่าง หรือส่วนหนึ่งของจั่ว หรืออาจเป็นช่องไม้ฉลุ ลวดลายอยู่เหนือช่องแสงบริเวณผนังตอนบนติดกับเพดาน บางหลังมีการเว้นช่องบนผนังเป็นช่องถี่ๆ หรือช่องสี่เหลี่ยมเล็กๆ ให้ระบายอากาศได้

บันไดภายนอกมักเป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูน หรือคอนกรีตเสริมเหล็ก บันไดหน้ามักปูหินอ่อน เป็นบันไดเตี้ย 5-7 ขั้น มักมีราวบันไดและลูกกรงลวกมะหวด ทำด้วยปูนปั้นหรือดินเผาเคลือบสี เช่น สีขาวขุ่น

เขียวไข่กา น้ำตาล และน้ำเงินเข้ม เป็นต้น บ้านใดภายในมักเป็นบ้านใดไม้ มีชานพักบันได 1 หรือ 2 แห่ง เป็นบันไดทึบไม้บังชั้น ราวบันไดไม้ ลูกกรงไม้กลึงและสลักลวดลายมักเน้นให้เป็นส่วนตกแต่ง

พื้นบ้านมักเป็นพื้นคอนกรีตเสริมเหล็ก หรือพื้นซีเมนต์บนดินถมอัดแน่นอาจปูด้วยกระเบื้องหินขัดหรือหินอ่อนขนาด 1 ฟุต หรืออาจเป็นพื้นไม้สักเข้าลิ้นหรือปาเก้ ในกรณีที่ยกพื้นสูงจากพื้นดิน พื้นชั้นบนปูด้วยพื้นไม้เข้าลิ้น

ฝ้าเพดานส่วนใหญ่เป็นไม้แผ่นทางยาวเข้าลิ้น หรือเจาะร่องตรงรอยต่อระหว่างแผ่น บางแห่งมีคิ้วไม้เพดานตีปิดทับฝ้าเป็นตาตาราง ภายในแต่ละตารางอาจมีลวดลายประดับ มักมีคิ้วไม้โดยรอบ ฝ้าเพดานแต่ละห้องปิดตรงรอยชนระหว่างผนังกับฝ้า

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ในรัชสมัยนี้เป็นช่วงเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก อีกทั้งการเงินของประเทศได้ขาดดุลมาตั้งแต่รัชกาลที่ 6 เป็นเวลาหลายปี ทำให้มีการยกเลิกการจ้างช่างชาวต่างชาติที่เข้ามาประจำกรมกองต่างๆ แต่ชาวต่างชาติบางคนไม่ได้กลับประเทศของตนยังคงทำการออกแบบก่อสร้างให้ผู้มีฐานะดีต่อไป ฉะนั้นจึงยังคงมีรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกให้เห็นอยู่ นอกจากนี้การพัฒนาประเทศก็ยังคงดำเนินอย่างต่อเนื่องทรงมีพระราชโบายให้ขยายความเจริญไปยังฝั่งธนบุรี โดยโปรดเกล้าให้สร้างสะพานพุทธยอดฟ้า เพื่อเชื่อมกรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งพระนคร และฝั่งธนบุรีเข้าด้วยกัน

ด้านสถาปัตยกรรมในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลนั้น การสร้างอาคารที่พักอาศัยส่วนใหญ่เป็นบ้านเดี่ยวส่วนบุคคลเช่นในรัชกาลก่อนๆ ที่ผ่านมา ส่วนตึกแถวที่ใช้ทำการค้าและอยู่อาศัยไปด้วยได้รับความนิยมมากขึ้น และมักสร้างอยู่ริมถนนในตัวเมืองหรือในชุมชนที่เจริญแล้ว ในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ก่อนปีพ.ศ.2503 เริ่มมีที่พักอาศัยประเภทอื่นๆ ซึ่งเป็นโครงการของรัฐบาล และหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ

ในระยะเวลา 3 รัชกาลมีระยะเวลาารวมกัน 35 ปีนี้ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของบ้านที่อยู่อาศัยสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ในช่วงต้นรัชกาลที่ 7 ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึง พ.ศ. 2478 (พ.ศ.2468-พ.ศ.2478) และระยะต้นรัชกาลที่ 8 – ต้นรัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2479-2503) ซึ่งในช่วงหลัง พ.ศ.2479 เป็นต้นไป เป็นช่วงที่เริ่มมีพระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคารออกมาบังคับใช้กับการปลูกสร้างบ้านเรือนในเขตเทศบาล เพื่อให้เกิดความมั่นคงแข็งแรง ความปลอดภัย การป้องกันอัคคีภัย การอนามัย การสุขภาพ ประกอบกับช่วงหลังมีสถาปนิกไทยสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศหลายคน ทำให้ลักษณะทางสถาปัตยกรรมช่วงหลังแตกต่างกับช่วงแรกอย่างเห็นได้ชัด

บ้านในช่วงแรก (พ.ศ.2468 – 2478)

รูปทรง – ทั้งบ้านไม้และก่ออิฐถือปูน มีรูปร่างคล้ายคลึงกับบ้านในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 6 คือ เป็นบ้าน 2 ชั้น เนื้อที่ชั้นล่างกับชั้นบนเท่ากัน มีแนวผนังตรงกันทั้ง 2 ชั้น บ้านไม้อาจมีกันสาดจากพื้นชั้นบนเอียงลงมาคลุมผนังชั้นล่าง มักหันด้านที่มีजूออกสู่ด้านหน้าอาคาร ตัวบ้านเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ชั้นล่างโล่งบางส่วน ชั้นมีระเบียงโล่ง และมีลักษณะเลียนแบบรูปทรงบ้านตึกที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 6

ด้านหน้าของบ้านตึกมีส่วนประกอบ 2 ข้างของรูปทรงอาคารและทรงหลังคาที่ต่างกัน เพื่อหลีกเลี่ยงความซ้ำ บ้านบางหลังที่ได้รับการออกแบบโดยสถาปนิกชาวต่างชาติได้มีการคำนึงถึงสภาพดินฟ้าอากาศในแถบร้อนชื้น โดยมีลักษณะอาคารสูง หลังคาใหญ่ ชายคายื่นกว้าง มีเสาสูงๆรับชายคาภายนอก

บ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ที่ชาวต่างชาติพักอาศัย ยังมีลักษณะบางส่วนที่คล้ายกับบ้านแบบมิชชันนารี แต่มีรูปทรงที่ซับซ้อนขึ้นแต่ยังคงระเบียงรอบ ลูกกรงไม้ชั้นบน ชายคา 2 ชั้น กันแดดฝน

หลังคา – เป็นหลังคามุมสูงชันไม่ต่ำกว่า 30 องศา ส่วนมากเป็นหลังคาจั่วมนิลา หลังคาปั้นหยาลหลังคามนิลาผสมปั้นหยาล และหลังคาจั่วปาดมุม โครงหลังคาไม้ มุงกระเบื้องซีเมนต์

บ้านไม้มักมีช่องลมเป็นบานเกล็ดที่หน้าजू สำหรับระบายความร้อนใต้โครงหลังคา และไม้ฉลุที่ขอบชายคาโดยรอบใต้รางน้ำ

บ้านบางหลังในปลายของช่วงนี้ เริ่มมีการให้หลังคาแบน (Flat Roof) คอนกรีตเสริมเหล็กมาใช้ เป็นบางส่วนของหลังคาหรือกันสาดของชั้นบน

ผนัง – มีทั้งผนังก่ออิฐฉาบปูนหุ้มเสาไม้ภายในสำหรับบ้านที่ใช้โครงสร้างผนังรับน้ำหนัก ส่วนบ้านที่เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก มักก่อผนังอิฐเพื่อความกว้างของเสา ประมาณ 0.15-0.20 ซม.

ผนังภายนอกมีทั้งก่ออิฐฉาบปูนเรียบทาสี และฉาบผิวให้มีความขรุขระ บางหลังมีฉาบปูนปั้นเป็นคิ้ว หรือบัวปูนบนผนัง ลวดลายแบบตะวันตก ผนังส่วนระเบียงบางหลังมีการเจาะช่องโค้งบนผนัง มีลูกกรงปูนปั้น

ผนังภายในของบ้านแบบก่ออิฐถือปูน มักฉาบเรียบทาสี บ้านที่มีการก่อสร้างที่ประณีตมักมีไม้ตีทับผนังจากแนวพื้นถึงแนวใต้หน้าต่าง บัวเชิงผนังเป็นไม้

บ้านไม้ มีทั้งฝาไม้เข้ล้นบังใบทางแนวนอน มีแคร่หรือไม้ทับแนวภายนอก ภายในมีไม้ทางตั้งตีประกอบหัวเสา และมีทั้งชนิดตีฝาไม้ทางนอนซ้อนเกล็ดชนมุม ทาสี

ประตู – ประตูบานเปิดคู่ วงกบไม้ วงกรอบไม้ ลูกพับเป็นวัสดุต่างชนิดกัน มีขนาดกว้างประมาณ 1.6 เมตร สูงประมาณ 2.5 เมตร

หน้าต่าง – บานไม้เปิดคู่ มีข้อลับ ลูกพับเป็นบานกระทุ้งไม้ทึบ (ไม้เข้าลิ้นหรือกระดานดุน) หรือบานกระทุ้งบานเกล็ดไม้เปิดจากตัวบานโดยมีข้อรับข้อลับโลหะ ตัวบานภายนอกทาสี ภายในทาเชลลค หรือทาสี

บางหลังตรงช่วงบันไดมีการให้แสงด้วยกระจกใสหรือกระจกดอกในกรอบไม้ตาตารางหรือกรอบไม้ทางนอนสี่ๆ อาจติดตายหรือเปิดกระทุ้งออกได้ในระยะที่คนยืนปิด-เปิดได้จากชานพักบันได

โดยทั่วไปหน้าต่างแต่ละบายเป็นบานแคบและสูง ขนาดประมาณ 0.35-0.50 เมตร ใต้หน้าต่างมีขอบปูนเป็นบัวน้ำหยดยาวไปตามแนวใต้หน้าต่าง

ช่องแสง ช่องลม – เป็นช่องแสงกระจกฝ้า (กระจกดอกทั้งชนิดสีขาวและสีต่างๆ) กระจกใสเหนือช่องประตูหน้าต่างภายนอก เป็นช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า บางบานอาจเป็นช่องโค้งครึ่งวงกลม หรืออีกประเภทหนึ่ง ช่องเหนือหน้าต่างเป็นช่องระบายอากาศ และได้รับแสงไปด้วยในตัว

บันได – บันไดภายนอกเป็นบันไดฉาบปูนเรียบ หรือปูด้วยวัสดุอื่นๆ เช่น กระเบื้องซีเมนต์ หินอ่อน หินขัด มีลูกกรงปูนปั้น มีทั้งบันไดหน้าและบันไดหลัง สูงประมาณ 3-4 ชั้น

บันไดภายในเป็นบันไดไม้ทึบ มีไม้บังชั้น และตีได้ท้องบันไดด้วยไม้เข้าลิ้น ราวบันไดไม้ ลูกกรงไม้ โดยทั่วไปมักเป็นบันได 2 ทอด มีชานพักตรงกลางช่อง มักเป็นบันไดรูปตัวแอล หรือตัวยู บางบ้านมีบันไดภายใน 2 บันได

พื้น – พื้นภายนอก เช่น เฉลียง หน้ามุข มักยกพื้นสูงจากระดับดิน เทพื้นด้วยซีเมนต์หรือคอนกรีตเสริมเหล็ก ปูกระเบื้องซีเมนต์ กระเบื้องหินขัด หินขัดกับที่ หินอ่อนแผ่น หรือ เซรามิค

พื้นภายในชั้นล่าง และชั้นบนมักเป็นไม้แผ่นเข้าลิ้นบนตงไม้

ฝ้าเพดาน – ฝ้าไม้ตีเข้าลิ้น และฝ้าเพดานประเภทแผ่นใยไม้อัดชนิดอัดแน่น รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส 3 หรือ 4 ฟุต มีคิ้วไม้ทึบแนวรอยต่อระหว่างแผ่น ชั้นล่าง ปล่อยให้เห็นแนวตง และพื้นไม้ชั้นสอง

ฝ้าชายคาเป็นไม้แผ่นตีเข้าลิ้น หรือตีซ้อนเกล็ด เว้นช่องไว้ระบายอากาศในผืนหลังคา และกรุช่องว่างด้วยลวดตะแกรงกรงไก่ กั้นนกและแมลงเข้าไปในโครงหลังคา

การตกแต่ง – บ้านในช่วงต้นของระยะนี้ยังมีรูปแบบและการตกแต่งเช่นเดียวกับบ้านในสมัยรัชกาลที่ 6 เช่น การตกแต่งหน้าจั่วเป็นรูปสามเหลี่ยม ประกอบด้วยลูกกรงปูนปั้น และช่องจั่วเล็กตรงกลางของผืนหลังคา มีการตกแต่งลวดลายปูนปั้นประดับตามแบบตะวันตก

บ้านในระยะปลายของช่วงหลังนี้ เริ่มลดการตกแต่งประดับประดาอาคารลงบ้าง เช่น ไม้ฉลุตามขอบชายคา และหน้าจั่วออกเหลือเพียงขอบเรียบๆ

บ้านก่ออิฐถือปูน และบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ในช่วงนี้ เริ่มมีความเรียบง่ายไม่ซับซ้อน ไม่มีเสาอิงติดผนังที่มีหัวเสาตามแบบตะวันตก หรือมีลวดลายปูนปั้นประดับตามผนังและส่วนประกอบของอาคาร

บ้านในช่วงหลัง (พ.ศ.2479 – พ.ศ. 2503)

บ้านในยุคหลังมีทั้งประเภทบ้านชั้นเดียว บ้านชั้นครึ่ง บ้าน 2 ชั้น หรือบ้านชั้นเดียวใต้ถุนโล่ง ใช้ส่วนใต้ถุนบางส่วนเป็นที่จอดรถ เพราะในช่วงปลาย บ้านชนชั้นกลางขึ้นไปเริ่มมีการใช้รถยนต์เป็นพาหนะ และในบ้านมักต้องมีโรงรถหรือที่จอดรถยนต์

รูปทรง – เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า บ้าน 2 ชั้นเนื้อที่ชั้นล่างและชั้นบนไม่แตกต่างกันมากนัก ชั้นล่างอาจมีเฉลียงยื่นออกมาต่อเนื่องกับตัวบ้าน มีหลังคาไม้ระแนงคลุมเฉลียงบางส่วน

บ้านทั่วไปมักแยกตัวบ้านกับส่วนบริการ เช่น เรือนครัว และโรงรถเป็นคนละหลังกัน บางบ้านเรือนครัวและโรงรถเป็นเรือนชั้นเดียวต่อกัน โรงรถอาจมีผนังล้อมรอบอยู่ทางด้านข้างหรือด้านหลังของตัวบ้าน หรือโรงรถต่อกับตัวบ้านทางด้านข้างโดยมีหลังคาเอียงเป็นเพิงแหงนขึ้นไปชนกับผนังของตัวบ้าน ทางด้านหน้าก่อเป็นผนังโค้งครึ่งวงกลมขนาดใหญ่ให้รถแล่นผ่านช่องโค้งเข้าไปจอดในโรงรถ

หลังคา – เป็นหลังคาจั่ว หลังคาปั้นหยา หลังคาปั้นหยาเปิดจั่ว (หลังคาช่วงบนเป็นจั่ว ช่วงล่างเป็นปั้นหยา) และหลังคาจั่วมาต่อกับหลังคาปั้นหยา

ในระยะปลายของช่วงนี้เริ่มมีการใช้หลังคาเพิงแหงน (Lean-to-roof) สำหรับบ้านที่ต้องการประหยัดราคาก่อสร้างหรือใช้เป็นหลังคาเรือนครัว โรงรถ เพราะสร้างได้รวดเร็ว ประหยัด บางหลังเริ่มมีการก่อขอบปิดโครงหลังคา (Parapet)

มุมของหลังคาทั่วไปแตกต่างกันตามวัสดุหลังคา และความต้องการของสถาปนิก มีชายคายาวกว่าในช่วงต้น คือ ยื่นพ้นตัวอาคารออกมาประมาณ 1.50-2.00 เมตร

มักมีกันสาดเอียงหรือปีกนกมุมกระเบื้องยื่นจากผนังเหนือหน้าต่างด้านหน้าจั่ว หรือยื่นจากระดับพื้นชั้นบนออกไปคลุมช่องเปิดต่างๆ ของชั้นล่าง หรือมีหลังคาคลุมเนื้อที่เฉลียงบางส่วน ถ้ายื่นกันสาดชั้นล่างมาก ตรงปลายกันสาดมักมีเสารองรับ ถ้ายื่นน้อยใช้ค้ำยันไม้ยื่นจากผนังอาคารรับปลายกันสาด

ผนัง – บ้านที่ใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังมักก่ออิฐฉาบปูนเรียบ บางบ้านผนังก่ออิฐเต็ม แผ่นหนาเท่าขนาดเสา หรือก่ออิฐเต็มเฉพาะผนังด้านตะวันออก – ตะวันตก เพื่อช่วยกันความร้อน นอกจากการฉาบปูนเรียบแล้ว ยังมีวิธีฉาบผนังในรูปแบบต่างๆ อาทิเช่น ฉาบปูนทรายหยาบ หรือฉาบเกล็ด ฉาบปูนสลัดหรือปูนสาด ยังมีการตกแต่งผนังด้วยวิธีอื่นๆ เช่น เสาะร่องให้เป็นเส้นทางแนวอนบนผนัง

ผนังภายนอกช่วงล่าง ส่วนที่อยู่ใต้พื้นชั้นล่างถึงพื้นดินซึ่งสูงประมาณ 0.45-0.60 เมตร หรือผนังทับ ด้านใดด้านหนึ่งของตัวบ้าน มักมีการตกแต่งให้ดูหยาบขรุขระเป็นส่วนฐานที่มั่นคงโดยการใช้นิ้ก้อนขนาด ไม่เกิน 1 ฟุต มาเรียงแทรกในระหว่างการก่ออิฐ และฉาบปูนให้ผิวของหินโผล่จากผิวปูนฉาบเรียบ หรือ ฉาบขรุขระเป็นระยะๆ กระจายห่างๆ บางบ้านอาจมีลวดลายซ้ำๆ กับบนผนังทั้งภายในและภายนอก เช่น ผนังภายนอกบางส่วนแสดงรอยกดของเกรียงบนผิวปูนฉาบเป็นจังหวะถี่ๆ ต่อเนื่องกันไปตลอดทั้งผนัง หรือผนังภายในตกแต่งด้วยแผ่นสังกะสีดูกลายเป็นแม่พิมพ์

ประตู – ทั่วไปเป็นประตูบานเกิด มีทั้งบานเดี่ยวและบานคู่ ระยะเวลาเป็นลูกฟักไม้กระดานดูหน้า เดียวหรือ 2 หน้า ระยะเวลาเป็นลูกฟักไม้เข้าลิ้นเรียบ หรือเสาะร่องตัววี ตรงรอยต่อ ภายในทาเซลลหรือ ทาสี ภายนอกทาสี หรือลูกฟักกระจกในกรอบไม้แบ่งซอยทางนอนหรือตาตาราง มีการใช้มุ้งลวดเหล็ก ในช่วงปลายของยุคนี้ ผนังต่างและประตู โดยเป็นมุ้งลวดในวงกรอบไม้ติดอยู่ด้านในของวงกบหน้าต่าง

หน้าต่าง – เป็นหน้าต่างบานเปิดคู่ ขนาดของหน้าต่างไม่สูงเท่าหน้าต่างช่วงที่ผ่านมาโดยมีขนาด ตั้งแต่ 0.85-1.20 เมตร มีทั้งหน้าต่างบานเกล็ดหรือบานกระทุ้งไม้ที่บอยู่ในบานเปิดคู่ และหน้าต่างลูกฟักไม้ เข้าลิ้นเสาะร่องตัววี ตรงรอยต่อระหว่างแผ่น ภายในทาเซลลหรือทาสี ภายนอกทาสี หรือทาน้ำมันรักษา เนื้อไม้

ธรณีหน้าต่างมักมีขอบปูนด้านล่างของวงกบ หน้าต่างเป็นบัวน้ำหยด บางบ้านอาจเน้นให้เป็นบัว ขอบหน้าต่าง ทาสีให้แตกต่างจากสีผนัง บางบ้านบัวกันน้ำเอียงลงด้านนอกบุส่วนเอียงด้วยกระเบื้องดินเผา เคลือบให้น้ำไหลลงภายนอกบ้าน

ช่องแสง ช่องลม – บ้านทั่วไปในช่วงนี้และบ้านในหมู่บ้านจัดสรรรุ่นแรกๆ ใช้ช่องระบายอากาศ เป็นบานเกล็ดไม้ หรือกระจกฝ้าติดตายเหนือช่องหน้าต่าง ขนาดเท่าบานหน้าต่าง และสูงขึ้นไปประมาณ 0.45 เมตร หรือสูงจรดฝ้าเพดาน หรือเป็นลูกกรงไม้ซี่ตามแนวตั้งที่บริเวณใต้ฝ้าชายคาลงมาเป็นแนวแคบๆ ตลอดทั้งด้าน

ในระยะปลายของช่วงนี้มักใช้บานพลิก วงกรอบไม้ ลูกฟักกระจกฝ้าหรือกระจกดอกอยู่เหนือ หน้าต่าง เป็นบานขนาดเล็ก ถ้าบานขนาดใหญ่อาจมีไม้แบ่งซอยเป็นช่องตาตาราง มีช่องทองเหลืองขนาดเล็ก ห้อยลงมาสำหรับดึงเปิดปิด หน้าจั่วมีช่องระบายอากาศเป็นบานเกล็ดไม้ติดตาย

ตรงบันไดมีช่องระบายอากาศเป็นบานเกล็ดไม้ หรือมีช่องแสงลูกฟูกกระจกใสหรือกระจกฝ้าติดตาย ในกรอบไม้แบ่งซอยเป็นตาตาราง หรือทางนอน บางหลังใช้บานกระทุ้ง หรือบานพลิกกระจกใสหรือกระจกฝ้าในกรอบไม้ บางหลังใช้ช่องหน้าต่างกลม ส่วนบ้านในปลายช่วงนี้ ตรงบริเวณบันไดมักใช้อิฐแก้วโปร่งแสงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดประมาณ 0.20 เมตร ก่อเป็นผนังเฉพาะตรงช่วงบันได

บันได - บันไดภายนอกมักเป็นบันไดเตี้ยๆ ลูกตั้งประมาณ 0.14-0.15 เมตร ลูกนอนประมาณ 0.28-0.30 เมตร ชั้นบันไดใช้วัสดุแตกต่างกันออกไป เช่น หินอ่อน หินขัด กระเบื้องหินขัด หินล้าง กรวดล้าง กระเบื้องดินเผา หรืออิฐก้อนใหญ่ก่อเรียงทางตั้ง

บ้านในหมู่บ้านจัดสรรรุ่นแรกๆ มีบันไดไม้ 2 บันได อยู่ภายนอกทางด้านหน้า และด้านหลังของบ้านด้านละ 1 บันได ขึ้นไปยังระเบียงชั้นบน มีชายคาคลุมส่วนบันได

พื้น - พื้นเฉลียงและพื้นชั้นล่างในระยะแรกของช่วงนี้มักยกสูงจากพื้นดินประมาณ 0.75-1.00 เมตร ถ้าเป็นบ้านไม้ ต่อมาลอย ใต้พื้นชั้นล่างโล่งเพื่อระบายอากาศไม่ให้ความชื้น พื้นเฉลียงภายนอกเป็นพื้นคอนกรีตเสริมเหล็กผิวหว่าขัด หรือปูด้วยกระเบื้องหินขัด กระเบื้องดินเผา หินอ่อน หรือคอนกรีตเสริมเหล็ก ผิวหินล้าง หรือกรวดล้าง

พื้นชั้นล่างของบ้านที่มีทุนทรัพย์น้อยหรือพื้นที่ด้านหลังบ้าน นิยมใช้พื้นซีเมนต์หรือคอนกรีตเสริมเหล็กบนดินอัด ผิวซีเมนต์ขัดมันอาจผสมสีฝุ่นสีเขียวหรือสีแดงลงในซีเมนต์เพื่อให้พื้นมีสีด้วย

พื้นภายในชั้นล่าง ส่วนที่ยกสูงจากพื้นดินมักเป็นพื้นไม้ขนาด 1 นิ้ว x 4 นิ้ว เข้าลิ้นหรือตีชนอุดยาแนวรอยต่อ พื้นวางบนตงไม้ คานไม้ หรือคานคอนกรีตเสริมเหล็ก

พื้นภายในชั้นบน มักเป็นพื้นไม้ 1 นิ้ว x 4 นิ้ว เข้าลิ้นหรือตีชนบนตงไม้ คาน ไม้หรือคอนกรีตเสริมเหล็ก

พื้นห้องน้ำ เป็นพื้นคอนกรีตเสริมเหล็กวางบนคานคอนกรีตเสริมเหล็ก หรือบนตงไม้คานไม้

ฝ้าเพดาน - นิยมใช้แผ่นใยไม้อัดชนิดอัดแน่น หรือเป็นการฉาบฝ้าเพดานแบบเดียวกับผนังขัดตะก้อปูน บ้านไม่มีฝ้าเพดาน ไม้ตีเข้าลิ้นบังใบ ตีซ้อนเกล็ด ตีทับแนว หรือตีชน ทาสี

ฝ้าเพดานชั้นล่าง เป็นกระเบื้องแอสเบสตอสซีเมนต์แผ่นเรียบขนาดสี่เหลี่ยมจัตุรัสประมาณ 3-3½ ฟุต มีบัวหรือคิ้วไม้สามเหลี่ยมตีปิดตรงรอยต่อระหว่างแผ่น

ฝ้าเพดานภายในชั้นบนมีทั้งชนิดที่เป็นฝ้าในแนวตรง และแนวเอียงตามแนวใต้ท้องจันทัน วัสดุเช่นเดียวกับฝ้าเพดานชั้นล่าง

ผ้าชายคามักตีปิดได้จันทัน ในระยะแรกมักเป็นผ้าไม้เช่นเดียวกับผ้าเพดาน ไม่มีการเว้นช่องระบายอากาศที่ชายคา ในภายหลังเริ่มมีการใช้ผ้าเพดานกระเบื้องแผ่นเรียบ มีคิ้วไม้ตีปิดทับแนวรอยต่อระหว่างแผ่น หรือแผ่นไม้อัดเซฟวิงบอร์ด

การตกแต่ง – ไม่เป็นที่นิยมเหมือนในช่วงรัชกาลก่อนๆ การตกแต่งอาคารในช่วงนี้นิยมใช้เป็น ส่วนประกอบของอาคาร เช่น ผนังภายนอกใช้เทคนิคการทำให้เกิดรอยลึกลงบนผนังตามรูปแบบที่ต้องการ ซ้ำๆ กันแทนการใช้ปูนปั้นลวดลาย

2.4 แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานและเมืองเก่า

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่เป็นโบราณสถานหรือประวัติศาสตร์สถาน เป็นสิ่งที่ควรทำเพื่อรักษาคุณค่าความสำคัญและความหมายทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมและโบราณคดี ซึ่งจะเป็ตัวสะท้อนถึงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของเมืองหรือกิจกรรมของประชาชนในเมือง รวมถึงลักษณะทางสังคม อิทธิพลจากภูมิประเทศและนโยบายทางการเมือง ซึ่งเริ่มมีการพัฒนาข้อตกลงในการอนุรักษ์โบราณร่วมกัน โดยมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการอนุรักษ์ให้มีความเหมาะสมตามบริบทที่ต่างกันออกไปในแต่ละวัฒนธรรม

การอนุรักษ์ หมายถึง การทำนุบำรุง ดูแลรักษาสิ่งที่เคยมีก่อนหน้านั้นให้คงสภาพเดิม หรือมีการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างถูกต้องและมีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจน

2.4.1 หลักการสำคัญในการอนุรักษ์²

1. การเลือกอาคารหรือพื้นที่ที่จะอนุรักษ์

การที่จะอนุรักษ์เมืองให้คงสภาพเดิมทั้งหมดถือว่าเป็นเรื่องยากที่จะทำได้ เนื่องจากมีหลายปัจจัยที่เกี่ยวข้อง เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมือง เป็นต้น การอนุรักษ์จึงต้องเลือกแนวทางที่ดีที่สุดให้แก่เมือง โดยพิจารณาจากสิ่งที่สะท้อนเอกลักษณ์ หรือสัญลักษณ์ของเมืองนั้นๆ

2. การจำกัดการเปลี่ยนแปลงและขยายตัว

การอนุรักษ์ในบริเวณใดก็ตามต้องคิดถึงการพัฒนาควบคู่กันไปด้วย เพราะการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ย่อมเป็นการจำกัดการพัฒนาบริเวณนั้น จึงต้องจัดให้อีกด้านหนึ่งของเมืองเป็นพื้นที่พัฒนาและขยายตัวเพื่อป้องกันไม่ให้เมืองเป็นเมืองที่หยุดนิ่งไม่มีการพัฒนา

3. ประสิทธิภาพในการใช้งาน และความเป็นไปได้ในทางเศรษฐกิจ

เพื่อให้การอนุรักษ์มีประโยชน์จึงควรคำนึงถึงการใช้งานของอาคารนั้นด้วย อาคารอนุรักษ์ควรจะ สามารถใช้งานได้เมื่อได้รับการซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ สะดวก ปลอดภัย นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงงบประมาณในการอนุรักษ์ควบคู่กันไปด้วย

² อำนวย พิชิตเรช. แนวทางการพัฒนาด้านกายภาพพื้นที่ริมแม่น้ำบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528. 105-107

4. ลำดับในการลงทุน

สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะทำให้การอนุรักษ์ประสบความสำเร็จ คือการเลือกบริเวณอนุรักษ์ให้เหมาะสมกับงบประมาณที่มีอยู่ เนื่องจากบางบริเวณจำเป็นต้องใช้จำนวนเงินในการอนุรักษ์สูงกว่างบประมาณที่มีอยู่ ส่งผลให้การอนุรักษ์ล้มเหลว

5. ประชาสัมพันธ์

ดังที่ได้กล่าวในข้างต้นแล้วว่า การอนุรักษ์เป็นการจำกัดการเปลี่ยนแปลงของเมือง และมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ จึงจำเป็นต้องมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้าใจถึงการอนุรักษ์และให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์

การกำหนดขอบเขตในการอนุรักษ์ไม่มีมาตรฐานที่แน่นอน ต้องพิจารณาจากองค์ประกอบหลายๆ อย่าง เช่น

- อาคารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมือง เช่น ป้อม ค่าย กำแพง เมือง
- อาคารที่มีลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรม และแสดงให้เห็นถึงศิลปะและวัฒนธรรมของชาวเมือง เช่น พระราชวัง วัด โบสถ์ เป็นต้น
- สถาปัตยกรรม เป็นเครื่องแสดงขอบเขตของเมือง หรือมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของเมือง เช่น แม่น้ำ คูคลอง เป็นต้น
- ลักษณะสังคมและความเป็นอยู่ของประชาชนในบริเวณนั้น ซึ่งอาจจะแสดงให้เห็นโดยอยู่ในรูปแบบ ตลาด จัตุรัสกลางเมือง บ้านพักอาศัย เป็นต้น
- มุมมองของคน การกำหนดขอบเขตการอนุรักษ์มีวิธีกำหนดอีกอย่าง คือ จากมุมมองของคน คือ เป็นบริเวณที่มีมุมมองที่ดี หรือเมื่อทำการอนุรักษ์แล้วสามารถสร้างให้เกิดมุมมองที่ดีได้ สิ่งสำคัญที่เกี่ยวข้องกับมุมมองได้แก่ ความสูงของอาคารที่อยู่ใกล้เคียงโบราณสถาน กำหนดเขตห้ามปลูกสร้างอาคารบางประเภทใกล้กับพื้นที่อนุรักษ์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ช่วยให้เมื่อนั้นมีมุมมองที่ดีขึ้น
- การกำหนดนโยบาย ต้องมีการกำหนดที่แน่นอนว่าจะอนุรักษ์อะไร มีรายละเอียดการอนุรักษ์ที่ชัดเจน ตลอดจนงบประมาณในการอนุรักษ์ เพื่อที่จะได้ปฏิบัติตามได้ถูกต้อง และได้ผลตามเป้าหมาย

2.4.2 กฎบัตรในการอนุรักษ์

แนวความคิดการอนุรักษ์โบราณสถานและเมืองเก่านั้นมีหลากหลายแนวความคิด แต่แนวคิดที่เป็นหลักสากลนั้นออกโดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ซึ่งมีข้อกำหนดต่างๆที่ได้รับการปรับปรุงพัฒนามีแนวทางและหลักการในการอนุรักษ์ที่สามารถนำไปใช้ได้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ได้ดังนี้

กฎบัตรเอเธนส์เพื่อการบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถาน

(The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments)

เนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานเกิดขึ้นครั้งแรกในการประชุมระหว่างประเทศของสถาปนิกและช่างที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน (The First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments) ครั้งที่หนึ่ง ณ กรุงเอเธนส์ (Athens) ในปี พ.ศ. 2474 (ค.ศ. 1931) ซึ่งมีข้อสรุปคือ “กฎบัตรเอเธนส์เพื่อการบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถาน” (The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments) มีใจความสำคัญได้แก่ การต่อต้านการปฏิสังขรณ์ที่มีการปรับเปลี่ยนอาคารใหม่ทั้งหมด (restoration in *toto*) งานศิลปกรรมประวัติศาสตร์ในอดีตต้องถูกรักษาไว้ทั้งหมด การใช้สอยครอบครองอาคารช่วยให้เกิดความต่อเนื่องแต่ต้องเคารพบริบทในการออกแบบทั้งหมด การดูแลรักษาพืชพรรณในพื้นที่โบราณสถานนั้นเป็น แบบเน้นความงามและการตกแต่งที่ช่วยส่งเสริมทัศนียภาพในอดีต (Picturesque Perspective) บริบทของชุมชนและการดำเนินชีวิตของชุมชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่เน้นเรื่องการใช้วัสดุต่อเติมต่างๆ ฉะนั้นงานอนุรักษ์โบราณสถานจึงจำกัดอยู่ในวงแคบเห็น โดยให้ความสำคัญของโบราณสถานที่มีเนื้อหาดั้งเดิมของวัสดุและลักษณะทางกายภาพของอาคารเท่านั้น

กฎบัตรนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะปฏิสังขรณ์อนุสาวรีย์และที่ตั้ง

(The International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Site) หรือ กฎบัตรเวนิส (The Venice Charter 1964)

แนวคิดการอนุรักษ์ได้พัฒนาและขยายวงกว้างครอบคลุมถึงบริบทของพื้นที่แต่มีความละเอียดในหลักการ โดยมีการประชุมระหว่างประเทศของสถาปนิกและช่างที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน (The 2nd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments) ครั้งที่สอง ณ เมืองเวนิส ประเทศอิตาลี ในปี พ.ศ. 2507 (ค.ศ.1964) และได้มีข้อตกลงร่วมกันในระดับนานาชาติคือ “กฎบัตรนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะปฏิสังขรณ์อนุสาวรีย์และที่ตั้ง” (The International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Site) หรือที่เราเรียกว่า “กฎบัตรเวนิส” (The Venice Charter 1964) ซึ่งได้รับรองโดยสภาการโบราณคดีนานาชาติ (International Council on Monuments and Sites--ICOMOS) กฎบัตรฉบับนี้เป็นหลักการพื้นฐานเสนอแนะแนวทางในการรักษาและบูรณะอาคารโบราณสถาน โดยให้แต่ละประเทศนำไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับบริบทของพื้นที่และวัฒนธรรมของตนเอง สาระสำคัญคือ การดูแลโบราณสถานที่ไม่ใช่เฉพาะสถาปัตยกรรมเท่านั้น รวมถึงพื้นที่ที่พบหลักฐานอารยธรรม พัฒนาการที่สำคัญ หรือเหตุการณ์ประวัติศาสตร์และไม่ได้เจาะจงเฉพาะงานศิลปะเท่านั้น แต่รวมถึงงานธรรมดาสามัญด้วย (Article 1)

การอนุรักษ์ต้องคำนึงถึงคุณค่าทางศิลปะและประวัติศาสตร์อย่างเท่าเทียมกัน (Article 3) โดยที่ขั้นตอนการอนุรักษ์นั้น ยังคงเน้นที่การศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างละเอียด การรักษา เนื้อหาวัสดุดั้งเดิมของ อาคารให้ถาวร (Article 4) การดูแลที่ดั่งที่ที่เหมาะสมกับโบราณสถาน การซ่อมแซมในจุดที่สูญหายด้วยของใหม่สามารถทำได้ โดยให้มีความกลมกลืนกับสภาพเดิมแต่ต้องไม่เลียนแบบให้เหมือนของเก่าจนบิดเบือนประวัติศาสตร์ (Article 12) การต่อเติมต้องไม่เปลี่ยนแปลงจุดเด่นที่สำคัญ และสภาพบริบทเดิม (Article 13) การซ่อมแซมต้องมีการบันทึกข้อมูลอย่างชัดเจนและเผยแพร่ได้ (Article 16) ดังนั้นความสำคัญของโบราณสถานจึงครอบคลุมถึงที่ตั้งโดยรอบของโบราณสถานด้วย

กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และย่านชุมชนเมือง

(Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas) หรือ กฎบัตรวอชิงตัน (Washington Charter)

การอนุรักษ์นั้นได้พัฒนาจนนำไปสู่การนำไปใช้จริงในพื้นที่ชุมชนเมือง โดยกฎบัตรวอชิงตันได้กล่าวไว้ในบทนำและคำจำกัดความว่า ชุมชนเมืองทั้งหลายนั้นไม่ว่าจะเป็นชุมชนที่มีวิวัฒนาการมายาวนานหรือถูกสร้างขึ้นอย่างมีแบบแผนนั้น เป็นการแสดงออกถึงความหลากหลายทางสังคมในด้านประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น กฎบัตรฉบับนี้คำนึงถึงพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์เป็นหลักไม่ว่าเมืองใหญ่ เมืองเล็ก เมืองศูนย์กลางประวัติศาสตร์ หรือย่านรวมถึงสิ่งแวดล้อมโดยรอบ ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมานอกเหนือจากการเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์

พื้นที่เหล่านี้รวบรวมคุณค่าวัฒนธรรมของเมืองที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน พื้นที่เมืองเก่าเหล่านี้ถูกคุกคาม ลดคุณค่าและทำลายล้าง โดยผลกระทบจากการพัฒนาเมืองที่พัฒนาตามอุตสาหกรรม สังคมต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่นำไปสู่การสูญเสียทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ICOMOS จึงเห็นความจำเป็นในการเขียนกฎบัตรนานาชาติสำหรับเมืองประวัติศาสตร์และย่านชุมชนเมืองขึ้นเพื่อเสริมให้กฎบัตรนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะปฏิสังขรณ์อนุสาวรีย์และที่ตั้ง หรือ “กฎบัตรเวนิส” (The Venice Charter 1964) มีความสมบูรณ์มากขึ้น กฎบัตรใหม่นี้ให้คำจำกัดความของหลักเกณฑ์จุดประสงค์ และกลไกในการอนุรักษ์ เมืองเก่า และย่านชุมชนเพื่อให้เกิดความกลมกลืนระหว่างวิถีชีวิตของชุมชนและผู้คน ตามการตกลงของ UNESCO ว่าด้วยการป้องกันพื้นที่ประวัติศาสตร์และสถานภาพร่วมสมัย (“Recommendation Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas”(Warsaw-Nairobi, 1976) ที่วอซอว์และไนโรบี ในปี 2519 และกลไกอื่นๆ ในระดับนานาชาติ

กฎบัตรวอชิงตันตั้งขึ้นเพื่อระบุถึงขั้นตอนที่จำเป็นในการปกป้อง อนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่เมือง โดยมีความกลมกลืน และปรับเปลี่ยนให้เข้ากับวิถีชีวิตร่วมสมัย หลักการและเป้าหมายของกฎบัตรวอชิงตัน มีประเด็นสำคัญอยู่ 4 ข้อ คือ

1. การอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และพื้นที่ชุมชนประวัติศาสตร์นั้นต้องสอดคล้องกับนโยบายสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมและการวางผังเมืองและผังภาคในทุกระดับ

2. คุณค่าที่ควรอนุรักษ์รวมทั้งลักษณะสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองหรือย่านชุมชนและส่วนประกอบทางกายภาพและจิตวิญญาณต้องแสดงลักษณะของชุมชนเมืองที่กำหนดโดย ก) กลุ่มอาคารและถนน ข) ความสัมพันธ์ของอาคารกับที่โล่งว่างและพื้นที่สีเขียว ค) การจัดวางกลุ่มอาคาร ในลักษณะรูปแบบที่เป็นทางการกำหนดโดย ขนาด มาตรฐาน ส่วน วัสดุ การก่อสร้าง สีและการตกแต่ง ง) ความสัมพันธ์ย่านชุมชนเมืองและสิ่งแวดล้อมทั้งธรรมชาติและที่มนุษย์สร้าง) ประโยชน์ใช้สอยตามความต้องการของเมืองในเวลานั้นๆ

3. การมีส่วนร่วมของผู้อยู่อาศัยในย่านต้องได้รับการสนับสนุนและเป็นองค์ประกอบสำคัญในการอนุรักษ์ ฉะนั้นผู้อยู่อาศัยต้องได้รับความสำคัญลำดับแรก

4. การอนุรักษ์เมืองหรือย่านชุมชนประวัติศาสตร์นั้น ต้องมีแนวทางที่ชัดเจนและสามารถยืดหยุ่นตามสถานการณ์ได้ เพราะแต่ละสถานที่มีปัญหาที่ไม่เหมือนกัน

เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการและเครื่องมือในการอนุรักษ์เมืองตามแนวทางนั้น การวางแผนอนุรักษ์ย่านและเมืองเก่าต้องมีกระบวนการที่เป็นสหวิทยาการศึกษาคือ การอนุรักษ์ต้องจัดการร่วมกับศาสตร์ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดอาทิเช่น โบราณคดี ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม เทคนิค สังคมและเศรษฐศาสตร์

ในขณะที่ยังไม่มีกรวางแผนอนุรักษ์ที่ชัดเจนนั้นการอนุรักษ์ต้องทำตามหลักการและเป้าหมายของกฎบัตรเวนิส การดูแลรักษาอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งสำคัญในการอนุรักษ์เมืองอย่างมีประสิทธิภาพ การใช้สอยและกิจกรรมในรูปแบบใหม่นั้นต้องมีความกลมกลืนกับลักษณะสำคัญของเมืองและชุมชนประวัติศาสตร์การปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อตอบสนองต่อวิถีชีวิตร่วมสมัย ต้องมีความระมัดระวังในการติดตั้งและปรับปรุงระบบสาธารณูปโภค การดูแลรักษาบ้านเรือนชุมชนต้องเป็นจุดประสงค์หลักในการอนุรักษ์และเมื่อมีความจำเป็นต้องสร้างอาคารใหม่ หรือปรับปรุงอาคารเก่าต้องมีการควบคุมความสัมพันธ์ของที่ว่างในผังบริเวณเดิมโดยเฉพาะขนาดอาคาร และแปลงที่ดินเดิมแต่ต้องไม่เป็นการบั่นทอนการสร้างงานร่วมสมัยใหม่ให้มี ความกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมเดิม การสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าจากการขุดค้นทางโบราณคดีและการอนุรักษ์ที่เหมาะสม การจรรยาบรรณในเมืองประวัติศาสตร์และพื้นที่จอตรดถต้องถูกควบคุมและวางแผนเพื่อป้องกันการทำลายรูปแบบผังดั้งเดิมของเมือง การวางเส้นทางหลวงใหม่ต้องไม่รุกรานเขตเมืองเดิมแต่ทำให้มีการเข้าถึงที่ดีขึ้น เมืองเก่าต้องได้รับการป้องกันจากภัยธรรมชาติและมลภาวะต่างๆ เพื่อเป็นการปกป้องมรดกและความเป็นอยู่ของชาวเมือง และเพื่อเป็นการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชาวเมือง ข้อมูลและกำหนดการต่างๆต้องเตรียมพร้อมให้ผู้อยู่อาศัยทุกคนโดยเริ่มที่เด็กนักเรียน การฝึกงานพิเศษให้กับคนทุกสาขาอาชีพที่เกี่ยวข้องกับงานอนุรักษ์

เอกสารการประชุมเมืองนาราว่าด้วยความจริงแท้ (The Nara Document on Authenticity)

แนวคิดการอนุรักษ์มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกว่าด้วยความจริงแท้ (Authenticity) ณ เมืองนารา เมื่อวันที่ 1-6 พฤศจิกายน 2547 (ค.ศ. 1994) จัดโดยหน่วยงานวัฒนธรรมของรัฐบาลญี่ปุ่น ด้วยการสนับสนุนจาก UNESCO, ICCROM และ ICOMOS ได้มีข้อสรุปแนวทางการอนุรักษ์ที่เรียกว่า เอกสารการประชุมเมืองนาราว่าด้วยความจริงแท้ (The Nara Document on Authenticity) บทสรุปของที่ประชุมนี้มีการทบทวนแนวคิดเดิมในการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งเปลี่ยนมาเคารพในความหลากหลายทางวัฒนธรรมและมรดกในการปฏิบัติงานอนุรักษ์ในพื้นที่จริง การพิสูจน์คุณสมบัติ ความจริงแท้ของโบราณสถานนั้นควรเคารพวัฒนธรรมและสภาพสังคมที่หลากหลาย ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่โดดเด่นในการขอขึ้นทะเบียนมรดกโลก (Article 2) การประชุมที่นารานั้นเคารพในเจตนาของกฎบัตรเวนิส เมื่อพ.ศ. 2507 (1964) ซึ่งตอบรับกับการขยายขอบเขตของผลประโยชน์และบริบทที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมร่วมสมัย (Article 3)

ในปัจจุบันสภาพโลกาภิวัตน์และกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้วัฒนธรรมถูกล่อล่อมเป็นเนื้อเดียวกัน การหาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมบางครั้งเป็นการค้นหาผ่านอุดมการณ์ชาตินิยมและทำลายวัฒนธรรมของชนส่วนน้อย (Article 4) ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและมรดกโลกเป็นทรัพยากรทางจิตวิญญาณและภูมิปัญญาของมนุษยชาติ การปกป้องรักษาและเพิ่มพูนต้องได้รับการสนับสนุนให้เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนามนุษย์ (Article 5) มรดกทางวัฒนธรรมที่หลากหลายนั้นต้องการความเคารพซึ่งกันและกันรวมถึงระบบความเชื่ออื่นๆ ด้วย กรณีที่เกิดความขัดแย้งในคุณค่าทางวัฒนธรรมนั้น ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญในการให้ความชอบธรรมต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมของทุกฝ่าย (Article 6)

วัฒนธรรมและสังคมนั้นมีรากฐานมาจากการแสดงออกซึ่งมีรูปแบบและความหมายที่มีทั้งจับต้องได้และไม่ได้เป็นองค์ประกอบมรดกของชนในสังคมนั้น ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ต้องได้รับการเคารพ (Article 7) ความสำคัญในหลักการพื้นฐานของยูเนสโกคือมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละแห่ง เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของทั้งมวลความรับผิดชอบในมรดกทางวัฒนธรรมและการบริหารจัดการเป็นหน้าที่ของชุมชนที่สร้างวัฒนธรรมนั้นและผู้ที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามนอกเหนือหน้าที่ที่รับผิดชอบนั้น ยังมีกฎบัตรสากลต่างๆว่าด้วยการอนุรักษ์ที่ต้องปฏิบัติตาม การรักษาสมดุลระหว่างความต้องการในชุมชนทางวัฒนธรรมของตนและของผู้อื่นเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติแต่ไม่ทำลายคุณค่าพื้นฐานของวัฒนธรรมนั้น (Article 8)

การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมทุกรูปแบบและช่วงเวลาประวัติศาสตร์นั้น มีรากฐานมาจากคุณค่าของมรดกนั้นๆ ความสำคัญคือการเข้าใจถึงคุณค่าซึ่งขึ้นอยู่กับข้อมูลที่มีและความน่าเชื่อถือ ซึ่งความรู้และความเข้าใจของแหล่งข้อมูลสัมพันธ์กับลักษณะเดิมของมรดกทางวัฒนธรรมและความหมายอันเป็นพื้นฐานสำคัญในการประเมินทุกมิติของความจริงแท้ (Article 9) ซึ่งตรงจุดนี้ถือเป็นการให้ความหมายใหม่ของการอนุรักษ์ ที่ว่าความจริงแท้ไม่ใช่แค่กายภาพเท่านั้นแต่เป็นทุกมุมมองที่เกี่ยวกับโบราณสถาน ความหมาย

ของความจริงแท้ที่ถูกต้องและความรับรองโดยกฎบัตรเวนิสนั้นเป็นปัจจัยสำคัญในการตีความ ดังนั้นความเข้าใจว่าความจริงแท้คืออะไรจึงเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ของมรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงการอนุรักษ์และวางแผนบูรณะ เช่นเดียวกับร่างกฎบัตรต่างๆ ในการประชุมกรรมการมรดกโลกและร่างรายการมรดกทางวัฒนธรรมอื่นๆ (Article 10) การตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าของทรัพย์สินทางวัฒนธรรมและความน่าเชื่อถือของข้อมูลนั้นแตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมเดียวกัน จึงทำให้ไม่สามารถตัดสินคุณค่าและความจริงแท้ได้โดยเกณฑ์ที่ตายตัว การตัดสินใจใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางวัฒนธรรมนั้น ต้องพิจารณาถึงบริบททางวัฒนธรรมภายในด้วย (Article 11) ดังนั้นความสำคัญสูงสุดและเร่งด่วนคือ การยอมรับคุณค่าของวัฒนธรรมในแต่ละที่ ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติและแหล่งข้อมูลของวัฒนธรรมนั้นๆ (Article 12) การตัดสินใจถึงความจริงแท่นั้นถูกเชื่อมโยงกับข้อมูลหลากหลายขึ้นอยู่กับแหล่งกำเนิด บริบทและวิวัฒนาการของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งลักษณะของแหล่งข้อมูลรวมถึงรูปทรง การออกแบบ วัสดุ เนื้อหา การใช้งาน ประโยชน์ใช้สอย ประเพณี เทคนิค ลักษณะ ที่ตั้ง จิตวิญญาณ ความรู้สึก รวมถึงปัจจัยอื่นๆ ทั้งภายนอกและภายใน การใช้ข้อมูลเหล่านี้จึงทำให้มีความละเอียดอ่อน ในด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ สังคม วิทยาการ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกตรวจสอบ (Article 13)

กฎบัตรเบอร์รา กฎบัตรอิโคโมสของออสเตรเลียสำหรับสถานที่ที่มีความหมายทางวัฒนธรรม ค.ศ. 1999 (Burra Charter The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance 1999)

กฎบัตรเบอร์รานี้ถูกนำมาใช้โดยคณะกรรมการอิโคโมสของออสเตรเลียเมื่อ 19 สิงหาคม ในปี ค.ศ. 1979 ที่เมืองเบอร์รา ซึ่งเป็นเมืองเหมืองแร่ทางภาคใต้ของออสเตรเลียและได้มีการปรับปรุงเมื่อ 23 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1981 และ 23 เมษายน ค.ศ. 1988 ตามลำดับ และได้ปรับปรุงครั้งล่าสุดเมื่อ 26 พฤศจิกายน ค.ศ. 1999 โดยที่กฎบัตรเบอร์รานี้นำไปใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์พื้นที่ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงบริบทของชนพื้นเมืองและสถานที่ประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีมาตรการขององค์กรอื่นๆ ที่ใกล้เคียงด้วย เช่น กฎบัตรมรดกทางธรรมชาติของออสเตรเลีย (Australian National Heritage Charter) และร่างแนวทางการปกป้อง บริหารรวมถึงการใช้งานมรดกทาง วัฒนธรรมของเผ่าอะบอริจินิสและ ชาวหมู่เกาะ ชองแคบ ตอร์เรส (Draft Guidelines for the Protection, Management and Use of Aboriginal and Torres Strait Island)

สถานที่ที่มีความหมายทางวัฒนธรรมนั้นสามารถสร้างเสริมชีวิตผู้คนและสร้างความตระหนักที่มีเป็นแรงบันดาลใจของชุมชนและภูมิภาคจากอดีตสู่ปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้คือการบันทึกประวัติศาสตร์ที่สำคัญเสมือนเป็นการแสดงออกถึงอัตลักษณ์และประสบการณ์ของออสเตรเลีย สถานที่ที่มีความหมายทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายของชุมชนที่บอกเล่าตัวตนในอดีตและหล่อหลอมภูมิทัศน์ของออสเตรเลีย จึงสมควรได้รับการอนุรักษ์เพื่อคนรุ่นปัจจุบันและอนาคต กฎบัตรเบอร์ราสนับสนุน

การเปลี่ยนแปลงที่รอบคอบโดยลงมือแก้ไขอย่างเต็มที่เฉพาะที่จำเป็นเพื่อรักษาสถานที่นั้นและสามารถใช้
สอยได้ แต่ในช่วงเวลาที่ลงมือกระทำการเปลี่ยนแปลงนั้นต้องแก้ไขให้น้อยที่สุดเพื่อรักษาคุณค่าไว้

กฎบัตรเบอร์ธาได้ให้คำจำกัดความของที่ตั้งโบราณสถาน (Place) ไว้ครอบคลุมมากขึ้น คือรวมพื้นที่
แผ่นดิน ภูมิทัศน์ นอกจากอาคาร หรือกลุ่มอาคาร หรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆและอาจรวมองค์ประกอบ สำคัญ
ที่ว่างและทัศนียภาพ เข้าด้วย นอกจากนี้ยังได้อธิบายถึงความสำคัญทางวัฒนธรรม (Cultural
Significance) ว่าหมายถึงคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ (aesthetic) ประวัติศาสตร์ (historic) วิทยาศาสตร์
(Scientific) สังคม (Social) และจิตวิญญาณ (Spiritual) ที่มีผลต่อผู้คนในยุคอดีต ปัจจุบัน อนาคต
ความสำคัญทางวัฒนธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวรวมอยู่ในสถานที่ เนื้อหา (fabric) ที่ตั้ง (setting) การใช้งาน
(use) การมีส่วนร่วม (associations) ความหมาย (meanings) การบันทึก (records) รวมถึงสถานที่และ
วัตถุที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนิยามที่กว้างขึ้นนี้ทำให้การอนุรักษ์พื้นที่ ประวัติศาสตร์ ครอบคลุมเนื้อหาของมรดกที่จับ
ต้องไม่ได้ด้วย

กฎบัตรฉบับนี้ยังได้ให้บัญญัติศัพท์เพิ่มขึ้นโดยให้คำจำกัดความของคำว่า เค้โครงเนื้อหา (Fabric)
ว่าหมายถึง ลักษณะทางกายภาพและวัสดุทั้งหมดของสถานที่รวมทั้งอุปกรณ์ ข้อมูล สิ่งของต่างๆ เค้โครง
เนื้อหา ยังเป็นการสร้างลักษณะพื้นที่ว่างด้วย ดังนั้น การทำงานเพื่ออนุรักษ์สถานที่ประวัติศาสตร์จึงต้อง
เคารพ เค้โครงเนื้อหา ความหมายและความเกี่ยวข้องของที่เดิมไว้มากที่สุดและพยายามทำการ
เปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดและห้ามบิดเบือนหลักฐานที่มีอยู่

ข้อกำหนดฮอยอัน สำหรับการปฏิบัติการอนุรักษ์

(Hoi An Protocol for Best Practice of Conservation in Asia)

แนวทางปฏิบัติสำหรับการรับรองและอนุรักษ์ความจริงแท้ของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ใน
บริบทของวัฒนธรรมเอเชีย (Professional Guidelines for Assuring and Preserving the
Authenticity of Heritage Sites in the Context of the Cultures of Asia) โดยที่ข้อกำหนดฮอยอันนี้
ได้เกิดจากอิทธิพลของเอกสารการประชุมเมืองนาราว่าด้วยความจริงแท้ (The Nara Document on
Authenticity) และกฎบัตรเบอร์ธาที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์พื้นที่โบราณสถาน โดยพิจารณาถึงความ
หลากหลายของวัฒนธรรมและชุมชนที่เกี่ยวข้องในบริบทของวัฒนธรรมเอเชียและสร้างเป็นหลักการทำงาน
การอนุรักษ์

หลักการเบื้องต้นสำหรับการอนุรักษ์มรดกที่มนุษย์สร้างขึ้นในเอเชียและแปซิฟิก การเริ่มต้น
การอนุรักษ์ในเอเชียสามารถเห็นได้จากแนวทางการผสมผสานการอนุรักษ์จากหลากหลายโครงการที่ได้รับ
รางวัลจาก UNESCO Asia-Pacific Heritage Awards ซึ่งทำให้เกิดการตั้งหลักการทั้งห้าข้อสำคัญที่
สามารถ ครอบคลุมกรณีต่างๆ ของการอนุรักษ์ในเอเชียซึ่งมีวิวัฒนาการมาในช่วงสองทศวรรษหลัง โดยมี
หลักการดังนี้

หลักการข้อที่ 1: การรวบรวมพื้นที่ทางวัฒนธรรมนั้นต้องเริ่มทำแผนผังพื้นที่ทางวัฒนธรรมร่วมกัน ซึ่งรวมถึงลำดับ ชั้นในสังคมของพื้นที่นั้น ภาษาสัญลักษณ์และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องก่อนการอนุรักษ์อาคารจึงเป็นการอนุรักษ์ที่เหมาะสมและประสบความสำเร็จ

หลักการข้อที่ 2: การแสดงออกของมรดกทางวัฒนธรรมทางกายภาพนั้นต้องมีจุดกำเนิด คุณค่า และความต่อเนื่อง มาจากกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

หลักการข้อที่ 3: สำหรับความจริงแท่นั้นเป็นการบ่งชี้ลักษณะสำคัญของมรดกคือ คุณสมบัติทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกัน มีการสืบทอดและต่อเนื่องกันมาโดยไม่จำเป็นต้องเป็นความต่อเนื่องทางกายภาพเท่านั้น

หลักการข้อที่ 4: กระบวนการอนุรักษ์จะเกิดขึ้นได้นั้นต้องมีการเปิดเผยประวัติศาสตร์หรือพื้น ประเพณีและความ หมายถึงขึ้นมาใหม่

หลักการข้อที่ 5: การใช้งานที่เหมาะสมกับมรดกนั้นมาจากกระบวนการต่อรองในพื้นที่ซึ่งทำให้ สถานที่นั้นๆ มีคุณค่าต่อชีวิตได้

จากหลักการทั้ง 5 ข้อนี้ได้มีการกำหนดรายละเอียดวิธีการอนุรักษ์สำหรับที่ตั้งที่มีลักษณะแบบนี้ ในเอเชีย 5 แบบที่สำคัญ คือ 1. ภูมิทัศน์วัฒนธรรม 2. สถานที่ขุดค้นทางโบราณคดี (Archaeological Site) 3. มรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำ (Underwater Cultural Heritage Sites) 4. กลุ่มมรดกชุมชนเมืองและที่ตั้ง เมืองประวัติศาสตร์ (Historic Urban Sites and Heritage Groups) 5. กลุ่มโครงสร้างและ อาคาร สถานที่ๆ เป็นอนุสาวรีย์ (Monuments Buildings and structures) โดยที่มีรายละเอียดตามลำดับชั้น จากการกำหนดพื้นที่ การวางกรอบความคิด ปัญหาคุกคาม รวมถึงเครื่องมือในการอนุรักษ์คุณค่าของ โบราณสถาน ตั้งแต่กระบวนการเก็บข้อมูล การคุ้มครองคุณสมบัติต่างๆ ของสถานที่ตั้งที่เป็นสิ่งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ โดยได้ให้นิยามในส่วนของกลุ่มมรดกชุมชนเมืองนั้นว่า ประกอบไปด้วยจำนวนของแหล่ง ทรัพยากรที่มีความเกี่ยวข้องและมีคุณค่าทางมรดกและ/หรือส่งเสริมให้มีความสำคัญแก่กลุ่มมรดกนั้นๆ กรอบแนวความคิดของการอนุรักษ์เมืองเก่านั้นเน้นในเรื่องการปรองดองกันระหว่างการพัฒนาและมรดก เพื่อเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมและการพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่เมืองเก่าซึ่งต้องให้การเอาใจใส่ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมในกระบวนการนี้เพราะเป็นลักษณะสำคัญของการอนุรักษ์ความจริงแท้และคุณค่าประเพณีในเอเชีย โดยข้อกำหนดฮอยอันกล่าวถึงการคุกคามต่อการอนุรักษ์ย่านเมืองเก่าดังนี้

1. โครงสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เป็นมรดกเมืองเก่านั้นถูกทำลายและสร้างตึกใหม่ เนื่องจากแรงผลักดัน ทางเศรษฐกิจเพื่อพัฒนามูลค่าของทรัพย์สิน

2. ทรัพยากรที่เป็นมรดกเหล่านี้ยังคงถูกละเลยและเสื่อมสลายเพราะขาดทุนในการบูรณะซ่อมแซม และความสนใจจากเจ้าของและผู้อยู่อาศัยเพราะเป็นเพียงองค์ประกอบที่เรียบง่ายแต่มีคุณค่าของ ชุมชนเมือง

3. มลภาวะต่างๆ ที่สะสมต่อเนื่องรวมถึงปฏิกิริยาทางเคมีต่อวัสดุของอาคารประวัติศาสตร์อันเกิดจากการสั่นสะเทือน การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำ และความชื้นในสิ่งแวดล้อมเมือง

4. การจราจรที่หนาแน่นและรถยนต์ที่ปลดปล่อยมลภาวะรอบๆ เมืองประวัติศาสตร์ สร้างภัยคุกคามที่ร้ายแรงต่อคุณค่า และความจริงแท้ของกลุ่มมรดก การวางแผนเพื่อย้ายเส้นทางจราจร กำหนดพื้นที่ทางเดินเท้า ออกกฎควบคุมคุณภาพอากาศ และแนวทางการคมนาคมถือเป็นความสำคัญทางการอนุรักษ์

5. การสูญเสียการครอบครองที่อยู่อาศัยและระบบเศรษฐกิจดั้งเดิม รวมถึงความเป็นอยู่ของชุมชนที่หลากหลายสร้างความน่าสนใจที่แท้จริงของเมือง ซึ่งรวมถึงการสูญเสียช่างฝีมือที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างซ่อมแซมอาคารแบบดั้งเดิมไป

6. แรงกดดันจากการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในย่านชุมชนเมืองเก่าคุกคามคุณค่าและความจริงแท้ของพื้นที่ การกำหนดความสามารถในการรองรับและการพัฒนา เช่นการกำหนด โซน และผังการใช้ประโยชน์ที่ดินต้องเป็นความสำคัญลำดับต้นๆ ในการอนุรักษ์

จากการพิจารณากฎบัตรการอนุรักษ์ของนานาชาติต่างให้ความสำคัญอย่างมากกับความจริงแท้ (Authenticity) เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมสะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะเฉพาะตัวที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้นๆ อันครอบคลุมไปถึงเรื่องต่างๆ ดังนี้ คือ ความสำคัญ และคุณค่าด้านสุนทรีย์ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคม จิตวิญญาณของพื้นที่ ซึ่งคุณค่าต่างๆเหล่านี้ เป็นคุณค่าที่สืบทอดมาจากอดีต จนกระทั่งปัจจุบันเพื่ออนาคต

2.5 สรุป

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า สถาปัตยกรรมในช่วงยุคสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1-3 มีความคล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยา แต่เมื่อเริ่มมีการติดต่อการค้าขายกับต่างชาติ จึงรับเอาอิทธิพลของต่างประเทศมาประยุกต์ใช้ในบริบทของไทย จึงทำให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละยุคสมัย ซึ่งถือว่าเป็นจุดเด่นของสถาปัตยกรรมไทยโดยในพื้นที่ศึกษาเองก็มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ทำให้ได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมและยังหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ควรค่าแก่การอนุรักษ์และให้ความรู้แก่ผู้สนใจในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงสถาปัตยกรรม แต่ชุมชนเองยังไม่มีความรู้ความเข้าใจถึงเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมจึงยังไม่เกิดการอนุรักษ์ หรือเป็นการอนุรักษ์ที่ไม่ถูกวิธี ทำให้ต้องมีการชี้ให้เห็นคุณค่าโดยการเทียบเคียงกับสถาปัตยกรรมในอดีต และชี้แนะถึงการอนุรักษ์ที่ถูกวิธี ซึ่งจากการศึกษาพบว่า การอนุรักษ์มีหลายวิธีและหลากหลายข้อกำหนด แต่ทั้งหมดล้วนแต่ไปในทิศทางเดียวกันคือ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมให้คงอยู่เพื่อแสดงถึงศิลปะวัฒนธรรมที่เคยมีมาแต่อดีตไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาลักษณะทางกายภาพของอาคารบ้านเรือนในพื้นที่ตลาดพลูที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่สมัยธนบุรีสมควรแก่การอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาข้อมูลทางสถาปัตยกรรมและพัฒนาการของกลุ่มอาคารประวัติศาสตร์ เพื่อหาเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่ตลาดพลู รวมทั้งศึกษาแนวทางสถาปัตยกรรมในสมัยธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์อาคารบ้านเรือนในย่านตลาดพลูจนนำไปสู่การอนุรักษ์ โดยมีระเบียบวิธีวิจัยในการศึกษาดังต่อไปนี้

3.1 วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษากำหนดขึ้นจากการสำรวจพื้นที่เบื้องต้น การทบทวนวรรณกรรม และกรอบแนวความคิด และแบ่งวิธีการศึกษาได้ 4 ขั้นตอน คือ

3.1.1 การศึกษาข้อมูล

ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นโดยศึกษาจากแนวความคิด 3 ประเด็น คือ แนวคิดชุมชนและชุมชนริมน้ำ แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานและเมืองเก่า และแนวคิดว่าอาคารบ้านเรือนสมัยธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์ เพื่อนำมากำหนดกรอบแนวความคิดวิจัยและการเก็บข้อมูล จากเอกสารทางราชการ บทความ ภาพถ่าย

3.1.2 การเก็บข้อมูล

ในการศึกษาข้อมูลได้แบ่งการสำรวจข้อมูลและการเก็บข้อมูลออกเป็น 2 ชนิด ได้แก่

- ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานโดยตรงจากชุมชนได้แก่

1. ลักษณะกายภาพของอาคารบ้านเรือนที่ยังคงหลงเหลือสถาปัตยกรรมในอดีตโดยใช้วิธีการสำรวจพื้นที่ แล้วบันทึกข้อมูลด้วยวิธีการ Vernacular Documentation สำหรับอาคารเก่าที่สำคัญ โดยคัดเลือกจากอาคารบ้านเรือนที่อยู่ในสมัย รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 9 ตอนต้น เส้นทางการเข้าถึงสถานที่ความสมบูรณ์ของรูปแบบอาคาร เป็นต้น และ Sketch Drawing สำหรับอาคารที่สำคัญรองลงมา

2. ประวัติความเป็นมาของอาคารบ้านเรือน

3. ลักษณะเฉพาะที่สำคัญในพื้นที่

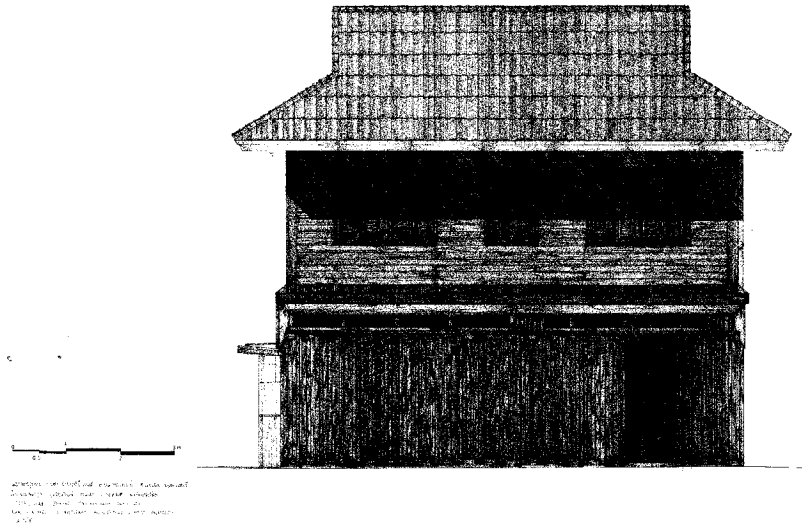
4. ความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์

แนวคิด Vernadoc เป็นวิธีการเขียนแบบอาคารอนุรักษ์ของ Mr. Markku Mattila อาจารย์พิเศษ แห่ง Alvar Aalto University (อดีต Helsinki University of Technology, Finland) ที่มีการลงรายละเอียดแสงเงา ผิวดิน วัสดุ เสมือนบรรยากาศความเป็นอยู่จริง ในงานเขียนแบบ ทำให้คนทั่วไปเข้าใจ และชื่นชมความงามได้เช่นเดียวกับ การวาดภาพ เหมือนจริงสำหรับบุคคล แต่สามารถใช้อ้างอิงในเรื่องของ ระยะเวลาต่างๆ ได้ ซึ่งอาจารย์ ผศ.สุจิต เศวตจินดา สนั่นไหว แห่งคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต เป็นผู้ไปศึกษาร่วมกันกับ Prof. Mattila และจัด Workshop ร่วมกันกับอาจารย์ และนักศึกษาจาก มหาวิทยาลัยในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศ และได้นำมาใช้ ในการเขียน แบบอนุรักษ์อาคารเก่าที่มีคุณค่า สมควรอนุรักษ์ในไทย ร่วมกับคณะอาจารย์จากสถาบันการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยต่างๆ และสมาคมสถาปนิกสยามในพื้นที่หลายแห่ง เช่น ย่านกุฎีจีน ในเขตพื้นที่ ฝั่งธนบุรี เมืองโบราณ สถานีรถไฟ จังหวัดลำปาง, ย่านถนนดำเนินเกษม จังหวัดเพชรบุรี ด้วย

นอกจากการใช้รูปภาพเขียนแบบ VERNADOC ไปใช้ในกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรม การท่องเที่ยว ยั่งยืน และการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแล้ว กิจกรรมงานสำรวจ เองเป็นเครื่องมือที่เผยแพร่ความรู้ ความมั่นใจ และความหวงแหน ไปสู่ชุมชนด้วย กิจกรรมงาน VERNADOC ใน ย่านถนนดำเนินเกษม อ. เมือง จ. เพชรบุรีนั้นสามารถทำให้เจ้าของบ้านถึง 3 หลัง ลงมือซ่อม และบูรณะบ้าน ไม้เก่าของตนจนสำเร็จ เป็นตัวอย่างแก่ชุมชน ต่อไปด้วย

ภาพที่ 3.1 บ้านเลขที่ 125 ถนนดำเนินเกษม อ เมือง จ เพชรบุรี สภาพ ก่อนเขียนแบบ VERNADOC (ซ้าย) และบ้านเลขที่ 125 ในสภาพระหว่างการซ่อมแซม (ขวา)

ภาพที่ 3.4 ภาพ VERNADOC บ้านเลขที่ 121/1 ถนนคลองกระแซง อ.เมือง จ.เพชรบุรี

- ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการเก็บข้อมูลเชิงเอกสารอ้างอิงเกี่ยวกับนโยบาย มาตรการ และข้อบังคับต่างๆที่เกี่ยวข้องซึ่งได้แก่

1. ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ความเป็นมาของย่านตลาดพลูและสถาปัตยกรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจากหน่วยงานราชการต่างๆ ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ และหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รวมทั้งจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาศึกษาหาความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน และลักษณะสถาปัตยกรรมในยุคสมัยต่างๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่

2. แผนที่ จากหน่วยงานราชการ และสถาบันต่างๆได้แก่ สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร ห้องปฏิบัติการแผนที่ประวัติศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อนำมาศึกษาการตั้งถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงของย่านตลาดพลูในอดีต ซึ่งจะสอดคล้องกับตำแหน่งของอาคารบ้านเรือน

3.1.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลลักษณะทางสถาปัตยกรรมของย่านตลาดพลู ทำให้ทราบถึงรูปแบบ หรือลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมในย่านนั้น โดยอาศัยข้อมูลจากการสำรวจ การ Vernacular Documentation และเอกสารอ้างอิงต่างๆ ทั้งทางด้านลักษณะอาคารบ้านเรือนในพื้นที่ ประวัติความเป็นมา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. เอกลักษณะของสถาปัตยกรรมในย่านตลาดพลู โดยอาศัยข้อมูลลักษณะกายภาพของอาคาร บ้านเรือน อาทิเช่น วัสดุ หลังคา ลวดลาย ผังพื้น เป็นต้น ลักษณะรูปแบบในแต่ละยุคสมัย ความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ รวมถึงประวัติความเป็นมาของอาคารที่น่าสนใจในแต่ละหลัง เพื่อให้ทราบถึงความสำคัญและลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรมในพื้นที่

2. พัฒนาการทางสถาปัตยกรรม ความเป็นมาของย่านตลาดพลูและสถาปัตยกรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เทียบเคียงกับแนวคิดอาคารบ้านเรือนสมัยธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์ ลักษณะเฉพาะของพื้นที่ เพื่อให้ทราบถึงที่ตั้งของกลุ่มอาคารที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

3.1.4 อภิปรายผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลในข้างต้นเพื่อแสดงให้เห็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในพื้นที่ตลาดพลู นำไปสู่การจัดทำแนวทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทางสถาปัตยกรรมสำหรับผู้สนใจศึกษาด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมและเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวของสถาปัตยกรรมที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่ศึกษา ซึ่งเมื่อเกิดการท่องเที่ยวด้านสถาปัตยกรรมเพิ่มขึ้น จะทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ จนเกิดเป็นแนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในย่านตลาดพลู โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแนวทาง ร่วมกับการใช้เกณฑ์มาตรฐานในการอนุรักษ์ เพื่อให้ย่านตลาดพลูคงความเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม และเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอีกด้วย

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การเก็บข้อมูลในงานวิจัยได้อาศัยเครื่องมือเหล่านี้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. การสำรวจลงพื้นที่ เพื่อใช้ศึกษาลักษณะกายภาพของอาคารบ้านเรือนของชุมชนโดยมีรายละเอียดสำรวจดังต่อไปนี้ วัสดุ ผังพื้น หลังคา ช่องลม ลวดลาย ประตู ผนัง

2. วิธีการ Vernacular Documentation¹ คือ กระบวนการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เน้นการเก็บข้อมูลจริงในพื้นที่ศึกษาด้วยเทคนิคพื้นฐานอย่างการใช้มือ ดินสอ ปากกาเขียนแบบ และไม้บรรทัดเท่านั้น ซึ่งเป็นการเขียนรายละเอียด องค์ประกอบตามความจริง มีการสำรวจตัวอย่างพิถีพิถัน โดยเป็นเครื่องมือหนึ่งในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ซึ่งทำให้ชุมชนหรือเจ้าของบ้านเห็นถึงความงามของสถาปัตยกรรมที่เป็นเจ้าของ เริ่มหันมาให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ให้คงอยู่ในรูปแบบเดิม โดยมีขั้นตอนดังนี้

- จัดระดับ เป็นการกำหนดจุดไว้ที่ระยะหนึ่ง ที่ไม่ใช่ระยะพื้น หรือฝ้า จากนั้นจึงนำน้ำใส่สายยาง เพื่อเป็นการจัดระดับแล้วกำหนดให้แต่ละจุด

¹ สุดจิต สนั่นไหว. วิธีสืบค้นวัสดุสารสนเทศ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://www.lek-prapai.org>. (วันที่ค้นข้อมูล 3 ตุลาคม 2556)

ภาพที่ 3.5 แสดงการจับระดับ

- การวัด วัดขึ้นและลงจากจุดที่กำหนดไว้ เพื่อหาความทรุดหรือเอียงของอาคารบ้านเรือน

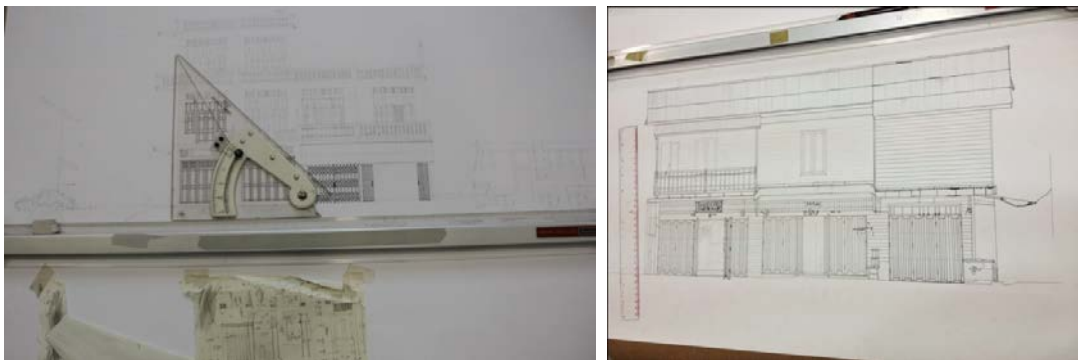
ภาพที่ 3.6 แสดงการวัด

- เขียนแบบร่างด้วยดินสอ

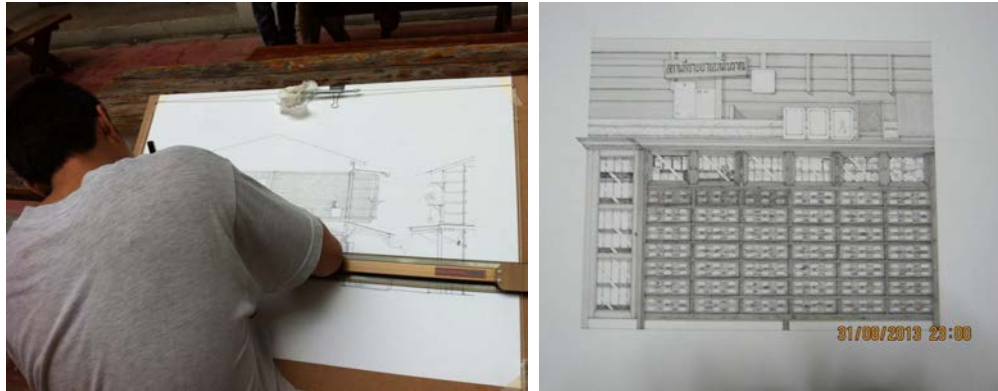
ภาพที่ 3.7 แสดงการเขียนแบบร่างด้วยดินสอ

- ใช้ปากกาเขียนแบบลงหมึกในระดับความเข้มที่แตกต่างกัน

ภาพที่ 3.8 แสดงการใช้ปากกาเขียนแบบลงหมึก

- ลงรายละเอียดพื้นผิวที่ใช้ในการก่อสร้าง

ภาพที่ 3.9 แสดงการลงรายละเอียดพื้นผิว

- ลงแสงเงา โดยการกำหนดทิศทางที่ 45 องศา เพื่อให้เห็นมิติของภาพ

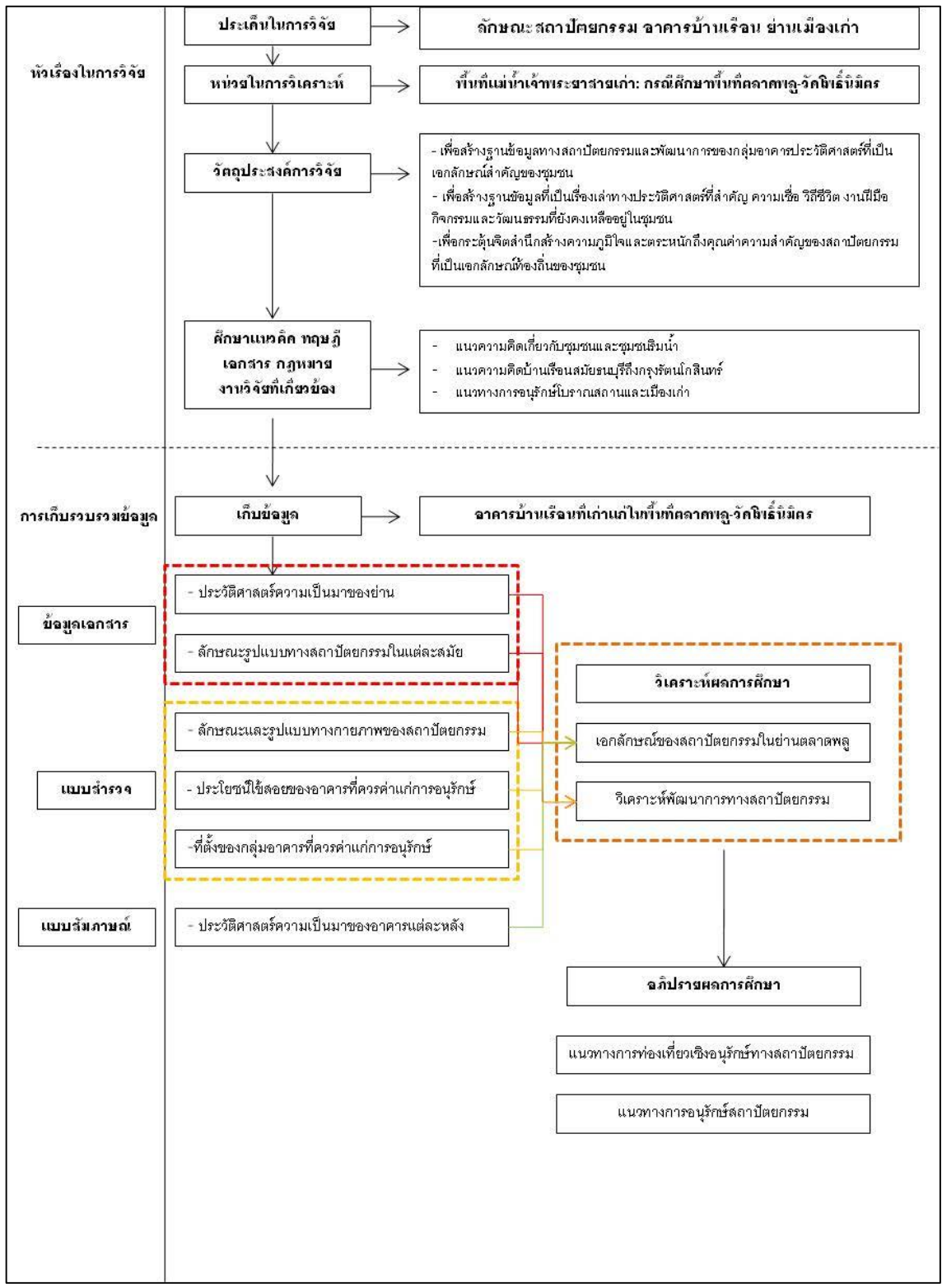

ภาพที่ 3.10 แสดงภาพเสร็จสมบูรณ์

3. การสัมภาษณ์ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ สัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่ศึกษา สัมภาษณ์ส่วนราชการ ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของอาคาร เอกลักษณะ และพัฒนาการของอาคารบ้านเรือนในพื้นที่

4. การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อทำความเข้าใจถึงสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่ากับการท่องเที่ยว

5. แบบสอบถาม ประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ เพื่อซักถามถึงความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ความร่วมมือของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่

แผนภูมิที่ 3.1 แสดงขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

บทที่ 4

ลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม และรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สำคัญบริเวณย่านตลาดพลู

4.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมคลองบางหลวง

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนฝั่งธนบุรีในยุคแรกนั้น เนื่องจากเป็นชุมชนชาวสวนมีอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก การปลูกบ้านเรือนจึงอยู่ตามริมน้ำเป็นหลัก ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีตจึงเกาะตัวไปตามคลองเป็นส่วนใหญ่จะมีเพียงบริเวณย่านการค้าที่วางตัวในรูปตาราง และเริ่มมีชุมชนที่วางตัวเกาะไปตามชุมทางที่คลองมาบรรจบกันเป็นตลาดน้ำ ลักษณะการวางตัวของอาคารยังหันหน้าเข้าสู่คลอง และเป็นอาคารแถวเดี่ยว ซึ่งยังคงรักษาสภาพอาคารริมน้ำไว้ได้ ทางด้านสภาพแวดล้อมเนื่องจากส่วนใหญ่อาคารในชุมชนเป็นอาคารแถวเดี่ยว และพื้นที่ด้านหลังเป็นสวนยังไม่ได้รับอิทธิพลการเปลี่ยนแปลงจากความเป็นเมืองมาก สภาพแวดล้อมจึงร่มรื่น และมีความเป็นธรรมชาติสูง

ในยุคต่อมาพื้นที่ฝั่งธนบุรี ยังคงมีการขยายตัวอันเกิดจากการสร้างสะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และการขยายตัวของชุมชนตามถนนเพชรเกษม และถนนจรัลสนิทวงศ์ ซึ่งในช่วงนี้เองเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนจากริมน้ำสู่ริมถนน มีเพียงบางชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมคลองแต่เดิมที่ยังคงหลงเหลือรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบชุมชนน้ำอยู่แต่ก็ไม่มีการขยายตัวของชุมชนมากนัก ทั้งการขยายออกตามแนวคลอง หรือการขยายขนานคลอง ในขณะที่ชุมชนริมคลองบางส่วนก็หายไป สันนิษฐานว่าจะเป็นการย้ายถิ่นสู่พื้นที่เมือง ในขณะที่พื้นที่สวนเดิมถูกพัฒนาเป็นที่พักอาศัยในรูปแบบของหมู่บ้านจัดสรร หรือพัฒนาเป็นอาคารที่ไม่ได้มีองค์ประกอบต่อเชื่อมกับน้ำโดยตรง ส่งผลให้รูปแบบการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับน้ำลดน้อยลง

ในยุคพ.ศ.2525 ได้มีโครงการก่อสร้างทางยกระดับรัชดาภิเษก ทำให้เกิดการเวนคืนพื้นที่ย่านตลาดพลู และได้เกิดไฟไหม้ครั้งใหญ่ ทำให้พื้นที่การค้าหลักของย่าน อาทิเช่น ตลาดสด โรงภาพยนตร์ ศรีนครธม หายไปส่งผลกระทบต่อสถานะทางเศรษฐกิจและกิจกรรมการค้าในย่านเป็นอย่างมาก

4.2 ลักษณะองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมย่านตลาดพลู

จากการสำรวจพื้นที่ตลาดพลู คณะผู้วิจัยแบ่งองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เด่นในพื้นที่นี้ ออกเป็น 4 หัวข้อหลัก คือ

4.2.1 ลักษณะที่ว่างและการใช้งานที่สำคัญในย่านตลาดพลู

4.2.2 ลักษณะภูมิทัศน์เส้นทางคมนาคมในย่านตลาดพลู เช่น ถนนและคลอง

4.2.3 องค์ประกอบอื่นๆ ในภูมิทัศน์ตลาดพลู เช่น การจัดแสดงสินค้าและกิจกรรมในย่าน การพาณิชย์กรรม เรื่องเล่าในอดีตที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมของย่าน

4.2.4 ลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สำคัญในย่านตลาดพลู โดยการสำรวจใน 3 หัวข้อแรกนั้น นำไปสู่การเลือก สถาปัตยกรรมสำคัญของย่านตลาดพลูเพื่อทำการเขียนแบบอนุรักษ์และใช้เป็นข้อมูลของ ชุมชนในการทำคู่มือสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในย่านตลาดพลูและแผนที่วัฒนธรรม ฉบับสถานที่สำคัญ อาคาร เก้าที่สมควรอนุรักษ์และเรื่องเล่าในประวัติศาสตร์ ต่อไป

4.2.1 ลักษณะที่ว่างและการใช้งานที่สำคัญในย่านตลาดพลู

แผนที่ 4.1 แสดงที่ว่างที่สำคัญริมคลองและในศาสนสถาน ในย่านตลาดพลู

4.2.1.1 ที่วางริมน้ำคลองบางหลวงและคลองย่อย

- บริเวณท่าเรือตลาดพลู มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ต่อย่านตลาดพลูอย่างมากเพราะเป็นที่ขนส่งสินค้าเข้าตัวตลาดพลูในสมัยก่อน เมื่อมีเส้นทางรถไฟและถนน การขนส่งทางน้ำเริ่มนิยมน้อยลง แต่ท่าเรือตลาดพลูยังคงได้ใช้งาน เพราะอยู่ใกล้ตัวตลาดพลู จนกระทั่งมีการเวนคืนที่ตลาดพลูทำสะพานลอยข้ามคลองบางหลวง ตลาดพลูหายไป พื้นที่ริมน้ำข้างท่าเรือกลายเป็นลานกีฬาที่เจียบเหงาแทนตลาดเดิม จึงถือว่าท่าเรือที่เหลืออยู่เป็นสัญลักษณ์สำคัญของย่านนี้ โดยที่ยังมีร้านค้าเก่าแก่สำคัญ เช่น ร้านหมี่กรอบจีนหลี และร้านขายยาแผนโบราณท่งอัน ห้างทองยิ่งเฮง ขนมหวานตลาดพลูอยู่ตามตึกแถวในแนวซอยเทอดไท 18 จนถึงริมทางรถไฟ

ภาพที่ 4.1 ท่าเรือตลาดพลูในปัจจุบัน และลานกีฬากับภาพตลาดพลูในอดีต พ.ศ. 2485

(ที่มา: รูปถ่ายส่วนตัวของ น.ส.สุวนิชฐ์ นิตพิริวิสิษฐุ์ ร้านหมี่กรอบจีนหลี)

- บริเวณสถานีดับเพลิงตลาดพลู และโรงน้ำปลาเข้าเต็กเซ่ง มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในระดับชุมชน เพราะเคยเป็นที่ตั้งของที่ทำการไปรษณีย์ริมน้ำและท่าเรือในท้องแถวหลังที่ติดริมน้ำต่อจากโรงน้ำปลาซึ่งดำเนินกิจการมากกว่า 80 ปี มีลานกว้างในอดีตติดต่อกับศาลเจ้าพ่อพระเพลิงหลังเก่า ในปัจจุบันกลายเป็นที่จอดรถของตำรวจสถานีดับเพลิงที่สร้างขึ้นใหม่ รถขนน้ำปลา และชุมชนแทน ทำให้พื้นที่คับแคบลง

ภาพที่ 4.2 สี่แยกโรงน้ำปลาเข้าเต็กเซ่งและทางไปทำน้ำไปรษณีย์เก่า มุ่งหน้าเข้าวัดราชคฤห์

- บริเวณริมน้ำวัดราชคฤห์ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างมากเพราะเป็นทำน้ำเส้นทางเข้าหลักของวัดในอดีต แม้ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นเส้นทางถนนแทน พื้นที่ริมน้ำจึงไม่ใช่หน้าวัดอีกต่อไป บางส่วนกลายเป็นสนามเด็กเล่น ของโรงเรียนวัดราชคฤห์ บางส่วนที่ติดกับศาลาการเปรียญ เป็นสำนักงาน อพปร. เขตธนบุรี ในส่วนศาลาและท่าเรือริมน้ำเป็นเขตอภัยทาน และมีลานอเนกประสงค์ที่ชุมชนใช้ปล่อยปลา ให้อาหารปลา และมีการเชื่อมต่อตัวของคณะเขตสิงโตในชุมชนด้วย จึงเป็นพื้นที่ริมน้ำที่มีการใช้งานทางสันตนาการต่อเนื่องกับลานหน้าพระอุโบสถของวัดทั้งวัน

ภาพที่ 4.3 ภาพพื้นที่ริมน้ำคลองบางหลวง วัดราชคฤห์

- บริเวณริมน้ำตลาดวัดกลาง มีความสำคัญในการใช้สอยสำหรับตลาดวัดกลาง ในอดีตเป็นที่ขนถ่ายสินค้าแต่ในปัจจุบันการขนถ่ายสินค้ามาจากรถยนต์และถนนใหญ่ ทำน้ำบริเวณตลาดวัดกลางจึงเป็นที่ตั้งเศษอาหารและขยะบางส่วนลงคลอง แต่เป็นจุดชมวิวที่ดี มีร้านสุรียากาแฟที่เก่าแก่เป็นที่พักของบรรดาพ่อค้าแม่ค้าในตลาดยามเช้า

ภาพที่ 4.4 ทศนิยมภาพริมน้ำคลองบางหลวงบริเวณทำน้ำและบรรยากาศร้านสุรียากาแฟ

- บริเวณริมน้ำวัดอินทาราม มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ต่อย่านตลาดพลูอย่างมากในระดับประเทศ เพราะเป็นที่ทำพิธีกรรมต่างๆ ต่อเนื่อง เกี่ยวกับ การสักการบูชา พระเจดีย์ พระอัฐิและแท่นบรรทมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เช่น จุดประทัด เฝ้ากระดาดเงิน กระดาดทองมีการทำกิจกรรมประเพณีต่างๆ ของทางวัดในบริเวณนี้ตลอดทั้งปี เนื่องจากเป็นพื้นที่ต่อเนื่องจากทั้งวิหารพระเจ้าตาก และศาลาการเปรียญ และยังมีท่าเรือ ศาลาภิรมย์ภักดี ซึ่งเป็นท่าเรือที่นายเลิศ เศรษฐบุตร เจ้าของเรือเมล์ชาวใต้สร้างไว้ในอดีต ในช่วงเช้ายังเป็นที่วางแผงขายของ ต่อเนื่องจากตลาดวัดกลาง และมีแผงขายอาหาร ข้างศาลาการเปรียญที่ขึ้นชื่อหลายเจ้า โดยที่มีพื้นที่ศาลาท่าเรือ หน้าพระอุโบสถอีกแห่ง ที่เป็นแนวแกนทางเข้าหลักในอดีตของวัดด้วย ในปัจจุบัน พื้นที่ข้าง ศาลาท่าเรือ เคยเป็นโรงงานย้อมครามแต่ปัจจุบันใช้เป็นที่พักอาศัย

ภาพที่ 4.5 พื้นที่ริมน้ำวัดอินทาราม ก่อนมีเทศกาลซึ่งมีการตั้งเต็นท์ขายของและปล่องเผากระดาดไหว้

- บริเวณริมน้ำวัดโพธิ์นิมิตร มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ต่อย่านตลาดพลู คือ เป็นท่าเรือรับเสด็จล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 มีต้นโพธิ์ใหญ่ พลับพลา และศาลารับเสด็จเป็นโบราณสถานสถานสำคัญ ในปัจจุบันไม่มีกิจกรรมใดๆ เนื่องจากคลองถูกวางคานคอนกรีต ขวางอยู่ทำให้ไม่มีการใช้คลองเพื่อการคมนาคมอีกต่อไป

ภาพที่ 4.6 กลุ่มศาลารับเสด็จ ต้นโพธิ์ และกุฏิเรือนไทย ในวัดโพธิ์นิมิตร

4.2.1.2 ที่ว่างในสถานสถาน

- บริเวณลานหน้าพระอุโบสถวัดราชคฤห์และเจดีย์อัฐิพระยาพิชัย เป็นพื้นที่ต่อเนื่องจากบริเวณลานหน้าของวัดยังเป็นพื้นที่ใช้ทำกิจกรรมทางประเพณีสำคัญของวัดในเทศกาลต่างๆ และในเทศกาลไหว้ขนมจ้างของจีน ยังเป็นที่ตั้งถึงต้มขนมก๊วยจ่างซึ่งต้มกันเต็มลานวัด โดยชุมชนที่อาศัยในพื้นที่ข้างอุโบสถวัดราชคฤห์ รับจ้างผูกขนมก๊วยจ่างจากร้านค้าของ และขนมไหว้ในตลาดวัดกลาง ในวิถีชีวิตประจำวัน พื้นที่บางส่วนยังเป็นที่ขายของในช่วงเช้ามืด และเป็นที่จอดรถของบางส่วน ไปขายที่ตลาดวัดกลาง ในช่วงกลางวันและบ่ายเป็นพื้นที่ ทำกิจกรรมของโรงเรียนวัดราชคฤห์ ในช่วงเย็นเป็นที่จอดรถ ของชุมชนที่อาศัยในพื้นที่วัด โดยที่พื้นที่จอดรถของวัดนั้น มีการเก็บค่าจอดทั้งแบบรายเดือน และรายวัน การจอดรถยนต์เต็มพื้นที่ มีปัญหาบดบังอนุสาวรีย์ และเจดีย์ ทำให้ผู้ที่มากราบไหว้ บูชา เจดีย์อัฐิพระยาพิชัยไม่ได้รับความสะดวก

ภาพที่ 4.7 ลานหน้าอุโบสถและพระปรางค์ วัดราชคฤห์

ภาพที่ 4.8 ลานวัดราชคฤห์ในช่วงเทศกาลงานวัด

- บริเวณหน้าพระอุโบสถวัดจันทาราม บริเวณลานนี้มีขนาดเล็ก มีอาคารตลาดสด วัดกลาง กั้นระหว่างพื้นที่ริมน้ำ และพระอุโบสถทำให้มีพื้นที่ไม่มากนัก ในปัจจุบันกลายเป็นที่วางแผงลอยอาหารต่างๆ ในช่วงเช้าที่ตลาดวัดกลางเปิดทำการ เมื่อตลาดวายในตอนสายได้กลายเป็นที่จอดรถขึ้นไป

ภาพที่ 4.9 พื้นที่หน้าพระอุโบสถวัดจันทารามต่อเนื่องกับตลาดวัดกลาง

- บริเวณลานหน้าพระอุโบสถ และวิหารแทนบรรทม และอนุสาวรีย์พระเจ้าตาก ในวัดจันทาราม บริเวณลานหน้าพระอุโบสถวัดจันทารามนั้นในอดีตเป็นลานหน้าวัดต่อเนื่องจากพื้นที่ริมน้ำ ศาลาทำน้ำซึ่งมีความสำคัญในอดีต เพราะเป็นแนวแกนเข้าถึงพระอุโบสถมาก่อนแต่ในปัจจุบันกลายเป็นที่จอดรถเท่านั้น ในขณะที่ลานหน้าพระวิหาร และอนุสาวรีย์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีผู้คนที่ศรัทธามากกราบไหว้ทุกวัน โดยมีเต็นท์กางโดยรอบ เพื่อตั้งโต๊ะขายพระเครื่อง และเหรียญพระเจ้าตาก หนังสือต่างๆ ตลอดจนดอกไม้ธูปเทียน

ภาพที่ 4.10 ลานหน้าพระอุโบสถ วัดจันทารามในช่วงงานฉลองวัดและช่วงเวลาปกติเป็นที่จอดรถ

- บริเวณลานกลางวัดโพธิ์นิมิตร บริเวณลานกลางวัดโพธิ์นิมิตรเป็นลานกิจกรรม ประเพณีของทางวัดตลอดทั้งปี แต่ในปัจจุบันเป็นที่จอดรถสำหรับมางานสวดศพ ในศาลาของทางวัดด้วยในช่วงเวลาเย็น

ภาพที่ 4.11 บริเวณลานหน้าพระอุโบสถวัดโพธิ์นิมิตร์

- บริเวณลานภายในศาลเจ้าต่างๆ เช่น ศาลเจ้าตึกดิน ศาลเจ้าสูง ศาลเจ้าพ่อพระเพลิง โรงเจบริเวณลานภายในศาลเจ้านั้นส่วนมากเคยเป็นลานโล่ง ใช้เป็นเวทีแสดงจ๊วถวายเป็นเจ้าดูในวันที่มีการเฉลิมฉลองต่างๆ และตั้งโต๊ะจัดงานเลี้ยงหลังพิธีแห่งของเจ้า ปัจจุบันที่ว่างส่วนใหญ่มีหลังคาคลุม ยกเว้น ศาลเจ้าพ่อพระเพลิงใหม่ ที่ยังเป็นโล่งริมน้ำอยู่ ที่ว่างในศาลเจ้าตึกดินได้ถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียนกมลจรรย์ชั้น เมื่อครั้งยังไม่ย้ายไปตั้งที่ตึกใหม่ริมถนนราชพฤกษ์ เมื่อทำหลังคาปิดจึงทำให้ที่ว่างดูเป็นส่วนหนึ่งของอาคารไป แต่กิจกรรมสำคัญและพิธีกรรมยังคงอยู่

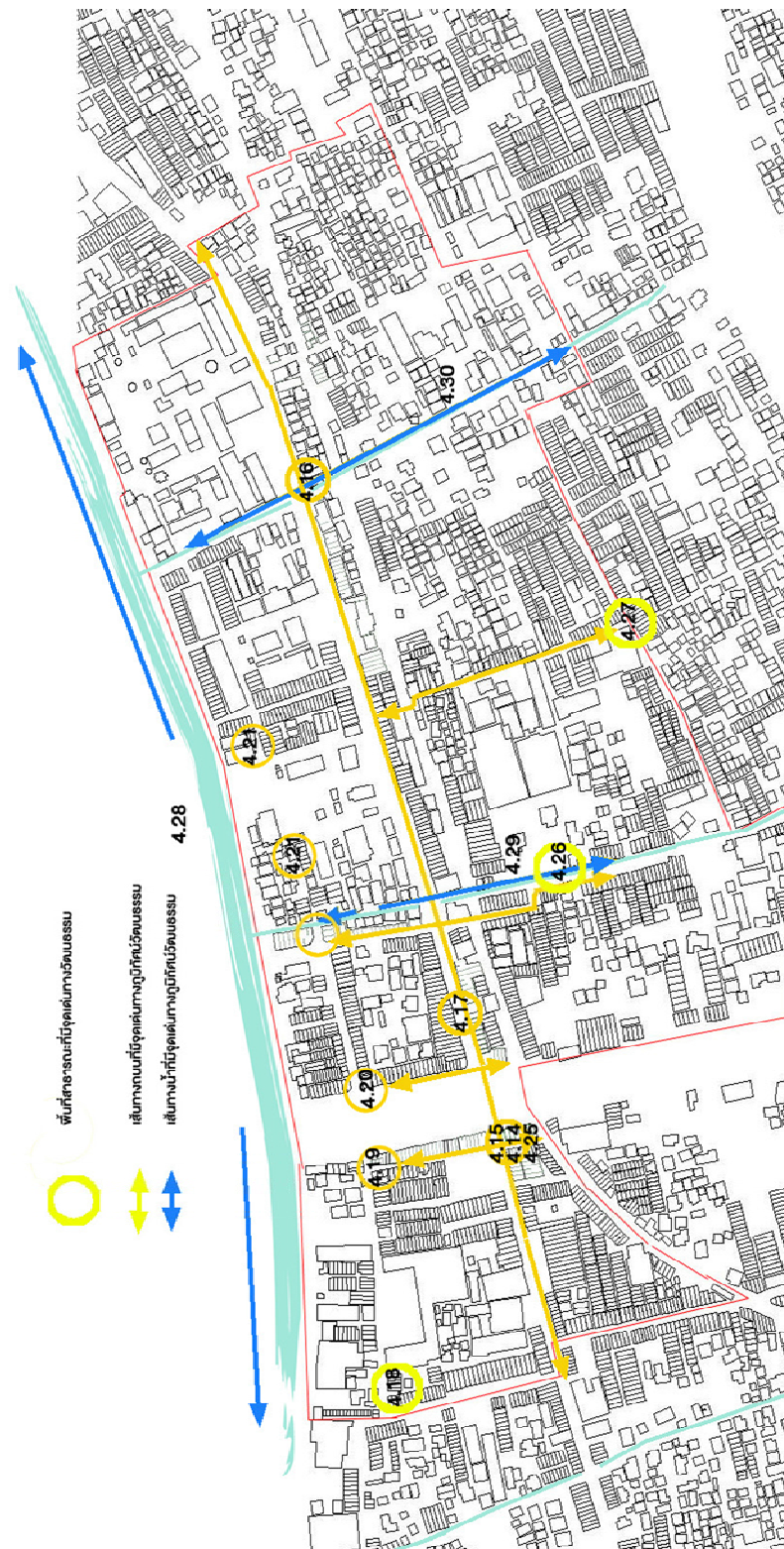

ภาพที่ 4.12 ที่ว่างภายในบริเวณศาลเจ้าตึกดินที่มีหลังคาคลุม และศาลเจ้าพ่อพระเพลิงที่เปิดโล่ง

ภาพที่ 4.13 โรงเจและศาลเจ้าแม่กวนอิมที่มีหลังคาปิด (ภาพบน 2 ภาพ) เปรียบเทียบศาลเจ้ากวนอู และ ศาลเจ้าสูงที่ปิดบางส่วน (ภาพล่าง)

4.2.2 ลักษณะภูมิทัศน์เส้นทางคมนาคมในย่านตลาดพลู

แผนที่ 4.2 แสดงภูมิทัศน์เส้นทางคมนาคมในย่านตลาดพลู

4.2.2.1 ภูมิทัศน์ ถนนหลัก

-ถนนเทอดไท ตลาดพลู ถนนเทอดไทเป็นถนนที่ตัดใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 7 เชื่อมถนนอินทรพิทักษ์ที่มาจากวงเวียนใหญ่ ต่อเนื่องจากสะพานพระพุทธยอดฟ้า ไปยังถนนบางบอน ถนนเพชรเกษม ภูมิทัศน์โดยรวมจึงเป็นตึกแถวสมัยใหม่เกือบทั้งหมด โดยตึกแถวช่วงผ่านสี่แยกตลาดพลู มีลักษณะเป็นตึกแถวสูง 4 ชั้นมีบางช่วงเป็น 2 ชั้น ไปถึงวัดโพธิ์นิมิตร และวัดอินทาราม บริเวณที่ยังเป็นตึกแถวเก่าหันด้านหน้าเข้าหาถนน ที่หลงเหลือ คือตึกแถวครึ่งปูนครึ่งไม้ 2 ชั้นหน้าซอยเทอดไท 27 ตรงกันข้ามกับตึกแถวก่ออิฐถือปูน รูปแบบนีโอคลาสสิก 2 ชั้นหน้าซอยเทอดไท 20 กลุ่มบ้านไม้ข้างหน้าศาลเจ้าสูงไกล้ทางเข้าวัดโพธิ์นิมิตรและกลุ่มตึกแถว 2 ชั้นหลังคาทรงปั้นหยา บริเวณทางเข้าสถานีรถไฟเท่านั้น

ภาพที่ 4.14 ตึกแถวครึ่งปูนครึ่งไม้หน้าซอยเทอดไท 27

ภาพที่ 4.15 ตึกแถวนีโอคลาสสิก หน้าซอยเทอดไท 20

ภาพที่ 4.16 กลุ่มบ้านไม้ใกล้ทางเข้าวัดโพธิ์นิมิตรและกลุ่มบ้านไม้หน้าศาลเจ้าสูง

ภาพที่ 4.17 ตึกแถวหน้าสถานีรถไฟตลาดพลู

- ถนนตลาดพลูทางใน ถนนตลาดพลูทางในเป็นถนนที่มาจากทางเดินเก่าแก่ที่วิ่งคู่ขนานกับคลองบางหลวง จากปากคลองสำหรับ วัดอินทารามไปจนถึง คลองบางสะแก และยังมีทางเดินไปถึงคลองภาษีเจริญได้ ในพื้นที่ศึกษา พบว่าสภาพบ้านเรือนไม้เก่ายังมีอยู่สลับกับตึกแถวหรือบ้านปูนสมัยใหม่ โดยมีภูมิทัศน์ที่ยังเป็นชุมชนเก่า คือพื้นที่สามแยกซอยเทอดไท 22 ที่มีเรือนแถวไม้ ร้านขายของชำบ้านไม้และโรงสีง่วนไถ่ ที่ปิดกิจการไปแล้ว เหลือแต่โกดังข้างเคียงที่ยังใช้เก็บของอยู่

ภาพที่ 4.18 โรงสีง่วนไถ่ และ ร้านของชำข้างโรงสีเก่าบริเวณ ถนนตลาดพลูทางในตัดกับซอยเทอดไท 24

พื้นที่สามแยกซอยเทอดไท 20 เป็นกลุ่มตึกแถวปูนแบบตะวันตกผสมจีนทั้งสองฝั่งถนน มีร้านทองริมน้ำที่เหลืออยู่ร้านเดียวคือ ห้างทองยงเส็ง ถือเป็นภูมิทัศน์ที่เด่นและสำคัญสื่อถึงอดีตของตลาดพลู

ภาพที่ 4.19 สามแยกถนนตลาดพลูทางในกับซอยเทอดไท มีร้านทองริมน้ำเก่าแก่ คือ ร้านทองยงเส็ง

พื้นที่สี่แยกซอยเทอดไท 18 และทางไปท่าเรือตลาดพลูซึ่งถูกเรียกกันมาว่าเป็นสี่แยกตลาดพลู ภูมิทัศน์ในจุดนี้มีตึกแถวปูน 3 ชั้น รูปแบบตะวันตกผสมจีนอยู่ตรงหัวหัวมุม มีรูปปั้นอินทรีเป็นสัญลักษณ์สำคัญของย่านนี้ แต่เดิมเป็นร้านทองต่อมาเป็นร้านอาหารครัวบางหลวง นอกจากนี้ยังมีตึกแถว 2 ชั้นแบบจีนอยู่ต่อเนื่องตามแนวถนนตลาดพลูทางในทั้งสองฝั่ง โดยฝั่งที่อยู่ริมน้ำ มีตรอกเขาไปยังโรงงานเก่า บริเวณสี่แยกนี้ยังถูกใช้เป็นที่รวมพลของคณะเชิดสิงโตหลังจากจบขบวนแห่งานพิธีของวัด และศาลเจ้าต่างๆ โดยเป็นที่แสดงการต่อสู้ของแต่ละคณะซึ่งถือเป็นการปิดท้ายขบวนแห่ในวันนั้น

ภาพที่ 4.20 การเชิดมังกรที่สี่แยกตลาดพลูที่มีอาคารแถวรูปแบบตะวันตกผสมจีน เช่น ร้านครัวบางหลวง และตึกแถวริมถนนตลาดพลูทางใน

พื้นที่สี่แยกซอยเทอดไท 16 ภูมิทัศน์หน้าเรือนแถวไม้โรงน้ำปลา และสถานีดับเพลิงตลาดพลู มีเรือนแถวไม้
ขนานสองข้างก่อนขึ้นสะพานข้ามคลองบางน้ำชน ถือเป็นภูมิทัศน์ที่เด่นและสำคัญรองลงมา

4.2.2.2 ภูมิทัศน์ ถนนซอย

- ถนนตลาดพลูทางโนที่เป็นซอยในวัดราชคฤห์ มีบางส่วนที่ผ่านในชุมชนพื้นที่
ส่วนที่ติดคลองบางน้ำชน ที่เป็นบ้านเรือนแถวไม้เก่า อาคารไม้สำคัญคือ ร้านค้าเครื่องจักสานและพื้นที่ก่อน
เข้าเขตตลาดวัดกลางซึ่งมีเรือนแถวไม้เก่าอยู่ อาคารไม้สำคัญ คือร้านขายยาแผนโบราณอินทรีโฮสเทล โดยที่
ซอย ตลาดพลูทางโนนั้นแคบกว้างเพียง 1.5 เมตร และบางบริเวณอาคารมีหลังคาบังสายตาขึ้นยาวทำให้
ค่อนข้างทึบแต่ยังมี บรรยากาศชุมชนริมน้ำอยู่

ภาพที่ 4.21 ซอยวัดราชคฤห์ (ชุมชน)

- ซอยเทอดไท 18 มีภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์ประจำย่านอยู่บางส่วน คือ ตึกแถว
ปูนแบบตะวันตกผสมจีนอยู่ตามแนวทางเท้า ด้านตะวันออกโดยที่มี ตึกแถว 3 ห้องด้านติดถนนเทอดไท
กลายเป็นตึกแถวสมัยใหม่สูง 4 ชั้น และอีกด้านเป็นสะพานลอยถนนรัชดาภิเษก โดยมีร้านค้าสำคัญ คือ
ร้านขายยาท่าอัน ห้างเพชรทองยิ่งเฮง

ภาพที่ 4.22 ตึกแถวจีนซอยเทอดไท 18

- ซอยเทอดไท 20 มีภูมิทัศน์ที่เป็นเอกลักษณ์ย่านเมืองเก่าอยู่ในบริเวณกลางซอย คือมีตึกแถวปูน รูปแบบนีโอคลาสสิก ทั้งสองฝั่งของ ถนนซอย ขณะที่ต้นซอยมีตึกแถวอยู่ข้างเดียว อีกด้านเป็นที่ว่าง จอดรถ ร้านหมูกระทะ รถเข็นร้านอาหารและ เฟิงรถเข็นร้านขายกล้วยเชื่อม ป้ากิมเอง และอาหารอื่นๆ

ภาพที่ 4.23 ตึกแถวนีโอคลาสสิก ซอยเทอดไท 20

- ซอยเทอดไท 16 มีภูมิทัศน์ที่เป็นเอกลักษณ์ของเรือนแถวไม้ 2 ชั้น 14 ห้องที่ติดคลองบางน้ำชน บางห้องเป็นที่ทำขนมของร้านขนมหวานตลาดพลู ห้องหัวมุม ถนนเทอดไท ได้กลายเป็นตึกก่ออิฐถือปูนแบบใหม่ ร้านอาหารประเภทสเต็ก แต่ในอดีต เคยเป็นร้านส่ง และทำเส้นก๋วยเตี๋ยวมาก่อน อีกฝั่งเป็นกำแพงบ้านของทายาทคหบดีตระกูลบุญมานพ โดยมีบางส่วนกลายเป็นตึกแถวสมัยใหม่

ภาพที่ 4.24 บ้านสกุลบุญมานพ และตึกแถวไม้ซอยเทอดไท 16

- ซอยเทอดไท 27 เป็นซอยที่สั้นโดยด้านหนึ่งติดถนนเทอดไทและอีกด้านติดทางรถไฟ จึงมีภูมิทัศน์ที่สะท้อนภาพย่านเมืองเก่าได้ดี คือมี ห้างแถวปูน 2 ชั้น รูปแบบนีโอคลาสสิกและ 3 ชั้น แบบตะวันตกผสมจีน ทั้งสองฝั่งในซอย ยังมีจุดเด่นในยามค่ำคืน โดยมีบรรยากาศที่คึกคักยามเย็นเพราะเป็นที่ค้าขายอาหารจีนได้รุ่งที่ขึ้นชื่อ แต่ในช่วงกลางวัน เป็นที่เก็บรถเข็นขายอาหาร ก้นสาด และอุปกรณ์ขายของซึ่งบดบังอาคารเก่า

ภาพที่ 4.25 รูปแบบและบรรยากาศตลาดโต้รุ่งของตึกแถวตะวันตกผสมจีน และตึกแถวนีโอคลาสสิก
ในซอยเทอดไท 27

- ซอยเทอดไท 23 (ซอยวัดกันตะ) เป็นถนนซอยที่วิ่งขนานกับคลองบางน้ำชน แต่ทางเข้าจากถนนเทอดไทแคบมากรถเข้าไม่ได้แต่กว้างขึ้นหลังจากข้ามทางรถไฟมาแล้ว โดยรถยนต์สามารถเข้าได้ทางเดียว มีกลุ่มบ้านพักเรือนแถวไม้อยู่ริมสองฝั่งถนน และบ้านคหบดี ริมคลอง 2 หลัง คือ บ้านหมอกิม ศิริเวชกุล และบ้านหลวงสาทรราชชนนท์ จึงมีภูมิทัศน์สะท้อนภาพชุมชน และบ้านริมน้ำที่ต้องข้ามคลองก่อนถึงตัวบ้าน แต่คลองมีคานคอนกรีตขวางอยู่จึงไม่มีกิจกรรมใดๆ ในชุมชนที่เกี่ยวกับคลอง

ภาพที่ 4.26 บ้านในซอยวัดกันตะ (บน)
บ้านในซอยวัดกันตะที่ติดริมน้ำ
(กลาง-รูปถ่ายโดย ธัญกร ลีลาวาปะ)
บ้านหลวงสาทรราชชน (ล่าง)

- ซอยเทอดไท 21 (ตรอกโรงเจ) เป็นซอยที่แคบ โดยรถยนต์ผ่านได้ทางเดียว ทางเข้าด้านหน้าจากถนนริมทางรถไฟ เป็นเรือนแถวไม้ 2 ชั้นทั้งสองฝั่ง โดยเรือนแถวไม้บางส่วนที่เลยโรงเจมีการยื่นกันสาด กลุ่มถนนซอยทั้งสองฝั่งต่อมาในซอยจึงมีตึกแถวสมัยใหม่บ้าง สภาพเรือนแถวไม้กลางซอยมีบ้านพักที่มีคลองขนาดเล็กขวางหน้าบ้าน ต้องทำสะพานข้าม จึงมีบรรยากาศคล้ายกับกลุ่มบ้านพักอาศัยในซอยวัดกันตะ

ภาพที่ 4.27 ตึกไม้เก่าโรงเจ

4.2.2.3 ภูมิทัศน์ คลองหลัก คลองบางหลวง

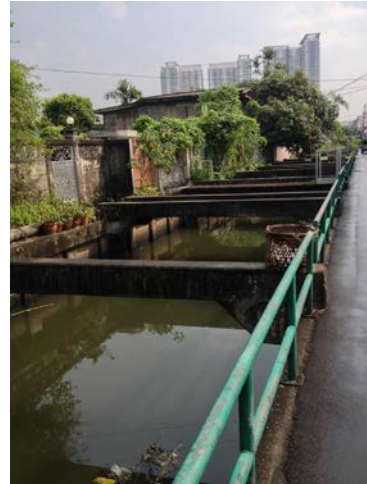
คลองบางหลวงในช่วงผ่านตลาดพลู และฝั่งเขตบางกอกใหญ่ยังคงมีทัศนียภาพของย่านชุมชนเก่า และบ้านเรือนไม้เก่าอยู่ในพื้นที่ ดังนี้ คือบริเวณโรงสีวงไถ่ ข้างท่าเรือตลาดพลู กลุ่มบ้านชุมชนบนที่ของวัดราชคฤห์ และวัดอินทาราม โดยมีอาคารก่ออิฐถือปูนทั้งบ้าน และตึกแถวสมัยใหม่ขึ้นอยู่ระหว่างทางจนถึงปากคลองบางน้ำชน ต่อจากชุมชน และทำน้ำวัดราชคฤห์ เป็นอาคารตึกแถวคอนกรีตอยู่ริมน้ำหลังตลาดวัดกลาง ฝั่งบางกอกใหญ่ ยังคงเป็นที่รกร้าง มีบ้านหลังใหญ่ของคหบดีเก่าที่ทิ้งร้าง คือ บ้านของพระเสริมพาณิชย์ (เสริม ชูโต) ซึ่งมีอาคารพักอาศัยรูปแบบเรือนปั้นหยาขนาดใหญ่ หลังคากระเบื้องว่าว ไม้เชิงชายลูกกรงฉลุลายแบบตะวันตก มีหิ้งสูงปกคลุม ยังมีซากโครงสร้างโรงงานที่ไฟไหม้และทิ้งร้างในทุ่งหญ้า

ภาพที่ 4.28 ท่าเรือโรงน้ำปลา (ซ้ายบน), บ้านข้างโรงสี (ขวาบน), คลองบางหลวงตลาดพลู (ขวาล่าง) และคลองบางหลวง ฝั่งบางกอกใหญ่ (ล่างสุด)

4.2.2.4 ภูมิทัศน์ คลองย่อย คลองบางน้ำชน คลองสำเหร่

- คลองบางน้ำชน ยังเป็นคลองที่มีบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งคลองโดยที่บางส่วนเป็นเขตสังฆาวาสของวัดราชศฤห์กับเรือนแถวไม้ริมน้ำในซอยเขตตไทย 16 โคนคั้นโดยมีทางรถไฟ และถนนเขตตไทยตัดผ่าน จากนั้นจึงต่อขนานไปกับซอยเขตตไทย 23 โดยมีประตูน้ำที่ปากคลองต่อกับคลองบางหลวง โดยที่คลองมีคานคอนกรีตขวางกลางคลอง และถูกใช้เป็นที่วางของ และต้นไม้ของชุมชนบริเวณนั้น จึงทำให้ไม่มีโอกาสเข้าถึงพื้นที่ได้มากนัก

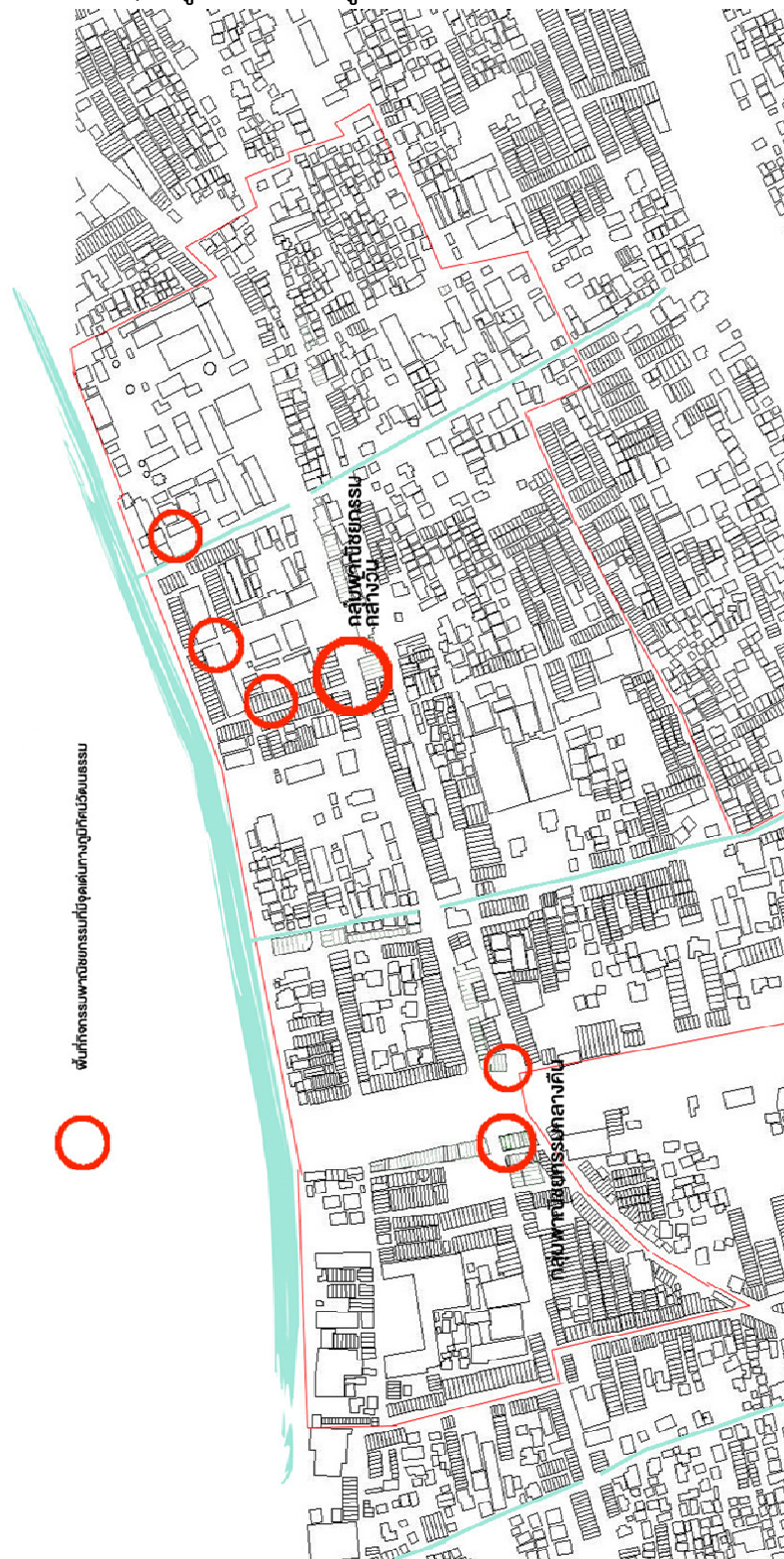
ภาพที่ 4.29 คลองบางน้ำชน

- คลองสำเหร่ เป็นคลองสำคัญทางประวัติศาสตร์เพราะล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 เคยเสด็จทอดกฐินวัดโพธิ์นิมิตรทางคลองนี้ ริมคลองใกล้ปากคลองเป็นที่ตึกแถวตลาด และสังฆาวาสของวัดจันทาราม อีกฝั่งเป็นสังฆาวาสวัดอินทาราม ในปัจจุบันเป็นคลองที่มีคนคอนกรีตขวางอยู่เช่นกัน บ้านเรือนริมคลองส่วนใหญ่สร้างกำแพงข้างคลอง ยิ่งทำให้คลองกลายเป็นจุดอับมากขึ้น มีพื้นที่สำคัญ คือกลุ่มศาลารับเสด็จ ร.5 ต้นโพธิ์ ภูมิเรือนไทย และอุโบสถที่หันหน้าเข้าหาคลอง แต่คลองกลับไม่มีกิจกรรมใดๆ

ภาพที่ 4.30 คลองสำเหร่

4.2.3 องค์ประกอบอื่นๆ ในภูมิทัศน์ตลาดพลู

แผนที่ 4.3 แสดงที่กิจกรรมการค้าสำคัญริมคลอง และในย่านตลาดพลู

4.2.3.1 การจัดแสดงสินค้า และกิจกรรมในย่านการพาณิชย์กรรม นอกจากสถาปัตยกรรม แล้ว กิจกรรมการขายสินค้า ตัวสินค้าเอง และการจัดแสดงสินค้าของร้านค้า รถเข็น และแผงลอยขายของ โดยเฉพาะอาหารและของไหว้ นั้น ถือเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในย่านตลาดพลูเช่นกัน โดยที่มีรูปแบบเฉพาะของย่านการค้า และผลิตภัณฑ์ โดยเฉพาะของไหว้ และอาหารซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเวลาในแต่ละวันด้วย

- ช่วงเช้าเป็นกลุ่มร้านค้า แผงลอย เก้าะแนวถนนตลาดพลูทางใน ในวัดราชคฤห์ ตลาดวัดกลาง และวัดอินทาราม โดยมีอาหารปรุงสำเร็จ ประเภท กาแฟ ก๋วยจั๊บ ขนมกุยช่าย ขนมจีบ และขนมเปี๊ยะต่างๆ แต่ร้านขายของชำ ของไหว้ และเพิงอาหารริมทางรถไฟที่เปิดทั้งวัน

ภาพที่ 4.31 กิจกรรมพาณิชย์กรรมในช่วงกลางวัน
โซ่ห้วย ริมทางรถไฟ (บนซ้าย), ขนมหวาน
ตลาดพลู (บนกลาง), ตลาดวัดกลาง ซอย
เทอดไท12 (บนขวา), สุรียากาแฟ (กลาง
ซ้าย), แผงขายของไหว้ ร้านโล้วเจ็งเชียง
(กลาง), ตั้งสีโหมวโกอู่ย (ขวากลาง) และ
ตั้งเจียงฮวด (ล่างซ้าย)

- ช่วงกลางคืนเป็นกลุ่มแผง และรถเข็นขายอาหารได้รุ่ง อยู่บริเวณซอยเทอดไท 27 รวม
หน้าซอยเทอดไท 20 และกลุ่มเพิงขายอาหารริมทางรถไฟที่แยกซอยเทอดไท 25

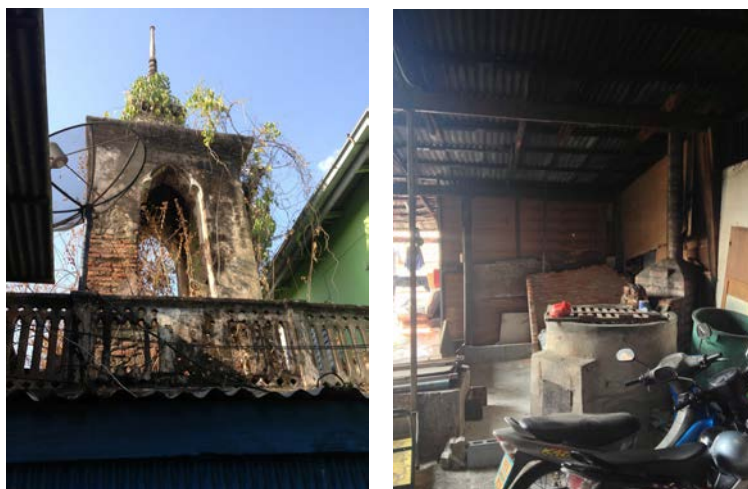

ภาพที่ 4.32 กิจกรรมพาณิชย์กรรม ในเวลากลางคืนริมซอยเทอดไท 27 ชานมไข่มุกนิชะชา (บนซ้าย),
บะหมี่เกี๊ยวกุ้งเหลียง (บนขวา), น้ำแข็งไสโอติมไข่แข็ง (กลางซ้าย), บะหมี่ตงเล้งเพิง (กลางขวา),
เจ้าฮุ้นนมสด (ล่างซ้าย), บะหมี่นายก็้า (ล่างกลาง), หมี่กรอบจินหลี่ (ล่างขวา)

4.2.3.2 เรื่องเล่าในอดีต และภาพสะท้อนในองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมของย่าน

- เรื่องตลาด ย่านตลาดพลูในอดีตนั้นเป็นพื้นที่ที่ริมน้ำที่กินบริเวณไม่แน่นอนขยาย และหดได้ตามสถานะเศรษฐกิจ เนื่องจากกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าวางของขายตามแนวคลอง และถนนตลาดพลูทางโน้นไปได้อย่าง ตั้งแต่ทำน้ำวัดอินทาราม วัดจันทารามหรือวัดกลาง วัดราชคฤห์ ไปถึงคลองบางสะแก แต่มีคนเก่าคนแก่บางท่านยังเคยเล่าว่า ตลาดแถววัดคูหาสวรรค์นั้นมีพ่อค้าแม่ค้านำพลูขึ้นขายอย่างมากจนน่าเป็นส่วนหนึ่งของตลาดพลู แต่พื้นที่ศูนย์กลาง คือพื้นที่ใต้สะพานลอยถนนรัชดาภิเษก ในอดีตนั้นเป็นทั้งโรงพยาบาลที่มีชื่อว่าเรียกภาษาชาวบ้านว่าวิกสูง หรือศรีนครธน โดยมีตลาดอยู่ชั้นล่างของโรงหนึ่งนอกจากตลาดใต้โรงหนึ่งแล้วยังมีตลาดใต้รุ่งอีก จนถึงริมทางรถไฟ โดยมีร้านค้าสำคัญริมน้ำ และในตลาดที่ถูกย้ายจากการเวนคืนที่ ทำถนนรัชดาภิเษก และสะพานลอยเท่าที่สำรวจได้ มีดังนี้ ร้านหมี่กรอบจีนหลี ร้านตัดผมของ ลุงวิเชียร ร้านขนมไหว้ตั้งวงวณะ กุ่ยสือ ร้านขายยาบ้านสุนตั้ง ตรา 5 นกกระเรียน ร้านบะหมี่นายกำ ร้านบะหมี่ต่งเล้ง และร้านนื่องน้ำแข็งใส ร้านเนื้อเปื่อยตลาดพลู เนื่องจากย่านนี้ มีบ้าน เรือนแถว และโกดัง ที่เป็นไม้จำนวนมากจึงเกิดไฟไหม้บ่อยครั้ง ร้านหมี่กรอบจีนหลียังเคยถูกไฟไหม้ จนตราครุฑพระราชทานและรูปถ่ายเก่าถูกเพลิงไหม้หมดสิ้น จนถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์ ได้มีการยิงเป้าผู้ก่อเพลิงไหม้ ที่กำแพงวัดอินทารามยังมีรอยกระสุนถึงทุกวันนี้ คลองย่อย เช่น คลองด่าน บางสะแก คลองบางน้ำชน คลองสำเหร่ เป็นเส้นทางหลักที่พ่อค้าแม่ค้า เกษตรกรนำเอาผักผลไม้จากเรือสวนต่างๆ มาขาย เช่น บางขุนเทียนซึ่งมีลิ้นจี่สด ส้มจากบางมด ผลไม้อื่นๆ จากบางหว้า

- เรื่องโรงงาน ย่านริมน้ำคลองบางหลวง บริเวณนี้ ทั้งตลาดพลู และฝั่งคลองบางหลวงนั้นเคยเป็นย่านโรงสี และโรงงานต่างๆ เพื่อผลิตของส่งขายที่ฝั่งเยาวราชมานาน โดยอดีตมีโรงสีข้าวถึง 9 โรงตามคำบอกเล่าของคุณขวัญ เจ้าของโรงสีข้าว ง่วนไถ่ ที่เลิกกิจการไปแล้ว โดยในฝั่งบางกอกใหญ่ตรงข้ามกับตลาดพลู สมัยก่อนมีโรงงานอยู่หลายแห่ง ในบริเวณ ตรงข้ามกับโรงสีง่วนไถ่ มีทั้งโรงต่อเรือ โรงชั้นเรือ โรงงานเต้าเจี้ยว โรงน้ำปลา โรงสี และโกดังเฮงจัน ฝั่งตลาดพลูมี โรงหนึ่งปลาที่อยู่สองแห่ง ก่อนถึงโรงน้ำปลาเข้าเต็กเซ่ง ถัดไปเป็นโรงงานทำขนมปัง ไกล่หอรชังเก่า วัดราชคฤห์ โรงย้อมครามในที่ริมน้ำวัดอินทาราม ไกล่กันเป็นโรงไม้เก่า การค้าขายในสมัยก่อนมีความคึกคักมาก ริมน้ำตลาดพลูมีเรือเอี่ยมจิ้นจอดรออยู่เต็มริมน้ำตลาดพลู ต่อจากริมคลองบางหลวง เข้ามาในคลองย่อย และถนนซอยย่อยนั้น มีโรงฆ่าหมูอยู่ใกล้กับโรงเรียนธนบุรีเทพพิลาธิรักษ์ และซอยเทอดไท 20 ในปัจจุบัน มีโรงด้ายใกล้กับโรงเจ โรงฆ่าวัว และโรงฆ่าไก่อยู่ใกล้กับวัดโพธิ์นิมิตร โดยในปัจจุบันโรงงานบางแห่งยังคงดำเนินกิจการอยู่ เช่น โรงน้ำปลาเข้าเต็กเซ่ง โรงงานบางแห่งเลิกกิจการไปแล้ว แต่อาคารยังอยู่ เช่นโรงสีง่วนไถ่ โรงย้อมคราม โครงสร้างไม้ของโรงทำเต้าเจี้ยวที่โดนไฟไหม้ และโครงสร้างโรงต่อเรือ ในฝั่งบางกอกใหญ่ยังเห็นได้จากท่าเรือโรงน้ำปลาเข้าเต็กเซ่ง

ภาพที่ 4.33 หอระฆังเก่าวัดราชคฤห์ และโรงนั่งปลาทุที่เลิกทำแล้ว

- เรื่องยา หมอ และคนสำคัญในพื้นที่ สมัยก่อน หมอแผนโบราณมีมากในแถวตลาดพลู โดยมีร้านขายยาเก่าแก่ออยู่หลายแห่ง มีร้านหมอกิม ร้านหมอเฮง หมอจีนรักษากระดูกอยู่ที่ริมทางรถไฟ ร้านเก่าแก่อคือ ร้านอินทรีโอสถ ร้านยาหอมตรา 5 นกกระเรียน และยาหอมตรา 5 เจดีย์ สูตรยาสมุนไพรต่างๆ มาจากพระอาจารย์ชื่อดังของวัดในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น หลวงพ่อเอี่ยม เจ้าอาวาสวัดหนึ่ง สมัยก่อนยาสมุนไพรจะมาส่งทางเรือถึงท่าเรือวัดราชคฤห์ ปัจจุบันต้องไปซื้อเองจากร้าน เจ้ากรมเปือที่เยาวราช บ้างสั่งจากเมืองจีน นอกจากนี้ร้านยาแผนโบราณยังมีร้านหมอบุญรอด ซึ่งเป็น คลินิกแผนปัจจุบัน ของพันโท นายแพทย์บุญรอด ศิริเวชกุล นายแพทย์ผู้ทำงานบุกเบิกเกี่ยวกับ การพัฒนาการผลิตยาปฏิชีวนะในประเทศไทย โดยเคยทำงานกับ Sir Howard Florey นักวิจัยระดับโลกในการพัฒนายาปฏิชีวนะให้ใช้ได้จริง ยังมีข้าราชการคนสำคัญที่มีบ้านอยู่ในบริเวณนี้ เช่น หลวงบุญมานพพานิชย์ ซึ่งเป็นทายาทของนายต่าง บุญมานพ (แช่ลิ้ม) คหบดี คนสำคัญ เป็นนักเขียนที่มีชื่อในนามปากกา แสงทอง เขียนบทภาพยนตร์บันเทิงคดีที่สร้างโดยชาวไทยล้วนๆ สำเร็จเป็นครั้งแรก *โชคสองชั้น* ใน พ.ศ. 2470 และเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ศรีกรุงเป็นประจำ เป็นบุตรคนแรกของมหาอำมาตย์ตรี พระยาสัตยพรตสุนันท์ (ทองบูน บุญมานพ) ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในวงการกฎหมายของประเทศ เพราะเป็นหนึ่งในคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ฉบับแรก ในปีพ.ศ. 2462 เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งหลวงสกลสัตยาทร ผู้พิพากษาศาลแพ่งในขณะนั้น ลูกเขยคนสำคัญของนายต่าง บุญมานพ อีกท่าน คือ พลตรีพระวิภัติภูมิประเทศ เจ้ากรมแผนที่ทหารบก ในช่วงที่ประเทศไทยได้เริ่มมีการทำแผนที่จากภาพถ่ายทางอากาศ นอกจากนี้ยังมี หลวงสาทรราชชน ผู้ช่วยพระคลังมณฑลจันทบุรี หลวงประจักษ์สรรพากร รองอธิบดีกรมสรรพากร

ภาพที่ 4.34 ทางเข้าบ้านของนายต่าง บุญยมานพ และบ้านไม้เก่าหลังตึกแถว

- เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในตลาดพลู สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในย่านตลาดพลู คือ เจดีย์พระอัฐิ และวิหารแทนบรมมของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่วัดอินทาราม มีเรื่องเล่าถึงเวลาตีถ้าใครมาเดินแถววัดอินจะได้ยินเสียงม้าร้อง และเสียงควมม้า นอกจากนี้ยังเป็นที่ยกราบไหว้บูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตของคนทั่วไป โดยเฉพาะคนเชื้อสายจีน รองลงมา คือพระปรารค์บรรจ้อัฐิพระยาพิชัยดาบหักที่มีความเชื่อเรื่องการบนบานขอให้สอบเข้าทำงาน หรือเรียนในสถาบันทหาร และตำรวจได้ จนมีการจัดทำเหรียญ และพระเครื่องพระเจ้าตาก และพระยาพิชัยดาบหักจากวัดอินทาราม และวัดราชคฤห์ให้กับผู้มีจิตศรัทธามากมายหลายแบบ ชุมชนยังมีความเชื่อในการบูชาเจ้าพ่อพระเพลิง ศาลเจ้าจึงมีผู้คนมาราบไหว้เป็นประจำ และขบวนแห่เจ้าพ่อพระเพลิงจึงเป็นงานขบวนแห่ที่ใหญ่ที่สุดในย่านนี้

ภาพที่ 4.35 เตียงบรรทมพระเจ้าตากสินมหาราช และ
เครื่องรางของขลัง พระบรมรูปจำลองพระเจ้าตากสินมหาราช ให้เช่าหน้าวิหาร

ภาพที่ 4.36 เครื่องรางของขลังพระยาพิชัย

4.2.4 ลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นที่สำคัญในย่านตลาดพลู

การศึกษาถึงความเป็นมาของพื้นที่ศึกษาอันได้แก่พื้นที่บริเวณย่านตลาดพลูจากลักษณะ และรูปแบบสถาปัตยกรรมทำให้เกิดความเข้าใจต่อพื้นที่ และแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของพื้นที่ ย่านตลาดพลูมากยิ่งขึ้น และจะส่งผลต่อการกำหนดคุณค่าและเอกลักษณ์เพื่อใช้ประกอบในการทำแผนอนุรักษ์ตลอดจนแผนการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งคุณค่าขององค์ประกอบทางสังคม

ตลาดพลูเป็นย่านชุมชนริมน้ำโบราณที่สำคัญของพื้นที่ฝั่งธนบุรีมีมาก่อนการตัดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยา พื้นที่ย่านตลาดพลูในยุคเริ่มแรกมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่ยังไม่หนาแน่นมากนัก จนกระทั่งมีการอพยพผู้คนเพิ่มเข้ามาเป็นช่วงๆ โดยเฉพาะเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกและกรุงธนบุรีเป็นราชธานีใหม่นั้นมีการอพยพผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาเป็นจำนวนมาก ทำให้เริ่มเป็นรูปแบบชุมชนต่างๆ

ในยุคสมัยกรุงธนบุรีนั้นพื้นที่ย่านตลาดพลูยังคงมีความสำคัญชัดเจนมากยิ่งขึ้นเป็นรูปแบบตลาดริมน้ำที่สำคัญ และปรากฏรูปแบบและชนิดของอาคารที่หลากหลายมากกว่ายุคก่อนหน้า ที่ชัดเจนที่สุดได้แก่ อาคารจำพวกวัดวาอารามทั้งแบบไทยประยุกต์และแบบจีน สำหรับสถาปัตยกรรมรูปแบบอื่นซึ่งเกิดขึ้นตามความเจริญของชุมชนต่างก็มีรูปแบบที่แตกต่างกันตามอิทธิพลและสภาพเศรษฐกิจสังคมในแต่ละยุคสมัย อาทิเช่น การตัดถนน หรือการพัฒนาของตลาดบก ก่อให้เกิดรูปแบบอาคารที่สำคัญซึ่งยังคงหลงเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะการสร้างตึกแถว ตึกแถวรุ่นแรกๆในย่านตลาดเป็นอาคารโครงสร้างไม้ที่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบเรียบง่าย เป็นอาคารชั้นเดียว ซึ่งอาคารกลุ่มนี้ ได้แก่ ห้างแถวไม้ถนนตลาดพลู ซ้ำทางคลองบางสะแกไป

ภาพที่ 4.37 ตึกแถวไม้ชั้นเดียว บางสะแก

อย่างไรก็ตาม เมื่อย้ายราชธานีมาอยู่ที่ฝั่งพระนคร พื้นที่ย่านตลาดพลูยังคงมีความสำคัญชัดเจนมากยิ่งขึ้นเป็นรูปแบบตลาดริมน้ำที่สำคัญและเป็นจุดถ่ายเปลี่ยนกระจายสินค้า ทำให้ปรากฏรูปแบบและชนิดของอาคารที่หลากหลายมากกว่ายุคก่อนหน้า อาคารในย่านตลาดพลูจึงประกอบไปด้วย บ้านพักอาศัย อาคารพาณิชย์กรรมกึ่งพักอาศัย สถาปัตยกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.4.1 บ้านพักอาศัย

- เรือนไทย

เรือนไทยประเพณีที่มีเอกลักษณ์แบบบ้านเรือนไทยเดิมที่เป็นหลังคาจั่วชั้นมีบันลุม ฝาไม้ปะกน พบในบริเวณซอยทางเข้ามัสยิดสวนพลู เป็นเรือนแฝด พบในซอยข้างคลองสำเหร่และวัดโพธิ์นิมิตร

ภาพที่ 4.38 บ้านพักอาศัยประเภทเรือนไทย

- สถาปัตยกรรมไทยประดับด้วยไม้ฉลุลายแบบเรือนขนมปังขิง

บ้านไม้ 2 ชั้น อยู่หลังตึกแถวริมถนนตลาดพลู โครงสร้างครึ่งตึกครึ่งไม้ รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยผสมกับเรือนขนมปังขิงที่มีลายฉลุไม้ที่สวยงาม หลังคาทรงจั่วยื่นปีกนกทั้ง 4 ด้าน แบบไทยประเพณี ผนังหน้าจั่วมีลายปูนปั้นคล้ายสัญลักษณ์ประจำตระกูลหรือหน่วยงาน สันหลังคามีปูนปั้นปิด เชิงชายมีลวดลายฉลุรอบอาคาร ผนังชั้นล่างก่ออิฐถือปูน เสาชั้นบนเป็นหินอ่อน ช่องลม ลูกกรง ราวระเบียงเป็นไม้แกะสลักอย่างละเอียดงดงามด้านหน้ามีบันไดขึ้นโถงชานขนาดใหญ่ คล้ายเป็นที่วาระการที่ต้องรับรองคนเข้าออกอย่างเป็นทางการที่ชั้นสอง ด้านหน้าต่อจากชานมา เป็นประตูบานเฟี้ยม 3 ช่วงเสา ด้านข้างของตึกใหญ่ทั้ง 2 ข้างมีอาคารแยกไปเป็นหอคอยชั้นชั้น 3 เป็นหลังคาปั้นหย่า ด้านขวาได้พังทลายลงมาแล้ว ด้านหลังมีมุขตรงกลาง บางอาคารมีมุขหน้าเป็นจั่วที่ตัดยอด มีเชิงชายเป็นไม้แกะสลัก ฝาไม้ตีเกล็ด แนวนอน และแนวตั้ง หน้าต่างเป็นบานไม้ บานประตูเป็นบานเฟี้ยมมีช่องลมมีลายไม้แกะสลัก หน้าต่างยาวถึงพื้น

ภาพที่ 4.39 บ้านพักอาศัยแบบไทยผสมกับเรือนขนมปังขิง

- บ้าน 2 ชั้น รูปแบบเรือนขนมปังขิง

บ้านไม้สองชั้นโดยชั้นล่างมีทั้งเป็นโครงสร้างไม้ ครึ่งตึกครึ่งไม้ หรือปูนทั้ง 2 ชั้น หลังคาปั้นหย่า มีมุขยื่นหลังคาจั่ว หรือจั่วตัดแนวนอน หน้าต่างสูงจากพื้น ประมาณ 80-90 เซนติเมตร

ภาพที่ 4.40 บ้านพักอาศัย 2 ชั้น รูปแบบเรือนขนมปังขิง

- บ้าน 2 ชั้น รูปแบบเรียบง่าย

บ้าน 2 ชั้น มีโครงสร้างไม้ หรือครึ่งตึกครึ่งไม้ มีหลังคาจั่วแบบบ้านไม้ชั้นมาก ผนังไม้ตีเกล็ด

ภาพที่ 4.41 บ้านพักอาศัย 2 ชั้น คอนกรีตผสมไม้

4.2.4.2 อาคารพาณิชย์กรรมกึ่งพักอาศัย

- เรือนแถวไม้

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมได้แก่ เรือนแถวไม้ 2 ชั้น เป็นไม้ทั้งหลัง ชั้นล่างประกอบไปด้วย ประตู ไม้บานเฟี้ยม ผนังไม้ตีเกล็ด ชั้นบนเป็นผนังไม้ตีเกล็ด มีหน้าต่างระบายอากาศแนวตั้ง แผ่นผิงด้านล่างที่ออก หันสู่ถนนแบ่งด้วยประตูไม้บานเฟี้ยม มีช่องระบายอากาศอยู่เหนือประตู เหนือผนังชั้นสองได้ขยายความเป็นคอ สองทำเป็นช่องลมเพื่อช่วยในการระบายความอบอ้าวภายในเรือน ได้แยกพื้นที่ส่วนพักอาศัยและค้าขาย ชาติจากกัน โดยให้พื้นที่สำหรับการค้าอยู่ด้านล่างและพื้นที่พักอาศัยอยู่ด้านบนโดยมีความสูงของชั้นล่าง ค่อนข้างมากเพื่อใช้พื้นที่ชั้นล่างเป็นพื้นที่ค้าขายโดยเฉพาะส่วนด้านหลังเป็นที่ทำกิจกรรมต่างๆ อาทิ ครัว ที่พักผ่อน ที่รับประทานอาหาร ห้องน้ำ ฯลฯ ในขณะที่ชั้นบนทำเป็นที่พักอาศัยและเก็บของ

เรือนร้านค้าพื้นถิ่นเหล่านี้มีลักษณะเรียบง่าย หลังหัวมุมหลังคาจะเป็นทรงปั้นหยา มุงสังกะสีใน ปัจจุบัน แต่เดิมสันนิฐานว่าเป็นกระเบื้องแก้วมาก่อน เรือนร้านค้าเหล่านี้เป็นเรือนที่สร้างขึ้นเพื่อเน้น

ประโยชน์ใช้สอยในการประกอบกิจกรรมเพื่อการค้าโดยตรง ลักษณะการจัดพื้นที่ใช้สอยจึงแตกต่างจากอาคารประเภทเรือนพักอาศัยอื่นๆ เรือนแถวไม้ที่พบได้หลายแห่ง แต่ที่ค่อนข้างสมบูรณ์ คือ โรงน้ำปลาเข้าเต็กเซ็ง และเรือนแถวไม้ถัดมา ในซอยเทอดไท 16 ซ้ำคลองบางน้ำชน

ภาพที่ 4.42 เรือนแถวไม้

- ตึกแถวค้าขายรูปแบบนีโอคลาสสิก

ตึกแถวก่ออิฐสูง 2 ชั้นเป็นตึกแถวยุคแรกๆของย่านตลาดพลูสร้างเพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยเป็นรูปแบบผสมผสานเป็นลักษณะเรือนพักอาศัยถึงร้านค้าคือใช้อยู่อาศัยและทำมาค้าขายไปพร้อมๆ กัน เป็นตึกแถวยาวติดต่อกันหลายคูหา แต่ละคูหาหน้าแคบและลึก ชั้นล่างมีขายค้าไม้ยาวตลอดแนว ชั้นบนมีหน้าต่างช่องเดียวรูปทรงแบบตะวันตกมีบัวประดับด้านบนหน้าต่างและด้านล่างหน้าต่างเป็นทับหลังลายปูนปั้นมีการเจาะลายฉลุช่องระบายอากาศเหนือช่องหน้าต่าง ลวดลายประดับเป็นลักษณะเป็นลายปูนปั้นเรียบง่ายทรงเหลี่ยม

บริเวณหลังคามีชายคายื่นมาเล็กน้อยประดับบัวปูนปั้นใต้ชายคาหลังคา กั้นเสาหลังหลังเป็นไม้มุงด้วยสังกะสี โครงสร้างอาคารเป็นผนังก่ออิฐรับน้ำหนัก หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผารูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด ผนังอาคารใช้อิฐแดงแบบจีนก่อเป็นผนังรับน้ำหนัก ไข่ไม้เป็นคาน ตง พื้น รวมไปถึงโครงสร้างหลังคาไม้ประกอบด้วยคานไม้พาดระหว่างกำแพงรับน้ำหนักเป็นโครงสร้างพื้น ไข่เสาไม้แล้วก่ออิฐฉาบปูนทับเพื่อส่วนเสริมในกำแพงรับน้ำหนักที่กั้นระหว่างแต่ละคูหา ประตูเป็นบานวงกบ กรอบบานประตูบานเพ็ญไม้รูปทรงอาคารเป็นหลังคาทรงจั่ว ทรงปั้นหยาดตรงหัวมุม แต่ในส่วนรายละเอียดได้มีการเปลี่ยนแปลงทรุดโทรมตามสภาพเช่น มีการเปลี่ยนบานประตูจากบานเพ็ญไม้แบบเดิมเป็นประตูเหล็กพับมากกว่าครึ่งของ

คูหาที่มีผู้เช่าอยู่อาศัยบางรายเปลี่ยนหน้าต่างต่างบานไม้รูปแบบบานเปิดคู่เป็นบานกระຈก มีการต่อเติมอาคาร
ในเนื้อที่หลังบ้านของแต่ละคูหาอย่างไร้ระเบียบ

ภาพที่ 4.43 ตึกแถวค้าขายสูง 2 ชั้นรูปแบบนีโอคลาสสิก

- ตึกแถวค้าขายรูปแบบตะวันตกผสมจีน

อาคารตึกแถวก่ออิฐถือปูนสอง และสามชั้น หลังคาคอนกรีตเรียบมีการยื่นแผ่นคอนกรีต ระเบียง
และกันสาด มีลวดลายราวลูกกรงระเบียงหลอกคอนกรีตเป็นลวดลายเฉพาะแบบตะวันตกผสมจีนประยุกต์
มีหลังคาปีกนกและเสาค้ำยัน เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก โดยใช้ระบบเสา-คาน มีความสูงประมาณ
2-3 ชั้น ชั้นล่างเป็นที่ทำการค้า ส่วนชั้นสองใช้เป็นที่พักอาศัยอาคารที่เป็นสองชั้น หลังคาตาดฟ้าเรียบมี
ลูกกรงคอนกรีตมาหล่อเป็นลายลักษณะเฉพาะของย่านนี้ ซึ่งอาคารกลุ่มนี้ ได้แก่ อาคารตึกแถวในซอย
เทอดไท 8 และถนนตลาดพลู

ภาพที่ 4.44 ตึกแถวค้าขายรูปแบบตะวันตกผสมจีน

- ตึกแถวปูนสมัยใหม่

สร้างสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นจำนวนมากที่สร้างก่อนและหลัง สงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-2488) ภายหลังสงคราม บ้านเมืองเกิดความเสียหาย รวมทั้งเกิดความ ฝืดเคืองทางเศรษฐกิจบ้านเมืองได้รับการบูรณะและมีการขยายตัวของเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของ สถานที่ค้าขายและอยู่อาศัย มีความต้องการอาคารประเภทดังกล่าวเป็นจำนวนมากแต่ต้องทำอย่าง ประหยัด ทำให้รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมโดยรวมได้เปลี่ยนไปเป็นแบบสากลมากขึ้นคือลดรายละเอียด รูปแบบที่ได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกจากอดีต เช่นการใช้ซุ้มโค้ง ลวดลายปูนปั้นอย่างตะวันตก การลดความชันของหลังคา การลดการประดับตกแต่งอาคารให้น้อยและเรียบง่ายมากขึ้นแปรเปลี่ยนไปเป็น ลักษณะผสมอิทธิพลโมเดิร์นมากขึ้น

ตึกแถวในช่วงสมัยนี้เป็นอาคารก่ออิฐสูง มีรูปแบบด้านหน้าอาคารเรียบง่ายไม่เน้นการตกแต่ง มีเฉพาะกันสาดบังฝน หน้าต่างบานกระຈกมีกรอบไม้สูงจากพื้น ในย่านตลาดพลู มีทั้งที่สูง 2-3 ชั้น แต่ส่วนใหญ่แล้วถูกสร้างแบบ 2 ชั้น โดยทั่วไปมีขนาดกว้าง 4.00 เมตร ลึก 12.00-16.00 เมตร มีการควบคุม รูปแบบของตึกแถวด้วยกฎหมายประกอบกับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมโมเดิร์นที่ได้เข้ามาก่อนหน้านี้ทำให้ ตึกแถวที่สร้างกันทั่วไปแตกต่างจากตึกแถวในยุคก่อนที่ส่วนมากเป็นการออกแบบก่อสร้างเฉพาะแห่ง เปลี่ยนเป็นมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกันไปหมด โดยมักเป็นอาคารเกลี้ยงๆปราศจากการ ตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นอย่างที่เคยทำกันมาก่อน อันเนื่องมาจากการพยายามสร้างให้มีรูปแบบที่ประหยัด ตามสภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำ หลังคาจั่วและหลังคาเพิงหรือทรงหมาแหงนที่ลาดเอียงไปทางด้านหลังของ อาคาร ถูกบังด้วยแผงบังหลังคา (Parapet) ที่เป็นผนังก่ออิฐฉาบปูน โครงสร้างหลักของอาคารอย่างเสา คาน รวมทั้งส่วนประกอบอื่นของอาคารอย่างกันสาด ชายคา เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก และเนื่องจากการใช้ โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก จึงทำให้สามารถออกแบบให้มีองค์ประกอบที่เบาบางลง ลักษณะเป็นอาคาร ก่ออิฐ มีรูปแบบด้านหน้าอาคารเรียบง่ายไม่เน้นการตกแต่ง มีเฉพาะกันสาดบังฝน

ภาพที่ 4.45 ตึกแถวปูนสมัยใหม่

สำหรับเรือนร้านค้าในระยะเวลาี้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับเรือนพักอาศัยในช่วงเวลาเดียวกัน ซึ่งได้แก่ ลักษณะของหลังคาที่มุงลาดเอียงลดลง โดยทั่วไปมุงของหลังคาจะแตกต่างกันไปตามวัสดุของหลังคา ถ้าใช้กระเบื้องขนาดเล็กเช่นกระเบื้องซีเมนต์ มักใช้มุงหลังคาชั้นประมาณ 25-30 องศา ถ้ามุงด้วยกระเบื้องแผ่นใหญ่เช่น กระเบื้องแอสเบสตอสซีเมนต์ชนิดลูกฟูกลอนเล็กหรือลอนคู่ซึ่งเริ่มมีการผลิตขึ้นในช่วงระยะเวลานี้มักใช้มุงที่มีความเอียงลาดน้อยลงมากมาคลำดับ ตั้งแต่ 25 องศา จนถึง 10 องศา หน้าในเรือนทั่วไปเป็นหน้าต่างบานเปิดคู่ มีทั้งบานเกล็ด บานกระทุ้งไม้ และหน้าต่างลูกฟูกกระจกในกรอบไม้ เหนือช่องหน้าต่างมักใช้ช่องระบายอากาศเป็นบานเกล็ดไม้หรือกระจกฝ้าติดตาย ในช่วงระยะเวลานี้เรือนพักอาศัยและเรือนร้านค้ามีการตกแต่งประดับประดาอันน้อยลงกว่าช่วงก่อนๆที่ผ่านมา ลวดลายปูนปั้นประดับผนังและการใช้ไม้ฉลุตกแต่งหน้าจั่วและชายคาไม่เป็นที่นิยมนำมาใช้ เพราะไม่เหมาะกับสภาพเศรษฐกิจอาคารไม้ใช้ทั้งฝาไม้ตีทางแนวนอน เช่น ติเข้าลิ้นบังใบหรือติซ้อนเกล็ดชนมุม ต่อมาไม้ฝาไม้ทางนอนและทางตั้งผสมกัน

ภาพที่ 4.46 เรือนร้านค้าและพักอาศัยยุคใหม่

4.2.4.3 สถาปัตยกรรม และองค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่

รูปแบบสถาปัตยกรรมที่พบ และเป็นของดั้งเดิมในย่านตลาดพลูยังมีอาคารสาธารณะได้แก่

- ศาลารูปแบบไทยเดิม ได้แก่ ศาลาวัดราชคฤห์ วัดโพธิ์นิมิตร โดยศาลาในวัดจะเป็นแบบไทยประเพณี มีหลังคาจั่วยื่นเป็นปีกนกรอบด้าน

- ศาลาท่าเรือภิรมย์ภักดี เป็นศาลาไม้ฉลุหน้าจั่วและช่องลาดอั้งดงาม สีเขียวอ่อนมีลวดลายฉลุแบบขนมปังขิง ซึ่งเริ่มนิยมและสร้างในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 ตั้งอยู่ริมคลองบางหลวงด้านหน้าวิหารวัดอินทาราม เคยเป็นท่าเรือแม่เหล็กของพระยาภิรมย์ภักดีในอดีต ลักษณะเป็นโครงสร้างหลังคาหน้าจั่ว 2 ตอนมุงด้วยกระเบื้องดินเผา (ทำใหม่) มีค้ำรับฉลุลวดลายหลังคาด้านหน้าและหลังมีทวยหูช้างใต้ชายคาฉลุลวดลายอยู่ตรงมุมหัวเสากับคานข้างบนรับน้ำหนักชายคาที่ยื่นออกมาคลุมส่วนที่เป็นระเบียงนั่งพักคอย มีเสารับน้ำหนักประดับด้วยลวดลายขนมปังขิงไปประดับอาร์ชโค้งบริเวณด้านเข้าออกทั้ง 2 ข้างอันเป็นลักษณะอิทธิพลของสถาปัตยกรรมจากตะวันตก สร้างด้วยไม้มีการฉลุค้ำรับที่หน้าจั่วกับเชิงหลังคาอย่างละเอียด

ภาพที่ 4.47 ท่าเรือแม่เหล็กของพระยาภิรมย์ภักดี (ซ้าย) และศาลาทำน้ำรับเสด็จ (ขวา)

- ศาลาแบบสมัยใหม่ เช่น ศาลาท่าเรือตลาดพลู ซึ่งมีลักษณะเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคาเรียบ

ภาพที่ 4.48 ศาลาท่าเรือตลาดพลู

- อาคารโรงงาน เช่น โรงสีเก่าง่วนไถ่ ตั้งเป็นโครงสร้างไม้ขนาดใหญ่
 - สะพานข้ามคลองต่างๆ ที่มีรูปแบบเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก แต่มีลวดลายบ้าง มีรูปแบบแปลกตาออกไป คือสะพานสมบูรณ์ ข้ามคลองสำเหร่ จากตลาดวัดกลางมาวัดอินทาราม ที่เป็นแผ่นเหล็กทั้งชิ้นทำเป็นป้ายสะพาน

ภาพที่ 4.49 สะพานสมบุญ

- ศาลเจ้าเป็นอาคารแบบจีน เช่น ศาลเจ้าพ่อพระเพลิงเก่า

4.3 สรุปข้อมูลภูมิทัศน์วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมบริเวณย่านตลาดพลู และการเลือกสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าเพื่อเขียนแบบเก็บข้อมูล

4.3.1 พัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมในย่านตลาดพลู

ตลาดพลูในอดีตนั้นสันนิษฐานได้ว่าเป็นพื้นที่ชุมชนตั้งแต่สมัยอยุธยา เมื่อมีการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาโดยเป็นพื้นที่ มีชุมชนของชาวสวนตามแนวคลองย่อยที่ไปทางตะวันตก และได้เพราะมีวัดสำคัญ 3 วัดคือ วัดมอญ วัดกลาง และวัดอิน ตั้งแต่ก่อนตั้งกรุงธนบุรี บ้านเรือนไทยในพื้นที่คลองแถบนี้จึงเป็นรูป แบบบ้านสวน และมีตลาดน้ำในบริเวณที่คลองบางหลวงตัดกับคลองย่อยต่างๆ เพราะเป็นที่ชาวสวนนำผลไม้ และผลิตผลการเกษตรเข้ามาขายได้ เรือนไทยในย่านนี้จึงสะท้อนชุมชน ในยุคแรกตั้งแต่ก่อนตั้งกรุงธนบุรี มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งหาได้น้อย เหลือเพียงในซอยข้ามสี่แยกสวนพลู และริมคลองสำเหร่ วัดโพธิ์นิมิตร เท่านั้น

ต่อมาเมื่อมีการตั้งกรุงธนบุรีขึ้นเป็นเมืองหลวง ตั้งพระราชวังในพื้นที่ปากคลองบางหลวงกับแม่น้ำเจ้าพระยา ชุมชนริมคลองจึงมีมากขึ้นเนื่องจาก มีข้าราชการบริพารทั้งไทยและจีนและผู้คนทีกวาดต้อนมา เช่น มอญ และมุสลิม เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่ม และต่อมาคนจีนน่าจะเข้ามาเพิ่มขึ้น เนื่องจากต้องการแรงงาน ในการผลิตน้ำตาลในพื้นที่ภาคตะวันตกของสยามในสมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงรัชกาลที่ 4 มีการขุดคลองภาษีเจริญเพิ่มอีก เพื่อขนน้ำตาลเข้าเมืองหลวง ตลาดพลูจึงเป็น ที่พักสินค้าและแรงงานที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ภาคตะวันตก ทั้งน้ำตาล และพืชผลอื่นๆ จนมีตลาดริมน้ำขนาดใหญ่ สันนิษฐานว่าเริ่มมีการสร้างเรือนแถวไม้มากขึ้นในช่วงนี้เพราะการค้าขายตัว มีความต้องการที่อยู่อาศัยมากขึ้น เริ่มมีเครื่องจักรเข้ามาช่วย ในการผลิตน้ำตาล สีข้าวและเลื่อยไม้ ทำให้สร้างอาคารได้เร็วขึ้น เรือนแถวไม้ริมน้ำจึงสะท้อนเอกลักษณ์ตลาดพลูที่เป็นตลาดน้ำยุครุ่งเรืองได้ โดยยังพบอยู่ริมคลองย่อย ในย่านต่างๆ ของฝั่งธนบุรี

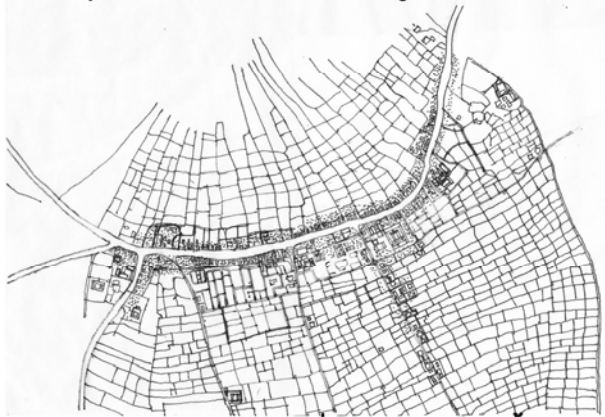
เมื่อมีการเปิดประเทศขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการสร้างทางรถไฟผ่านย่านตลาดพลู ยิ่งเป็นการส่งเสริมการค้า ในตลาดพลู เรือนแถวไม้ยิ่งมีมากขึ้นตามแนวถนนตลาดพลูทางใน และทางรถไฟ ในปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 5 และช่วงรัชกาลที่ 6 บ้านเรือนของคหบดี และข้าราชการบริพารเริ่มเปลี่ยนรูปแบบ ไปเป็นบ้านไม้หรือครึ่งตึกครึ่งไม้ หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องว่าวมีลายฉลุไม้แบบขนมปังขิง โดยได้รับอิทธิพลตะวันตก เมื่อมีการขนส่งทางบก คือ รถไฟมาจากมหาชัยทำให้สินค้าทางทะเลเข้ามาถึงตลาดพลู ตึกแถวก่ออิฐถือปูนแบบนีโอคลาสสิก และรูปแบบตะวันตกผสมจีน จึงถูกสร้างในซอยที่เชื่อมทางรถไฟและถนนตลาดพลู และพื้นที่ริมน้ำเข้าด้วยกัน ในปัจจุบันคือซอยเทอดไท 18, 20, 25 และ 27

เมื่อมีถนนเทอดไทในสมัยรัชกาลที่ 7 ริมถนนน่าจะยังเป็นเรือนแถวไม้ในระยะเริ่มแรก เพราะยังมีเรือนแถวไม้ตามถนนวุฒากาศ ที่สร้างในเวลาต่อมาไม่นานจนถึงปัจจุบัน เมื่อการค้าเจริญทางบกมากขึ้น ตึกแถวก่ออิฐถือปูนสมัยใหม่จึงเข้ามาแทนที่เรือนแถวไม้ริมถนน และทางรถไฟ จนถึงปัจจุบันเปลี่ยนเป็นตึกแถวแบบใหม่ เกือบหมดรูปแบบสถาปัตยกรรมของบ้านหลังคาปั้นหยาแบบเรือนขนมปังขิง ตึกแถวก่ออิฐถือปูนแบบนีโอคลาสสิก จึงเป็นตัวแทนตลาดพลูยุคหัวเลี้ยวหัวต่อที่เปลี่ยนเป็นตลาดบกได้

ตลาดพลู สมัย รัชกาลที่ 1-3

ชุมชน ตลาดริมน้ำ ในเครื่อง่ายคูคลองบางหลวง-คลองดำเนิน-คลองบางขุนเทียน

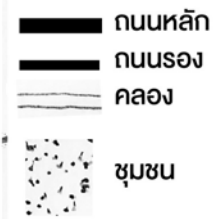
ตลาดพลู สมัย รัชกาลที่ 4 ชุมชนตลาดริมน้ำขยายตัวมากขึ้น

เพราะ คลองภาษีเจริญเชื่อมต่อการค้าขายกับภาคตะวันตกมากขึ้น

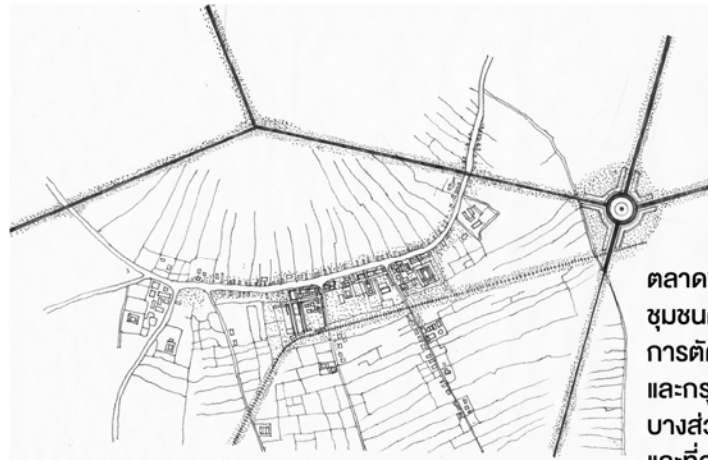

ตลาดพลู สมัยรัชกาลที่ 5-6 ชุมชนตลาดริมน้ำยังขยายตัวต่อเนื่อง

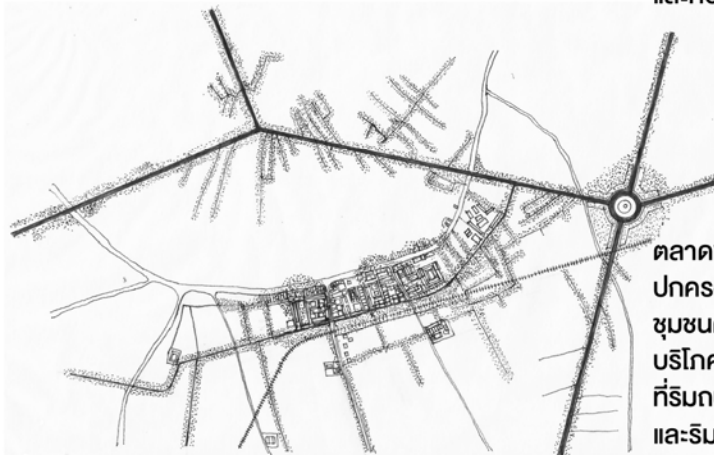
เพราะเชื่อมต่อกับเครือข่ายรถไฟไปภาคใต้และตะวันตกที่มหาชัย โดยมีตึกแถวรูปแบบนีโอคลาสสิกและรูปแบบตะวันตกผสมจีน สร้างขนานไปกับตลาด

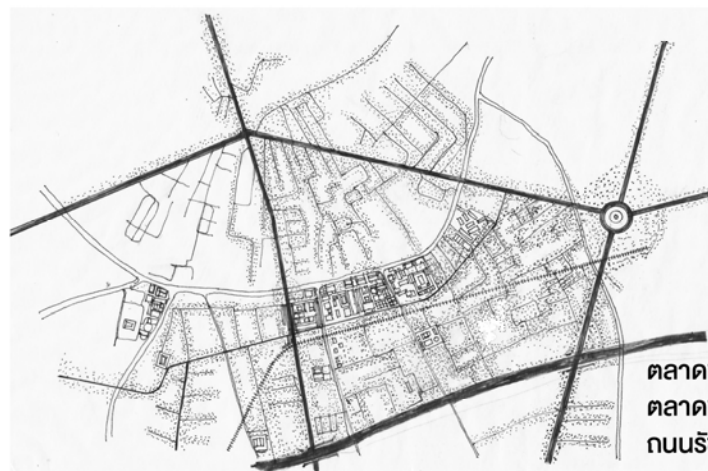
แผนที่ 4.6 แสดงลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ตลาดพลู สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
รัชกาลที่ 3 ถึง รัชกาลที่ 6

ตลาดพลูในสมัย รัชกาลที่ 7
 ชุมชนตลาดริมน้ำลดลง เนื่องจากมี
 การตัดเครือข่ายถนน เชื่อมต่อภาคใต้
 และกรุงเทพฯ คือ ถนนเพชรเกษม การค้า
 บางส่วนย้ายมาที่ตลาดวงเวียนใหญ่
 และที่อยู่อาศัยย้ายมาริมถนนแทน

ตลาดพลูในสมัย หลังเปลี่ยนแปลงการ
 ปกครอง
 ชุมชนตลาดริมน้ำลดลง หลังจากการ
 บริโกศหมากมณีคภพหมาย การค้าย้ายมา
 ที่ริมถนนเทอดโก คงเหลือแค่ตลาดพลู
 และริมน้ำวัดราชคฤห์และตลาดวัดกลาง

- █ ถนนหลัก
- █ ถนนรอง
- คลอง
- ชุมชน

ตลาดพลูหลังการตัดถนนรัชดาภิเษก
 ตลาดพลูถูกรื้อสร้างสะพานลอย
 ถนนรัชดาภิเษก กิจกรรมการค้าเหลือแค่
 ตลาดวัดกลางและริมถนนเทอดโกหน้าวัด
 บริเวณรอบสะพานลอยรัชดาภิเษก

แผนที่ 4.7 แสดงลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ตลาดพลู สมัยหลังเปลี่ยนแปลงการ
 ปกครอง รัชกาลที่ 7 ถึง ปัจจุบัน

4.3.2 สรุปวิเคราะห์จุดเด่นทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของตลาดพลู

จากแผนที่แสดงจุดเด่นทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของตลาดพลูนั้น เห็นได้ชัดเจนว่าย่านที่มีองค์ประกอบ ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ชัดเจนคือ จุดตัดระหว่างถนนหลักทั้ง 2 เส้นทาง (ตลาดพลูทางในและเทอดไท) กับพื้นที่ที่มีกิจกรรมสำคัญทั้งทางพาณิชย์กรรมและประเพณี โดยมีพื้นที่ คือ

4.3.2.1 บริเวณปากซอยเทอดไท 27 ต่อกับซอยเทอดไท 20 มีกิจกรรมการค้า ขายอาหารกลางคืน หน้าตึกแถวแบบนีโอคลาสสิกภายในซอย โดยมีเจ้าเก่าแก่คือบะหมี่นายก้า ซึ่งมีเครื่องรีดเส้นบะหมี่ในบ้าน

4.3.2.2 บริเวณสี่แยกตลาดพลู ซอยเทอดไท 18 ตัดกับถนนตลาดพลูเป็นที่รวมพล จบงานพิธี ในการจัดขบวนแห่สิ่งโต ตามเทศกาลต่างๆ และมีตึกแถวแบบตะวันตกผสมจีนตั้งอยู่ คือ ร้านครัวบางหลวงที่ตึกแถว 3 ชั้นหัวมุม หลังตึกแถว นั้น เป็นบ้านทรงไทยตกแต่งด้วยไม้ฉลุลายแบบเรือนขนมปังขิง อยู่ด้วย 1 หลังและบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ หลังคาปั้นหยาดตกแต่งด้วยไม้ฉลุลายขนมปังขิง อีก 2 หลัง

4.3.2.3 บริเวณสี่แยกก่อนข้ามสะพานคลองบางน้ำจืด ซอยเทอดไท 16 ตัดกับถนนตลาดพลู มีอาคารโรงน้ำปลา เข้าเต็กเซ็ง ซึ่งเรือนแถวไม้ยาว หลังคาปั้นหยาทองหัวมุมทั้งสองฝั่ง เป็นร้านขายของชำ มีคูหาสุตท้ายเคย เป็นที่ทำการไปรษณีย์ในอดีต

4.3.2.4 กลุ่มอาคารไม้ริมคลองบางน้ำจืด ในซอยเทอดไท 16 และข้ามถนนเทอดไท เข้าซอยเทอดไท 23 ซึ่งเป็นกลุ่มบ้าน เรือนแถวไม้ ที่พักอาศัย โดยมีบ้านครึ่งปูนครึ่งไม้หลังคาปั้นหยารูปแบบเรือนขนมปังขิง อยู่ด้วย 2 หลัง แต่ไม่มีกิจกรรมการค้าขายใดๆ ที่สำคัญ

4.3.2.5 กลุ่มตึกแถวซอยเทอดไท 12 ต่อเนื่องกับย่านบริเวณ ตลาดวัดกลาง เป็นย่านการค้าสำคัญ มีกิจกรรมการค้า ที่หนาแน่น และการแสดงสินค้าในร้านเป็นเอกลักษณ์สำคัญของย่าน แต่อาคารเป็นตึกแถวรูปแบบสมัยใหม่ ไม่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม

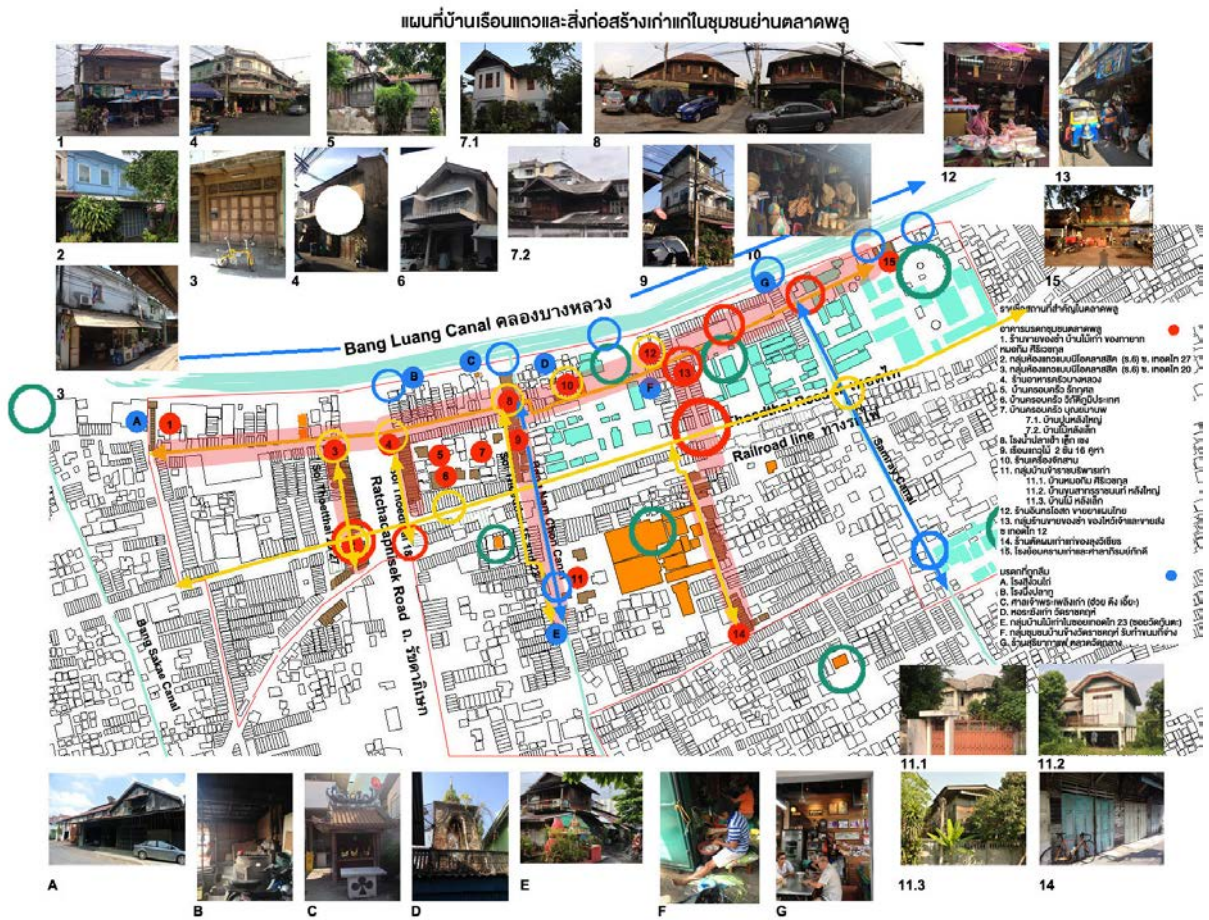
บริเวณที่มีความสำคัญทางประเพณีทางศาสนาที่โดดเด่นสำคัญมี 3 แห่ง คือ

- บริเวณริมน้ำและหน้าพระวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นพื้นที่ที่รองรับกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน และการค้าที่เข้ามาจากตลาดวัดกลางในยามเช้า นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมของผู้มีจิตศรัทธามากราบไหว้บูชา พระเจดีย์ และพระบรมรูปจำลองของพระเจ้าตากอย่างหนาแน่นตลอดวัน โดยมีการใช้งาน ต่อเนื่องถึงลานหน้าพระอุโบสถของวัดด้วย เนื่องจากมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ภูมิทัศน์พื้นที่ว่างภายในของวัดอินทาราม จึงมีความสำคัญระดับชาติ

- บริเวณริมน้ำหน้าพระอุโบสถและหน้าพระปรารักษ์บรรจัฐพระยาพิชัยดาบหัก เป็นพื้นที่ที่ชุมชนรอบวัดได้ใช้ ตลอดทั้งวันในชีวิตประจำวันตั้งแต่เช้า โดยเป็นตลาดและที่จอดรถให้ตลาดวัดกลางในยามเช้า นอกจากนี้ยังรองรับ การประกอบพิธีกรรมของผู้มีจิตศรัทธาในการกราบไหว้บูชาพระยาพิชัยที่พระปรารักษ์ และพระรูปจำลองของพระยาพิชัยดาบหัก เนื่องจากมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์พื้นที่ในวัดราชคฤห์ จึงมีความสำคัญระดับชาติ

- บริเวณศาลารับเสด็จและต้นโพธิ์ ริมน้ำวัดโพธิ์นิมิตร์ มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยเกี่ยวข้องกับ การเสด็จทอดกฐิน ของล้นเกล้ารัชกาลที่ 5 แต่ไม่มีการใช้งานกับชุมชนมากนัก จึงมี

ความสำคัญรองลงมา ซึ่งพื้นที่เหล่านี้มีรอยเชื่อมต่อกับพื้นที่ริมน้ำคลองบางหลวง ที่มีภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ชัดเจนเช่นกัน โดยเป็นตำแหน่ง ท่าเรือเดิมที่มีอยู่ด้วย จึงถือเป็นกลุ่มพื้นที่ที่แสดงภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญของย่านตลาดพลูนี้ โดยเมื่อเปรียบเทียบกับตำแหน่งอาคารที่มีคุณค่าแล้วพบว่า โดยรวม มี 15 แห่ง และสถานที่เก่าแก่ที่เป็น มรดกเก่าที่ถูกลืมน อีก 7 แห่ง อันได้แก่ (A) โรงสีงวนไถ่ (B) โรงต้มปลาทุ (C) ศาลเจ้าพระเพลิงเก่า (D) หอระฆังเก่าวัดราชคฤห์ (E) กลุ่มบ้านไม้ในซอยวัดกันตะ (F) กลุ่มบ้านไม้ข้างวัดราชคฤห์ที่รับจ้างผูกที่จ้าง (G) ร้านสุรียากาแฟริมน้ำตลาดวัดกลาง ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีทางเข้าออกจำกัด และอยู่ในมุมอับเสี่ยงต่อการสูญสลายไปอย่างยิ่ง เช่น ศาลเจ้าพระเพลิงเก่านั้นอยู่หลังอาคารสถานีดับเพลิงตลาดพลู ไม่มีทางเข้าปัจจุบันใช้ทางเข้าด้านหลังอาคารสถานีดับเพลิง หอระฆังเก่ามีตรอกที่แคบเป็นทางเข้าและถูกบ้านรอบข้างบังเกือบหมด ร้านสุรียากาแฟริมน้ำนั้นไม่มีทางเข้าข้างอาคารตลาดวัดกลางเป็นถนนภายในวัดเท่านั้น สถานที่เหล่านี้เป็นองค์ประกอบทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญเพราะเป็นที่บอกเรื่องราวในอดีตได้เป็นอย่างดีแต่ถูกบดบังจากอาคารในปัจจุบัน จึงเป็นองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่สามารถแสดงเอกลักษณ์สำคัญของย่านได้ถ้ามีข้อมูลเส้นทางที่ทำให้ชุมชนและนักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงได้ หรือมีการปรับปรุงสภาพทางกายภาพที่เหมาะสม

แผนที่ 4.8 แสดงบ้าน เรือนแถว และสิ่งก่อสร้างเก่าแก่ในชุมชนย่านตลาดพลู

อาคารเหล่านี้ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในจุดสำคัญทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมแต่กลับไม่อยู่รวมกับพื้นที่ที่มีความหนาแน่นของกิจกรรมทางพาณิชย์กรรม และการแสดงสินค้าที่ต้องถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีกแบบหนึ่งซึ่งจับต้องไม่ได้ มีเพียงตึกแถวครึ่งปูนครึ่งไม้รูปแบบนีโอคลาสสิก และแบบตะวันตกผสมจีน ในซอยเทอดไท 27 เพียงแห่งเดียวที่อยู่ในย่านกิจกรรมการค้า คือ ย่านขายอาหารเวลากลางคืน แต่ในช่วงเวลากลางวันปิด จึงได้เลือกทำการเขียนแบบ VERNADOC อาคารที่เป็นองค์ประกอบสำคัญทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบริเวณทั้ง 5 กลุ่มนี้ คือ ถนนตลาดพลูทางในและถนนเทอดไทและซอยเทอดไทที่เชื่อมต่อถนนและท่าเรือเข้ากับรางรถไฟ เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการอนุรักษ์ ต่อไปในอนาคตและเขียนแบบ Isometric ของย่านตลาดพลูทั้งย่าน เพื่อสร้างแผนที่วัฒนธรรมขึ้นมา โดยมีอาคารที่เขียนแบบ VERNADOC ทั้งหมด 10 แห่ง ดังนี้

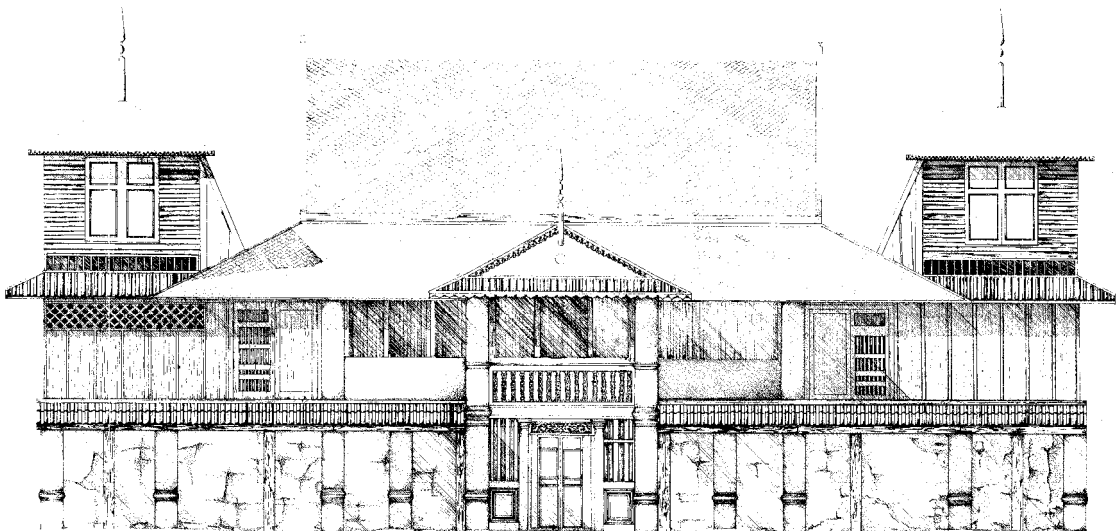

แผนที่ 4.9 แสดงกลุ่มอาคารที่ทำการเขียนแบบอนุรักษ์VERNADOC เก็บไว้

1. บ้านไม้เก่า ธนบุรีเอธานอล เลขที่ 61/1-61/3 ถนนตลาดพลู

รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยที่มีการตกแต่งลายฉลุไม้ที่สวยงามแบบเรือนขนมปังขิง เป็นอาคาร 2 ชั้นอยู่หลังตึกแถวริมถนนตลาดพลู โครงสร้างครึ่งตึกครึ่งไม้ มีหลังคาทรงจั่วยื่นปีกนกทั้ง 4 ด้าน แบบไทย ประเพณี ผนังหน้าจั่วมีลายปูนปั้นสัญลักษณ์ประจำตระกูล สันหลังคามีปูนปั้นปิด เชิงชายมีลวดลายฉลุรอบอาคาร ผนังชั้นล่างก่ออิฐถือปูน เสาชั้นบนเป็นหินอ่อน ช่องลม ลูกกรง ราวระเบียงเป็นไม้แกะสลักอย่างละเอียดงดงามด้านหน้ามีบันไดขึ้นโถงชานขนาดใหญ่ คล้ายเป็นที่ว่าราชการที่ต้องรับรองคนเข้าออกอย่างเป็นทางการที่ชั้นสอง ด้านหน้าต่อจากชานมา เป็นประตูบานเฟี้ยม 3 ช่วงเสา ด้านข้างของตึกใหญ่ทั้ง 2 ข้างมีอาคารแยกไปเป็นหอคอยขึ้นชั้น 3 เป็นหลังคาปั้นหยาด้านขวาได้พังทลายลงมาแล้ว ด้านหลังมีมุขตรงกลาง สภาพปัจจุบัน ทรุดโทรมมากเพราะอาคารถูกปิดร้าง ไม่ได้ใช้งาน ปูนปั้นครอบหลังคา ไม้เชิงชาย และปิดลอนที่มีลวดลาย ได้ผู้พังลงมาเกือบหมด

ประวัติโดยสังเขป บ้านของคุณฤทธิ์บุรี รักกุศล โดยเป็นบ้านไม้เก่าทรงปั้นหยาส่งสร้างโดยอาภัง คุณพ่อของคุณย่า ชื่อ นายต่าง เป็นคนจีนแซ่ลิ้ม เป็นคนหบดีที่ค้าขายจนร่ำรวย คุณปู่ คือ ร้อยโทแซม รักกุศลซึ่งเป็นลูกเขยคนโต นั้นรับราชการเป็นทหารมหาดเล็ก ต่อมาถึงรุ่นคุณพ่อของคุณฤทธิ์บุรี คือ เกษักรสายสตรักกุศล เป็นเกษักรที่ประสบความสำเร็จทางธุรกิจ เช่นกัน ทำให้มีลิขสิทธิ์ สูตรเครื่องดื่มหลายชนิด และมีกิจการค้าขายเอธานอลให้กับหน่วยงานรัฐ และเอกชน คือบริษัท บางแคเอธานอล และธนบุรีเอธานอลจนถึงปัจจุบัน ในบริเวณบ้านยังมีบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ทรงปั้นหยา อีกสองหลังซึ่งสร้างในเวลาใกล้เคียงกัน โดยมีลวดลายคล้ายกัน โดยมีญาติในสกุล บุญยมาท ซึ่งเป็นทายาททางลูกชายนายต่าง อยู่อาศัย และอีกหลังเป็นของ พลโทธงชัย วิภาติภูมิประเทศ ซึ่งเป็นหลานนายต่าง โดยที่คุณแม่ เป็นลูกคนสุดท้องของนายต่าง ซึ่งแต่งงานกับพลตรีพระวิภาติภูมิประเทศ เจ้ากรมแผนที่ทหารบก

บ้านไม้ ก่ออิฐถือปูนครึ่งตึกครึ่งไม้ โครงสร้างไม้ ๑ ชั้น ๑ ชั้น โดย
ผู้สร้าง วัฒน . พลโท วิวัฒน์ . วิภาติ . วิภาติ . ๒๕๖ . ๒๕๖๖ . คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

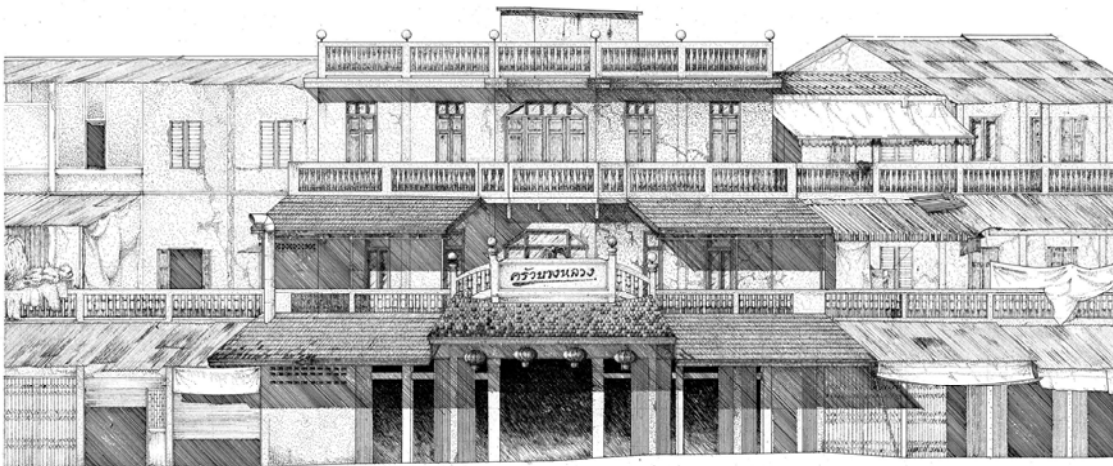
ภาพที่ 4.50 บ้านไม้เก่า ธนบุรีเอธานอล เลขที่ 61/1-61/3

2. ร้านอาหารครัวบางหลวง เลขที่ 73 ซอยเทอดไท 18 ถนนเทอดไท

รูปแบบสถาปัตยกรรม แบบตึกแถวค้าขาย 2-3 ชั้นที่มีรูปแบบตะวันตกและจีน อาคาร 3 ชั้น ลักษณะตึกแถวห้องหัวมุมถนนตลาดพลูและซอยเทอดไท 18 ก่ออิฐถือปูน หลังคาเทพินคอนกรีตเป็น คาดฟ้า มีลวดลายปูนปั้นลูกกรรจระเขียงชั้น 2, 3 และคาดฟ้า ที่เป็นเฉพาะของตึกแถวในย่านตลาดพลู แบบตะวันตกผสมจีนประยุกต์ มีหลังคาปีกนก และเสาค้ำยัน ที่ยื่นออกมาด้านแคดฝนให้ทางเดินชั้นล่าง และระเบียงชั้นสอง มีจุดเด่นที่ระเบียงด้านหน้าชั้น 2 ตรงหัวมุมถนนทำเป็นป้ายร้าน มีรูปปั้นพญาอินทรี เต้นเป็นสัญลักษณ์คู่ สี่แยกตลาดพลู ภายในมีราวบันได และบันไดไม้สักสวยงาม

สภาพในปัจจุบัน ทิวไปยังสมบูรณ์ มีการดัดแปลงให้ใช้งานเป็นครัวอยู่ด้านใน

ประวัติโดยสังเขป ในสมัยก่อนเคยเป็นร้านขายทองมาก่อนและปิดเป็นบ้านเช่าในปัจจุบันร้านทอง ได้ย้ายไปอยู่ในห้างสรรพสินค้า The Mall แทน คุณสมชาย กิตติพัฒน์ถาวร ซึ่งเติบโตมาในย่านถนนตลาด พลู จึงได้เช่าจาก เจ้าของอาคารที่ให้เช่า คือ พลโทธงชัย วิภัติภูมิประเทศ เพื่อทำร้านอาหารครัวบาง หลวง ซึ่งขายอาหารไทย โดยอนุรักษ์รูปแบบเดิมของอาคารไว้ทั้งหมด

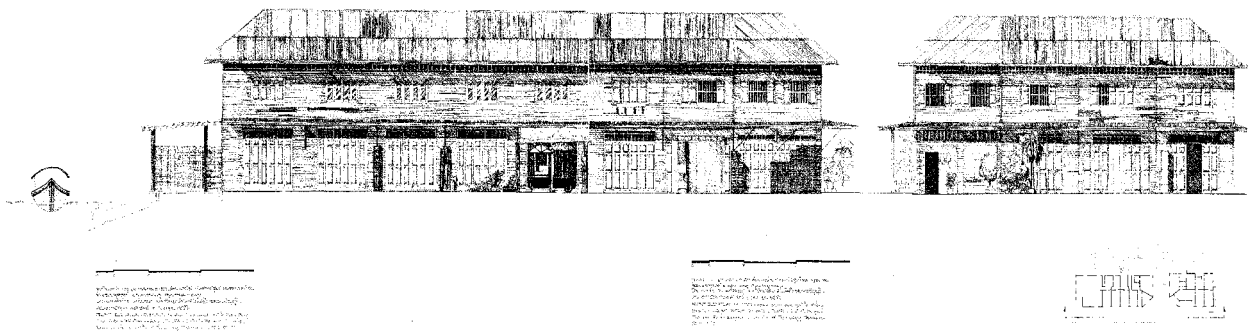
ภาพที่ 4.51 ร้านอาหารครัวบางหลวง เลขที่ 73

3. เรือนแถวไม้โรงน้ำปลา เข้าเต็กเซ็ง เลขที่ 8-10 และเลขที่ 5 ซอยเทอดไท 16 ถนนเทอดไท

รูปแบบสถาปัตยกรรม เรือนแถวไม้ รูปแบบเรียบง่ายหลังคาปั้นหย้า อาคาร 2 ชั้น โครงสร้างไม้ ผังเป็นรูปตัว C ยาว 12 คูหา และรูปตัว L ยาว 5 คูหา ผังเป็นเรือนแถวไม้ อยู่คู่กันโดยมีถนนตลาดพลูกั้น กลางก่อนขึ้นสะพานข้ามคลองบางน้ำชันไปวัดราชคฤห์ มีบ้านประตูปานเพี้ยมลูกฟักไม้แบบจีน ช่องลมตีไม้ เป็นช่องสี่เหลี่ยมย่อยยาวตลอดช่วงเสา มีกันสาดยื่นคลุมทางเดินตลอดแนวอาคาร หลังคาทรงปั้นหยามุง สังกะสีในปัจจุบัน แต่เดิมสันนิฐานว่าเป็นกระเบื้องว่าวมาก่อน

สภาพในปัจจุบัน มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ในส่วนโครงสร้างหลัก เช่นเสาคาน ประตู แต่บางส่วน
ของช่องลม หน้าต่างที่เริ่มทรุดโทรม โดยเฉพาะคูหาที่ปิดไว้

ประวัติโดยสังเขป ปัจจุบันเป็นโรงบรรจุน้ำปลาที่ครอบครัว นายเหลียงเต็ง แซ่เฮ้า (เลิศปิติวิทย์)
โดยเขาที่จากทายาทของคุณพระเสริม ชูโต เป็นโรงบรรจุน้ำปลาอยู่ 4 คูหาห้วมุม โรงน้ำปลาดำเนินกิจการ
มาตั้งแต่รุ่นคุณพ่อของคุณเหลียงเต็ง นับร้อยกว่าปี ตั้งแต่ไม่มีถนนเทอดไท คนในตระกูลทำ โรงน้ำปลา
โรงซีอิ๊ว โรงเต้าเจี้ยว มาตลอดจนถึงรุ่น คุณเหลียงเต็ง เมื่อเรียนหนังสือจบมาพ่อให้แจวเรือส่งน้ำปลา
เต้าเจี้ยว มีเรือส่งเป็นสิบๆ ลำ สมัยก่อนเรือส่งน้ำตาลปีบจากดำเนินสะดวกมาที่เป็นสิบๆ ลำ เกือบมาจาก
มหาชัย โรงงานทำเต้าเจี้ยวเลิกไปแล้วเพราะญาติแยกย้ายกันไปทำที่อื่น ย้ายโรงงานไปอยู่ กระทุ่มแบน
และในคลองบางแกก น้ำปลาทำที่ระยองแล้วมาบรรจุที่นี่แทน มีตราจิ้งจอก นางฟ้า แมวดำ ระเบิดที่ยังคงอยู่
ในอดีตห้องที่อยู่ริมน้ำริมน้ำเคยเป็นที่ทำการไปรษณีย์ตลาดพลู มีท่าเรือสำหรับรับส่งพัสดุภัณฑ์ต่างๆ ห้อง
คูหาห้วมุมที่ติดกับสะพานข้ามคลองบางน้ำชันเป็น ที่พักอาศัย ส่วนตัวของครอบครัวคุณเจ๊กั้ง แซ่ตั้ง
(คัมภีรภาพ) และลูกชายคุณณัฐสิทธิ์ คัมภีรภาพ ชายของชำบางส่วน พ่อคุณณัฐสิทธิ์ เป็นคนสร้างศาลเจ้าพระ
เพลิง และคณะเข็ดสิงโตเก่าของศาลเจ้า เรือนแถวไม้เลขที่ 5 อยู่ตรงข้ามกันจากทางถนนตลาดพลู ปัจจุบัน
เป็นร้านขายของชำ โดยมี คุณบุบผา วิทย์โกมล และพี่น้อง อีก 3 ท่านดูแลกิจการ เขาจากทายาทคุณพระ
เสริมมาไม่ต่ำกว่า 50 ปี เป็นเรือนแถวไม้รูปแบบเดียวกับโรงน้ำปลา เฮ้าเต็กเซ็ง และร้านคุณเจ๊กั้ง

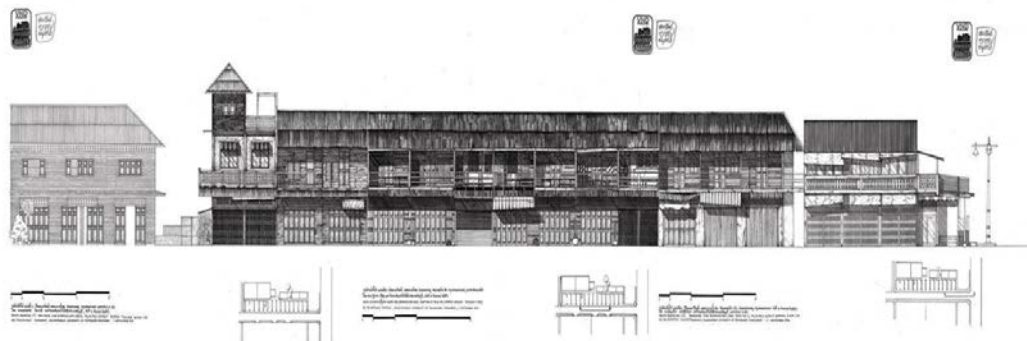
ภาพที่ 4.52 เรือนแถวไม้โรงน้ำปลา เฮ้าเต็กเซ็ง เลขที่ 8-10 และเลขที่ 5

4. เรือนแถวไม้ 3 และ 2 ชั้น 14 คูหา เลขที่ 26-2 ซอยเทอดไท 16 ถนนเทอดไท

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม เรือนแถวไม้รูปแบบเรียบง่าย หลังคาจั่ว อาคาร 2 ชั้น โครงสร้างไม้ ยาว 14 คูหา มี 2 คูหาริมด้านในที่ต่อเติม เสริมโครงสร้าง เป็นก่ออิฐถือปูน โดยที่คูหาสุดท้ายสูง 3 ชั้น ชั้นบนเป็นผนังไม้หลังคาทรงปั้นหยาอยู่หลังเดียว และมีลูกกรงเป็นปูนหล่อ ลวดลายแบบเฉพาะในตลาดพลู คูหาที่เหลือมีประตูบานเฟี้ยมไม้ และช่องลมตีเป็นช่องสี่เหลี่ยมเล็ก ด้านหน้าอาคารชั้นสองมีระเบียงไม้

สภาพในปัจจุบัน โครงสร้างหลักยังคงอยู่แต่มีความทรุดโทรมและการต่อเติมที่ไม่เข้ากับของเดิม เช่น ประตูบานพับเหล็กแทนบานเฟี้ยมไม้ หน้าต่างกระจกแทนที่หน้าต่างบานไม้

ประวัติโดยสังเขป อาคารแถวไม้ 2 ชั้นริมคลองบางน้ำชน มีระเบียงด้านหน้า เจ้าของ คือ เจ้าของร้านขนมหวานตลาดพลู โดยเป็นที่ทำขนม 2 คูหาและอาคารที่เหลือเป็นที่พักอาศัยและให้เช่า ในสมัยก่อนอาคาร ด้านหน้าติดถนนเทอดไท เคยเป็นโรงทำเส้นก๋วยเตี๋ยวต่อมาเลิกกิจการไปและได้ปรับเปลี่ยนอาคารเป็นร้านอาหาร

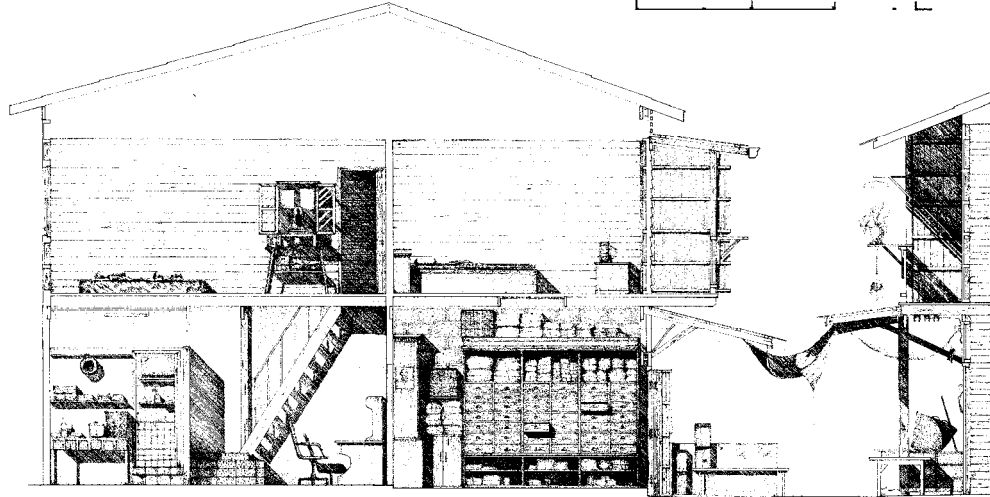
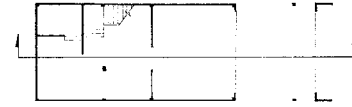
ภาพที่ 4.53 เรือนแถวไม้ 3 และ 2 ชั้น 14 คูหา

5. ร้านจักสาน บ้านเลขที่ 504 ซอยวัดราชคฤห์ ถนนเทอดไท

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม เรือนแถวไม้รูปแบบเรียบง่าย หลังคาจั่ว อาคาร 2 ชั้น เป็นเรือนแถวไม้ 2 ช่วงเสา มีลักษณะเด่นที่ยังคงเก็บไว้คือบานประตูเป็นไม้ชั้นใหญ่ เรียงกันเวลาปิดร้านต้องยกวางไว้ในร่อง แล้วจึงใส่สลักปิด

สภาพในปัจจุบัน โครงสร้างอาคารเป็นโครงสร้างใหม่เนื่องจากถูกไฟไหม้บางส่วนเมื่อปี 2506 แต่องค์ประกอบไม้บางส่วนยังเป็นแบบเดิม

ประวัติโดยสังเขป บ้านไม้ผนังปูน 2 ชั้น ร้านขายเครื่องจักสาน มีหลังคาจั่วบ้าน รูปแบบเรียบง่าย เจ้าของคือคุณวิวัฒน์ วงศ์ทศพร แต่ก่อนบ้านเป็นบ้านไม้ทั้งหลังต่อมาไฟไหม้จึงสร้างใหม่เมื่อ ปี 2506 สมัยก่อนโรงเรียนวัดเป็นอาคารไม้ มุงกระเบื้องว่าว ร้านรอบๆ เป็นบ้านไม้ทั้งหมด มีหอรขังเก่าของวัดเท่านั้นที่ก่ออิฐถือปูน มีเจดีย์รอบๆ แทบเป็นทุ่งเจดีย์ ต่อมาคนมากขึ้นจึงรื้อเจดีย์สร้างบ้าน บ้านรอบๆ หอรขังเคยเป็นโรงงานขนมปังซึ่งเลิกไปแล้ว อาชีพร้านขายเครื่องจักสานเกิดขึ้น เพราะมีความต้องการแข่งเพื่อเก็บพลูจากในสวนแถวนี้ที่มีมาก แข่งที่ใช้สมัยก่อน มีการสานเป็นรางหกเหลี่ยมขอบเย็บไม้ไผ่ มีกรอบถักด้วยไม้ไผ่ หมุนเกลียวปิด ฐานเป็นหวาย สมัยนี้ไม่มีคนทำแล้ว

รูปถ่ายอาคารเลขที่ 46 บ้านเลขที่ 46 ซอยวัดราชคฤห์ กรุงเทพมหานคร
 โดยนายศรี อู่ใจ สถาปนิกและช่างเขียนแบบ สถาปนิกอิสระ กรุงเทพมหานคร กรุงเทพมหานคร
 LOG SECT ON (1:10) INTIHARA OSCA HERBAL MEDICINE SHOP Takapin District, Bangkok, Thailand
 Ph.Norawatt Phakthong (Rajabhat) University of Technology Thailand, 2021-2022

โครงการศึกษาศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี
 :กรณีศึกษาพื้นที่ตลาดพลู-วัดโพธิ์มีนทร์

ภาพที่ 4.55 ร้านอินทรออสถ บ้านเลขที่ 46 ซอยวัดราชคฤห์

7. ตึกแถวปูน 31 คูหา เลขที่ 922- 95 ซอยเทอดไท 20 ถนนเทอดไท

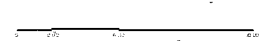
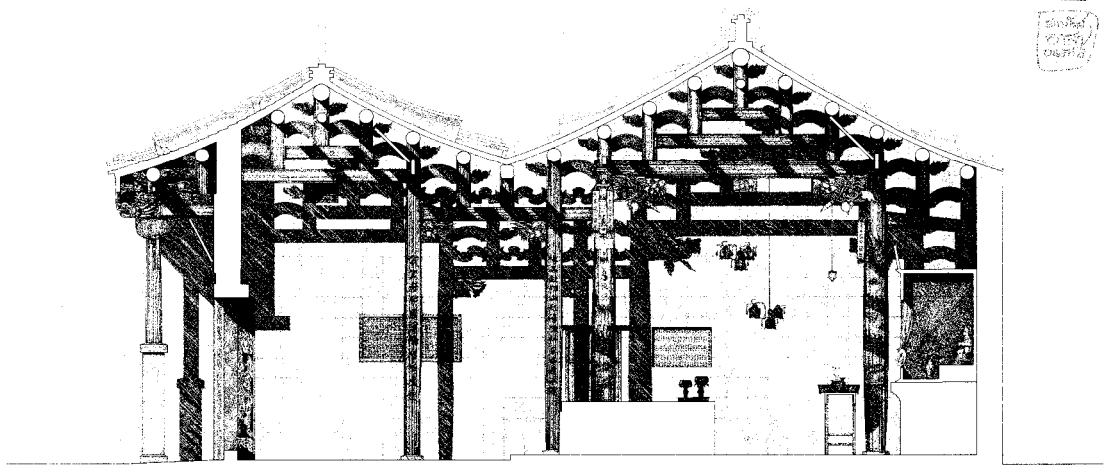
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ตึกแถวก่ออิฐ 2 ชั้น ได้รับอิทธิพลตะวันตก เป็นตึกแถวรูปแบบนีโอคลาสสิก สมัยรัชกาลที่ 6 ลักษณะที่พบได้ในเกาะรัตนโกสินทร์ แต่ มีรายละเอียดน้อยกว่า มีความยาวถึง 31 ห้อง หลังคาจั่วชายคาสั้นมีปูนปั้นบัวรับ ชั้นล่างมีหลังคากันสาดไม้ยาวตลอดทั้งแนว แต่อาคารตึกแถวปลายสุดติดถนนตลาดพลู 4 ห้องเป็นตึกสูงสามชั้น มีราวระเบียงหล่อปูนลวดลายลูกกรง แบบจีน หลังคาเป็นดาดฟ้าคอนกรีตเรียบ กันสาดคอนกรีตยื่นยาว ไม่มีลายปูนปั้นหน้าต่างแต่มีช่องเปิดมากกว่า

สภาพอาคารในปัจจุบัน โครงสร้างหลักของอาคารโดยรวมยังคงความแข็งแรง แต่งานสถาปัตยกรรม ทรวดโถมอย่างเห็นได้ชัดผนังสีหลุดล่อนมีการเปลี่ยนบานประตูจากบานเฟี้ยมไม้แบบเดิมเป็นประตูเหล็กพับมากกว่าครึ่งของคูหาที่มีผู้อยู่อาศัยบางรายเปลี่ยนหน้าต่างบานไม้รูปแบบบานเปิดคู่เป็นบานกระຈก มีการต่อเติมอาคารในเนื้อที่หลังบ้านของแต่ละคูหาอย่างไร้ระเบียบ

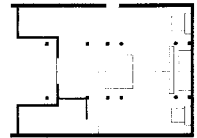
ประวัติโดยสังเขป อาคารทั้ง 31 คูหา ตั้งอยู่บนที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และบางส่วนของเอกชนโดยมีตึกแถว รูปแบบตะวันตกผสมจีน 4 คูหาที่ติดกับถนนตลาดพลู เป็นของเอกชนโดยที่คูหาแรกติดถนนเทอดไท เป็นร้านรับตัดเสื้อผ้า ชื่อ Silver ร้านถัดมาเป็น ร้านอาหารตามสั่งของ

ประวัติโดยสังเขป ศาลเจ้าตึกดิน หรือ โถวหลงซัน หรือ เทพปูนถ้ำก่ง เป็นศาลเจ้าคู่ชุมชนจีน เพราะเปรียบเสมือนเจ้าที่คุ้มครองให้คนในชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข ทำมาค้าขึ้น ชาวจีนโพ้นทะเลจึงนิยมสร้างไว้ในชุมชน เมื่อตั้งถิ่นฐานได้เป็นหลักแหล่ง ศาลเจ้าแห่งนี้ตั้งมาเมื่อใดไม่ทราบแน่ชัด แต่คนเก่าแก่ในชุมชนที่อายุมากกว่า 70 ปี บอกว่าเห็นศาลเจ้านี้ตั้งแต่จำความได้ แต่มีเรื่องเล่าว่า เป็นพี่น้องกับศาลเจ้าอีก 2 แห่ง ในละแวกนี้คือ ศาลเจ้าสูง หรือศาลเจ้าบางยี่เรือ ที่อยู่ตรงข้ามทางรถไฟ ไปทางวัดอินทาราม และศาลเจ้าแม่กวนอิม ที่บางขุนเทียนใกล้วัดราชโอรส ศาลเจ้าโถวหลงซัน คือตั้งอยู่กับพื้นดิน โถว คือดิน คนแต่จิวนิยมวางศาลไว้กับพื้น ในขณะที่ ศาลเจ้าสูง หรือ กุ่ยคาซัน คืออยู่บนพื้นยกสูงตาม แบบคนฮกเกี้ยนนิยมทำ

“โครงการศึกษาศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี
 ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย SoA+

ชุดข้อมูลงาน : คู่มือของพื้นที่ชุมชน รัชกาลที่ ๙ กรุงเทพมหานคร , เขตวัด ๑ ไร่
 โดย บริษัท : บริษัทสถาปัตย์และวิศวกรรมศาสตร์ , จำกัด ๕๖ ถนน รัชดาภิเษก
 CROSS SECTION : ARCHITECTURAL DRAWING, SCALE 1:50
 BY MR. KETAKA SATHANAM, RAJAHMUNGA UNIVERSITY OF TECHNOLOGY RAJAHMUNGA.

ภาพที่ 4.58 ศาลเจ้าโถวหลงซัน (ตึกดิน) 817 ถนนริมทางรถไฟ

10. ศาลเจ้าพ่อ ฮ่วยตึงเอี้ยะ (ศาลเจ้าพ่อพระเพลิง (เก่า)) หลังสถานีดับเพลิงตลาดพลู ถนนตลาดพลู

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ศาลเจ้าจีนประเพณี เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนฉาบทรายล้างขนาดเล็ก หลังเดี่ยวพร้อมแท่นบูชา มีปูนปั้นมังกร และลูกแก้ว ประดับบนสันหลังคา มีศาลาสำหรับแท่นปักธูป

สภาพอาคาร ค่อนข้างทรุดโทรม ลายปูนปั้นมังกรเริ่มหลุดกะเทาะ ผงังเริ่มมีรอยร้าวและวัชพืชขึ้น

ประวัติโดยสังเขป ศาลเจ้าพระเพลิงหรือ ฮ่วยตึงเอี้ย เป็นศาลเจ้าที่สำคัญกับชุมชนที่ประกอบอาชีพที่ต้องใช้เตาไฟ ทั้งในกิจการหุงหาอาหารต่างๆ ขายภัตตาคาร หรือในอุตสาหกรรมอื่นๆ เช่นโรงต้มปลาทุ โรงน้ำปลา ซีอิ้ว โรงย้อมคราม ตลาดพลู ศาลเจ้าเก่านี้อยู่ติดน้ำคลองบางหลวง ต่อมาได้สร้างสถานี

- ร้านครัวบางหลวง เป็นตึกแถวปูน 3 ชั้น โครงสร้างเสาคานรูปแบบตะวันตกผสมจีน เป็นตึกแถวที่สร้างในปลายรัชกาลที่ 7 หรือยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพราะมีความก้าวหน้าในการเทพื้นคอนกรีต เป็นหลังคาเรียบ และยังทำโครงสร้างยื่นแผงกันสาดได้ หล่อปูนทำลวดลายลูกกรงระเบียงชั้นสอง และคาดฟ้า เป็นลายใบหญ้าบางไม่พบในตึกแถวย่านเก่าอื่นๆ ในกรุงเทพฯ เป็นตึกแถวหัวมุมมีตึกแถวแบบเดียวกันแต่สูง 2 ชั้น อยู่ด้านข้างไม่มีประวัติสำคัญ เคยเป็นร้านทองมาก่อน ถูกสร้างขึ้นล้อมที่ของนายต่าง แซ่ลิ้ม บริเวณถนนตลาดพลูทางใน และซอยเทอดไท 18 ทายาทเจ้าของปัจจุบัน คือ พลโทธงชัย วิกิตภูมิประเทศ และคุณฤทธิบุรี รักกุศล

- ตึกแถว 3 ชั้นริมทางรถไฟในซอยเทอดไท 27 มีลักษณะแบบเดียวกับครัวบางหลวง มีลายลูกกรงหล่อปูน ที่สวยงามแปลกตาไม่พบในตึกแถวเก่าที่อื่นในกรุงเทพฯ หน้าต่างเป็นบานเปิดยาวถึงพื้น

4.4.3 สถาปัตยกรรมที่มีจุดเด่นร่วมสมัยกับย่านชุมชนและตลาดเก่าในประเทศที่เป็นตลาดหรือชุมชน บ้านไม่ริมน้ำ

- เรือนแถวไม้โรงน้ำปลาเข้าเต็กซึ่งมีหลังคาปั้นหยา มีผังอาคารรูปตัว C หัวมุมถนนลาดเฉียง มีช่องลมด้านบนตลอดแนวกำแพง เป็นตรงน้ำปลาเก่าแก่ ริมคลองบางหลวงและบางน้ำชน

- เรือนแถวไม้ต่อเนื่องจากโรงน้ำปลาในซอยเทอดไท 16 ริมคลองบางน้ำชน โครงสร้างไม้ อาจถูกสร้าง ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 หรือใหม่กว่านั้นเพราะไม่มีรายละเอียดพิเศษ แต่เป็นกลุ่มเรือนแถวสะท้อนความเป็นย่านการค้าริมน้ำที่ชัดเจน

4.4.4 สถาปัตยกรรมที่มีจุดเด่นร่วมสมัยกับย่านการค้าเก่าตึกแถวริมถนนอิทธิพลอาณานิคมตะวันตก

- ตึกแถวก่ออิฐถือปูนแบบนีโอคลาสสิกในซอยเทอดไท 20 และซอยเทอดไท 27 มีรูปแบบร่วมสมัยกับ ตึกแถวที่สร้างริมถนนสายแรกๆในกรุงเทพ เช่น ถนนเจริญกรุง ทำซ่าง ทำเตียน แต่มีรายละเอียดน้อยกว่ามาก รูปแบบและที่ตั้งสะท้อนถึง ตลาดพลูในยุคที่กลายเป็นตลาดครึ่งบกครึ่งน้ำเพราะอยู่ในซอยที่เชื่อมทางรถไฟ และถนนเทอดไท เข้าหาท่าเรือคลองบางหลวง

4.4.5 สถาปัตยกรรมที่มีจุดเด่นร่วมกับกลุ่มวัฒนธรรมชุมชนชาวจีนในประเทศที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำการค้า

- ศาลเจ้าพระเพลิง (เก่า) หรือ ฮ่วยตึงเอี้ยะ เป็นศาลเจ้าขนาดเล็กมีเพียงแท่นบูชาอยู่ริมน้ำคลองบางหลวง สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมชาวจีนที่ปรับตัวในพื้นที่ทำมาหากินทางน้ำ

- ศาลเจ้าตึกดิน หรือ โถวหลงชั้นเป็นอาคารขนาดกลาง ที่มีการวางผังพื้นและโครงสร้างหลังคาตามแบบ ประเพณีจีนที่ครบถ้วนสมบูรณ์ อยู่ลึกเข้ามาในชุมชนสะท้อนให้เห็นถึงการตั้งบ้านเรือนของชุมชนจีนที่มั่นคงแล้ว

กลุ่มอาคารเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองในย่านประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานครได้เป็นอย่างดี

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

5.1 คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ตลาดพลู

คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมเนื่องในวัฒนธรรมของตลาดพลูมีอยู่จำนวนมากมาย ซึ่งพอจะสรุปออกมาได้ดังต่อไปนี้

คุณค่าสำคัญประการหนึ่ง คือ ในสังคมลักษณะที่มีความหลากหลายทางความเชื่อ ชาติพันธุ์ แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดี ซึ่งปัจจุบันมีรูปแบบการดำเนินชีวิต และวัฒนธรรมที่สอดคล้องกันไป แต่ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของตนเอง

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี การดำรงชีวิต อาทิเช่น การเชิดสิงโตมังกร ประเพณีชักพระ ขบวนแห่ในงานวันเกิดเจ้าประจำปี งานกินเจ ฯลฯ ซึ่งแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพื้นที่ในอดีต จนกลายเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่มีคุณค่า เอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น

คุณค่าด้านสังคม และเศรษฐกิจ มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ทำให้มีการค้าขายที่สืบทอดกันมา ไม่สามารถหาได้จากพื้นที่อื่น อาทิเช่น หมี่กรอบร.5 ร้านอินทรีโอสถ ขนมก้วยช่าย ขายยาแผนโบราณ ขนมหวาน เนื้อเปื่อย ของไหว้ต่างๆ ฯลฯ จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของตลาดพลู และส่งผลต่อสภาพเศรษฐกิจโดยรวมของพื้นที่ โดยมีตลาดวัดกลาง เพิงขายอาหารข้างสถานีรถไฟ เป็นศูนย์กลางการค้า

รูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของมรดกทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ ทั้งศาลาสนามสถาน วัดวาอาราม และศาลเจ้า ซึ่งเป็นงานสถาปัตยกรรมที่ส่งผลมาจากความศรัทธาตั้งแต่อดีตและยังได้รับการดูแลรักษาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีความงดงามในแบบอดีต ถึงแม้จะมีสภาพทรุดโทรมไปตามกาลเวลา แต่ก็ยังสามารถแสดงถึงความสำคัญ ศักดินา อาชีพของเจ้าของบ้านในอดีตได้เป็นอย่างดี

คุณค่าในแง่ที่ตั้งของชุมชน เนื่องจากตลาดพลูเป็นชุมชนโบราณที่มีอายุเก่าแก่มากตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และเป็นเมืองหลวงในสมัยกรุงธนบุรี อีกทั้งยังเป็นตลาดค้าปลีกและค้าส่งสินค้าในอดีตที่สำคัญ ซึ่งปัจจุบันยังคงเหลือให้เห็นได้บ้าง

จากบรรทัดฐาน 6 ประการของการประเมินผลความโดดเด่นของแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่กำหนดโดยองค์การยูเนสโก

1. แสดงถึงการเป็นศิลปกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัว (เป็นเอกลักษณ์) เป็นผลงานชิ้นเอกของอริยะสร้างสรรค์

ศาสนสถานในพื้นที่ตลาดพลูเป็นผลงานการสร้างสรรค์ทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมชั้นเลิศ อาทิเช่น อุโบสถ วิหาร และภาพเขียนในอุโบสถวัดอินทาราม และอาคารศาลเจ้าหลายแห่ง เป็นต้น และยัง เป็นหลักฐานที่สมบูรณ์ในการแสดงให้เห็นการตั้งถิ่นฐาน ต้นแบบของชุมชนเมืองหลวงในอดีตของ กรุงเทพมหานครได้เป็นอย่างดี

2. มีอิทธิพลอย่างมากเหนือรูปแบบและพัฒนาการทางสถาปัตยกรรม ศิลปถาวรวัตถุ การวางผังเมือง และการออกแบบภูมิทัศน์ที่ครอบคลุมทั้งระยะเวลา และพื้นที่ทางวัฒนธรรมของโลก

ตลาดพลูสะท้อนให้เห็นความเชื่อทางศาสนา ที่มีทั้งพุทธเถรวาท และการนับถือเทพของคนจีน การใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรม การดำรงชีวิตของชุมชนชาวเมืองริมน้ำ สถาบันทางศาสนา และชนชั้นปกครองในอดีต เพราะเป็นที่อยู่ของข้าราชการที่สำคัญหลายท่าน รวมถึงแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการขยายตัวและการวางผังเมืองเพื่อตอบสนองการใช้สอยของชาวเมือง โดยเฉพาะเครือข่ายคูคลองย่อยที่ เชื่อมโยงสวนผลไม้ เข้าหาคคลองบางหลวง

3. เป็นหลักฐานแสดงความเป็นเอกลักษณ์ในความไม่เหมือนใครถึงประเพณีวัฒนธรรม หรืออารยธรรมที่ยังอยู่และสูญหายไปแล้ว

ตลาดพลูมีการละเล่น ประเพณีที่สำคัญมากมาย ทั้งของชาวไทย และชาวจีนซึ่งแสดงออกถึงความ เป็นเอกลักษณ์เชื่อมโยงกับทุกองค์ประกอบทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ วิถีชีวิต ศรัทธาในศาสนาที่ต่างกัน

4. เป็นตัวอย่างที่มีความโดดเด่นของชนิดอาคาร หรือสถาปัตยกรรมโดยรวม หรือภูมิทัศน์ซึ่งแสดง ขั้นตอนที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ

นอกจากศาสนสถานที่สำคัญแล้วยังมี อาคาร บ้านเรือนพื้นถิ่น ที่แสดงถึงลักษณะเด่นเป็นตัวแทนของ ชนชั้นต่างๆ ในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี อาทิเช่นบ้านไม้เก่าที่มีลวดลายฉลุแบบขนมปังขิง ของคหบดี ข้าราชการ จนถึงเรือนแถวไม้แบบเรียบง่าย ตึกแถวปูนนีโอคลาสสิก และตึกแถวแบบตะวันตกผสมจีน เป็นต้น

5. เป็นตัวอย่างที่มีความโดดเด่นของธรรมเนียมการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์หรือการใช้พื้นที่ซึ่งเป็น ตัวแทนของวัฒนธรรม โดยเฉพาะเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง ทำให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป และอาจทำลาย เอกลักษณ์สำคัญของพื้นที่

ปัจจุบันพื้นที่ตลาดพลูได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของเมือง การตัดสะพานรัชดาภิเษก ก่อให้เกิดการล่มสลายของตลาดการค้า และประเพณีบางส่วน การพัฒนารถไฟฟ้าทำให้พื้นที่ตลาดพลูเริ่มมี

นายทุนมาพัฒนาพื้นที่เป็นคอนโดมิเนียม แต่ก็ยังหลงเหลือประเพณีวัฒนธรรม การละเล่น สถาปัตยกรรม การดำรงชีวิต ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่ที่สมควรอนุรักษ์ไว้

6. มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์ หรือจารีตประเพณีที่ยังคงปฏิบัติกันอยู่ หรือ แนวความคิด หรือความเชื่อกับผลงานศิลปกรรม และวรรณกรรม ที่มีความโดดเด่นเป็นสากล

ตลาดพลูตั้งอยู่ในพื้นที่ธนบุรี ซึ่งในอดีตเคยเป็นเมืองหลวงสมัยกรุงธนบุรี อีกทั้งเคยเป็นตลาดค้าปลีกและค้าส่งที่สำคัญของเมือง เพราะมีคลองย่อยไปยังหัวเมืองภาคใต้ และริมชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ทำให้มีโบราณสถาน สถานที่สำคัญประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งสัมพันธ์กับศาสนสถานและเศรษฐกิจของพื้นที่ ในลุ่มแม่น้ำภาคกลาง ทั้งชุมชนชาวจีนที่ทำการค้า และชุมชนชาวไทยที่ทำสวน

ย่านตลาดพลูเป็นพื้นที่ที่ประวัติศาสตร์ยาวนานตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี อีกทั้งมีความหลากหลายทางเชื้อชาติทั้งไทย จีน และมอญ จึงทำให้มีความหลากหลายทั้งทางวัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะ และยังมีบางส่วนสืบทอดมาถึงปัจจุบัน อาทิเช่น ประเพณีจีน ซึ่งสัมพันธ์กับศาสนสถาน อาหาร การละเล่น และอาชีพในพื้นที่ ซึ่งนารายได้เข้ามาในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีบุคคลสำคัญเป็นที่เคารพสักการะแก่ประชาชนทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ ซึ่งสัมพันธ์กับศาสนสถานและประเพณี ในย่านตลาดพลูมีเอกลักษณ์ที่สำคัญอีกด้านหนึ่ง คือ สถาปัตยกรรม เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นมายาวนานทำให้หลงเหลือรูปแบบสถาปัตยกรรมในยุคสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้นและช่วงเปิดประเทศในสมัย ร.5 ถึง ร.7 ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

5.2 คุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

จากพัฒนาการที่มีมานานของย่านตลาดพลู ทำให้พื้นที่บริเวณย่านนี้ประกอบไปด้วยอาคารหลากหลายรูปแบบต่างยุคต่างสมัย มีอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม อาคารที่มีคุณค่าที่ยังหลงเหลืออยู่ส่วนใหญ่ไม่ได้มีการให้ความสำคัญจากหน่วยงานภาครัฐ และไม่ได้มีการบันทึกไว้ในเอกสารใดๆ ในลักษณะภาพรวม การวิจัยครั้งนี้จึงได้ทำการเลือก และรวบรวม และสำรวจ และทำการประเมินกลุ่มตัวแทนอาคารที่สะท้อนเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมที่มีความโดดเด่นของย่านตลาดพลู นอกจากนี้ในการสำรวจยังได้วิเคราะห์สภาพปัจจุบัน และสถานภาพของภัยคุกคามที่มีต่ออาคาร โดยได้ทำการรังวัด และเขียนแบบ VERNADOC อันเป็นวิธีการเขียนแบบที่สามารถเก็บรายละเอียดขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมได้เป็นอย่างดี เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์อาคารที่สะท้อนความเป็นย่านตลาดพลูให้เกิดการรับรู้สู่ภายนอกในการให้ความสำคัญ และทำความเข้าใจกับรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมที่คงเหลืออยู่ในปัจจุบัน และสามารถใช้เป็นหลักฐานในการบูรณะซ่อมแซมตลอดจนเป็นตัวอย่างในการออกแบบอาคารใหม่ในย่านนี้ ให้มีความเหมาะสมกับอาคารเก่าในอนาคต

จากการสำรวจพื้นที่ศึกษาโดยใช้แบบประเมินคุณค่าอาคารที่จัดทำขึ้นจากแบบประเมินอาคารของกรมศิลปากร แบบประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของสำนักพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาและสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การทำรังวัด การเขียนแบบ พบว่ามีอาคารที่มีคุณค่าควรค่าแก่การอนุรักษ์ที่สะท้อน และเป็นตัวแทนของอาคารในพื้นที่ย่านตลาดพลู ซึ่งตั้งกระจายอยู่บริเวณโดยรอบตามถนนย่านตลาดพลูทางใน ริมคลองบางหลวง หรือคลองบางกอกใหญ่ จรดริมทางรถไฟทั้งที่อยู่ในตรอกหรือซอยหลายแห่งอันประกอบด้วย เรือนไทย สถาปัตยกรรมแบบไทยแบบเรือนขนมปังขิง เรือนแถวไม้ ตึกแถวค้าขายรูปแบบนีโอคลาสสิก ตึกแถวค้าขายรูปแบบตะวันตกผสมจีน ตึกแถวรูปแบบสมัยใหม่ จากการสำรวจสามารถสรุปผลการประเมินคุณค่าอาคาร ออกเป็น 5 ด้าน ได้ดังนี้

5.2.1 คุณค่าด้านประวัติศาสตร์

ย่านตลาดพลูตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ดั้งเดิมของคลองสายประวัติศาสตร์อันได้แก่ คลองบางหลวงซึ่งเป็นคลองที่ใช้เป็นที่สัญจรและคมนาคมด้านการค้าที่สำคัญ อีกทั้งยังเป็นบริเวณที่ตั้งบ้านข้าราชการในอดีต และรายล้อมไปด้วยวัดวาอารามที่สำคัญของฝั่งธนบุรีที่สร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และยังเป็นที่ตั้งของชุมชนชาวจีนที่ทำมาค้าขายในย่านนี้มาแต่ดั้งเดิมที่ยังทำสวนพลู เกษตรกรรม และค้าขาย ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ดังนั้นจึงพบว่าย่านตลาดพลูมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์จากการเป็นสถานที่อันสำคัญที่มีมาแต่ดั้งเดิมโบราณทั้งยังพบว่าเป็นสถานที่ที่เป็นที่เก็บพระอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และพระอัครมเหสี ที่วัดอินทารามอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีพระปรารภบรรจุอัฐิพระยาพิชัยดาบหัก และคณบดีข้าราชการชั้นรองลงมาที่มีเชื้อสายจีน ในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง เช่น พระยาสุทัยพรตสุนันท์, พลตรี พระวิภัติภูมิประเทศ, หลวงบุญมานพ พาณิชย์, หลวงสาทร ราชชน ย่านตลาดพลูจึงเป็นตัวแทนโบราณบอกเล่าเหตุการณ์ และเชื่อมโยงเรื่องราวต่างๆ ในอดีตให้ผู้คนรุ่นหลังได้รับรู้ และเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่สำคัญหลายช่วงของกรุงธนบุรี รัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ที่เกิดขึ้นในประเทศสยาม ดังนั้นย่านตลาดพลูจึงเป็นสถานที่ที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชาติอันควรค่าได้รับการอนุรักษ์ไว้อย่างยิ่ง

5.2.2 คุณค่าด้านสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมในพื้นที่ตลาดพลูสะท้อนภาพลักษณ์ของตลาดพลูในยุคเริ่มแรก โดยเกี่ยวข้องกับผู้คน ชุมชนที่ประกอบไปด้วยวัด ศาลเจ้า เรือนพักอาศัยของชาวบ้านตลอดจนกิจกรรมการค้าขายที่มีมานานอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน รูปแบบอาคารยังสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ศิลปะสถาปัตยกรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของยุคสมัยที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน อาทิเช่น ตึกแถวค้าขายรูปแบบนีโอคลาสสิก เป็นต้น สามารถให้ข้อมูลหลักฐานอ้างอิงทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีให้แก่ผู้สนใจได้ ลักษณะและ

รูปแบบของสถาปัตยกรรมยังแสดงออกถึงคุณค่าด้านความงาม ทั้งคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมโครงสร้าง สัดส่วนสัมพันธ์ความงามที่หาได้ยากในยุคปัจจุบันโดยยังคงการใช้วัสดุดั้งเดิมของท้องถิ่นปรากฏให้เห็นอยู่ เป็นส่วนมาก

5.2.3 คุณค่าด้านศิลปกรรม

นอกจากสถาปัตยกรรมที่ได้รับการออกแบบและก่อสร้างเป็นอย่างดีแล้ว ตัวอาคารได้รับการประดับตกแต่งอย่างสวยงาม ประณีต อาทิเช่น ลวดลายฉลุ ปูนปั้น เป็นต้น ซึ่งแสดงถึงอิทธิพลจาก ตะวันตกและจีน ซึ่งหายากในปัจจุบัน จึงถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ และลักษณะพิเศษเฉพาะของตลาดพลู

5.2.4 คุณค่าด้านสังคม

มีคุณลักษณะพิเศษคือ มีความผูกพันต่อชุมชนเป็นวิถีชีวิตของผู้คนในอดีตเป็นที่รู้จัก และยอมรับจากสังคมภายในชุมชน และสังคมภายนอก เป็นปัจจัยทางกายภาพที่เกี่ยวข้องในการดำเนินกิจกรรมทาง ธุรกิจและการเติบโตของชุมชน ตลอดจนความสัมพันธ์กับประเพณีวัฒนธรรมการอาศัยของคนจีนที่มักอยู่อาศัยร่วมกันพร้อมกับทำมาค้าขายไปด้วยทั้งนี้

กล่าวโดยสรุป ลักษณะทางกายภาพของย่านตลาดพลูมีการกระจายตัวของกลุ่ม สถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์รวมถึงประเภทอาคารที่มีความแตกต่างกันทั้งอาคารประเภท ศาสนสถาน บ้านเรือน เรือนแถวค้าขายและบริการ จึงจำเป็นต้องแยกการอนุรักษ์ตามลักษณะประเภทอาคารที่ แตกต่างกัน สถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ให้แก่ย่านตลาดพลูคือ ตึกแถวค้าขายรูปแบบอิทธิพลตะวันตก และจีน มีระเบียบราวกันตึกสูง 3 ชั้นทั้งบริเวณริมถนนตลาดพลูทางในและบริเวณริมทางรถไฟเนื่องจาก เป็นอาคารที่หลงเหลือแสดงให้เห็นความเป็นตัวตนที่ชัดเจนของตลาดพลูยุคตลาดบกได้อย่างชัดเจน ควรค่า แก่การอนุรักษ์เนื่องจากยังคงมีอยู่ในปริมาณที่สามารถพบเห็นได้บ่งบอกถึงวิถีชีวิตของวัฒนธรรมการอยู่ อาศัยแบบจีนที่ออกแบบบ้านใช้เป็นทั้งสถานที่อยู่อาศัยและค้าขายไปพร้อมกัน รองลงมาคืออาคารเรือน แถวไม้ หลังคาปั้นหย่า ซึ่งอยู่ริมคลองบางน้ำชัน ต่อกับคลองบางหลวง แสดงให้เห็นถึงย่านพาณิชย์กรรม และพักอาศัย ชุมชนในช่วงที่ยังมีการใช้คลองเป็นเส้นทางค้าขาย แต่อาคารไม้มีอยู่ในย่านเมืองเก่าอื่นๆ เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ในภาพรวมอาคารที่มีคุณค่าส่วนใหญ่ที่พบในบริเวณพื้นที่ศึกษามีสภาพค่อนข้างทรุดโทรม คุณค่าทางสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมของอาคารบางส่วนถูกลดทอนไป เนื่องจากอายุ การขาดการบำรุงรักษา ขาดการปกป้องคุ้มครอง เนื่องจากไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าไปดูแล และให้ ความสำคัญ อาคารทุกหลังมีการใช้วัสดุที่ไม่เข้าพวกกันที่เป็นในรูปแบบเดียวกันทำให้เกิดภาพองค์รวมที่ ดูแลสวยงาม ก่อให้เกิดรูปแบบและลักษณะสถาปัตยกรรมที่ผิดแผกไปจากเดิมและทำให้องค์ประกอบทาง สถาปัตยกรรมถูกทำลาย เช่น การใช้สี วัสดุ รูปแบบของประตู หน้าต่าง และหลังคาแบบใหม่ ทำให้คุณค่า

ความแท้ทางสถาปัตยกรรมลดน้อยลงนอกจากนั้นยังขาดแนวทางและวิธีการในการปรับปรุงอาคารที่ถูกต้องเหมาะสม จากสาเหตุดังกล่าว ทำให้อาคารเก่าในย่านตลาดพลูมีสภาพปัญหาทางกายภาพโดยทั่วไปคือ

- **ความทรุดโทรม** อาคารบางหลังมีสภาพทรุดโทรมซึ่งเกิดจากการดูแลไม่เหมาะสม การขาดการบำรุงรักษา
- **ความสกปรก** อาคารบางหลังมีสภาพสกปรกอันเนื่องมาจากการขาดการทำความสะอาดรักษา ดูแลให้อยู่ในสภาพปกติ
- **อายุอาคาร** อาคารมีอายุตามกาลเวลาของการใช้งาน จำเป็นที่ต้องจะต้องได้รับการซ่อมแซมดูแลเป็นอย่างดี
- **การบดบังทัศนียภาพของอาคารจากวัตถุอื่น** อาคารถูกบดบังการมองเห็นจากวัตถุอื่นเช่น ป้ายเสาไฟฟ้า เสาโทรศัพท์ อาคารที่สร้างใหม่โดยไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์
- **การใช้วัสดุที่ไม่เข้ากัน** อาคารมีการชำรุดทรุดโทรม วัสดุดั้งเดิมในอดีตมีการยาก จำเป็นต้องมีการใช้วัสดุอื่นทดแทน โดยไม่ได้คำนึงถึงความใกล้เคียงกับวัสดุดั้งเดิม

5.3 ภัยคุกคามต่ออาคาร

สถาปัตยกรรมในย่านตลาดพลูนั้นแปรเปลี่ยนไปตามปัจจัยแวดล้อมอันเป็นพลวัตที่มีความต่อเนื่อง โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจที่เน้นการทำมาค้าขายของชาวจีนซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการอยู่อาศัยโดยการประกอบสัมมาอาชีพคือการค้าขายและการอยู่อาศัยในอาคารเดียวกัน โดยในยุคแรกที่เป็น ยุคสวนพลู บ้านยังคงสร้างด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นจนมายุคตลาดบกที่เข้ามาพร้อมกับเทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยวิวัฒนาการของบ้านเรือนจึงเปลี่ยนแปลงไปเป็นตึกแถวค้าขายมากขึ้นสอดคล้องกับบริบทในการดำรงชีวิตได้เป็นอย่างดีตลอดจนการปรับสภาพการอยู่อาศัยให้เป็นไปตามยุคสมัย สามารถกล่าวได้ว่าเอกลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงสถาปัตยกรรมย่านตลาดพลู คือตึกแถวที่ทั้งใช้ในการอยู่อาศัย และค้าขายในเวลาเดียวกัน ลักษณะการอยู่อาศัยเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการอันเป็นลักษณะเฉพาะตัวของย่านชุมชนตลาดพลูที่แตกต่างจากตลาดอื่นที่อาคารบ้านเรือนไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหรือยุคสมัย โดยเฉพาะตลาดที่มีชื่อเสียงในต่างจังหวัดที่ถึงแม้จะอยู่คนละจังหวัดแต่ลักษณะทางกายภาพของตลาดจะมีหน้าตาารูปลักษณ์คล้ายคลึงเหมือนกันไปหมดแตกต่างกันในรายละเอียดบ้างเพียงเล็กน้อย

ดังนั้นลักษณะเด่นของย่านตลาดพลูคือ พื้นที่ที่มีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องที่ประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมหลากหลายรูปแบบตามแต่ละยุคสมัยสะท้อนประวัติศาสตร์ของพัฒนาการด้านการสร้างชุมชน การตั้งถิ่นฐานที่มีอิทธิพลในระดับเมืองและเป็นย่านที่ประกอบไปด้วยตัวแทนของตลาดค้าขายชาวจีนที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในย่านฝั่งธนบุรี

จากการสำรวจและการทำประเมินพบว่า อาคารส่วนใหญ่อยู่ในสภาพถูกคุกคามจากปัจจัยภายใน และภายนอกจำเป็นที่จะต้องกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์เพื่อให้เกิดเป็นมรดกทางสถาปัตยกรรมและชุมชนจากการศึกษาพบว่าอาคารหลายหลังยังมีสภาพความเป็นของแท้ทั้งโครงสร้างและวัสดุเช่น เรือนแถวไม้ แต่อีกหลายหลังแทบจะไม่เห็นสภาพเค้าโครงเดิมของสถาปัตยกรรมอันเนื่องมาจากการถูกคุกคามด้วยรายละเอียดความสมบูรณ์ของสี และวัสดุ พื้นผิวตลอดจนการต่อเติมโครงสร้างที่ไม่คำนึงถึงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และภาพรวมของชุมชน

ถึงกระนั้น อาคารส่วนใหญ่ยังสามารถใช้งานได้มีความเหมาะสมในด้านกิจกรรมใช้สอยอันได้แก่ การค้าขาย และอยู่อาศัยไปพร้อมๆ กันอันเป็นลักษณะเด่นของตลาดพลูจนได้รับการขนานนามว่า เขียวราชของฝั่งธนบุรี ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการค้าการขายของคนไทยเชื้อสายจีนที่มาตั้งรกรากอยู่บริเวณย่านชุมชนตลาดพลูนี้

อย่างไรก็ตาม หลายอาคารมีการสร้างทับซ้อนกันต่างยุคต่างสมัยจึงทำให้หลายอาคารถูกบดบังทัศนียภาพ และขาดการคำนึงถึงคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยรวมจากการประกอบกิจการค้าที่มุ่งเน้นด้านธุรกิจอย่างเดียวขาดการเอาใจใส่ต่อสภาพกายภาพของชุมชน ถึงกระนั้นสถาปัตยกรรมย่านตลาดพลูยังมีองค์ประกอบของความเป็นชุมชนอยู่ครบที่สถาปัตยกรรมมีความหลากหลาย และมีความสัมพันธ์กับโบราณสถาน และอยู่ร่วมกันได้อย่างเหมาะสมเกิดเป็นย่านการค้าที่อยู่อาศัยประกอบไปด้วย ตลาด วัด ศาลเจ้า ที่อยู่อาศัย ตึกแถวค้าขาย เป็นต้น

ถึงแม้การเกิดเป็นย่านของตลาดพลูจะมีองค์ประกอบที่ครบถ้วน แต่ก็ยังขาดระบบการเข้าถึง การสัญจรที่สะดวก ขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อปกป้องรักษาสถาปัตยกรรมที่มีอยู่ยกเว้นกลุ่มโบราณสถานจำพวก ศาลเจ้า และวัดที่ชาวบ้านให้ความสำคัญแก่สถาปัตยกรรมกลุ่มนี้เป็นอย่างยิ่งโดยดูได้จากจำนวนงานประเพณี และพิธีกรรมที่เกิดขึ้นซึ่งมีจำนวนเป็นอันมากในแต่ละปีโดยอาศัยสถานที่เหล่านี้เป็นที่ประกอบกิจกรรม ศาสนพิธีต่างๆ

ในอนาคตภัยคุกคามที่กำลังคืบคลานเข้ามาสู่ย่านตลาดพลูได้แก่ การพัฒนาที่อยู่อาศัยสมัยใหม่ที่เป็นระบบที่มีมากขึ้นที่เข้ามาในทุกทิศทุกทางทั้งจากฝั่งคลองและถนน ระบบคมนาคมรูปแบบใหม่ที่มีทั้งข้อดีข้อเสียต่อชุมชน การขยายตัวและพัฒนาของเมืองซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะก่อให้เกิดความเสียหายระยะยาว ส่งผลกระทบต่อชุมชน และสถาปัตยกรรมได้เป็นอย่างดี

5.4 แนวทางการอนุรักษ์พื้นที่ตลาดพลู

ในขั้นตอนการปฏิบัติการอนุรักษ์หลังจากทำการศึกษาคุนค่าของอาคารนั้นแล้วต้องมีขั้นตอนการกำหนดแนวคิดการอนุรักษ์ ซึ่งต้องกำหนดไว้อย่างชัดเจนตั้งแต่แรกเริ่มโครงการอนุรักษ์เพราะแนวคิดการอนุรักษ์นี้จะเป็นหลักในการกำหนดแนวทางปฏิบัติการอนุรักษ์ให้กับอาคารเพื่อให้ผลการอนุรักษ์ได้บรรลุผลตรงตามวัตถุประสงค์การอนุรักษ์ที่ให้กับรักษาคุณค่าของอาคารเอาไว้ให้ครบถ้วนมากที่สุด ฉะนั้น

จากผลการศึกษาคุณค่าของพัฒนาการรูปแบบสถาปัตยกรรมในบริเวณย่านตลาดพลูในยุคต่างๆสามารถนำมากำหนดแนวคิดการอนุรักษ์อาคารได้ ดังนี้

5.4.1 การรักษาคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์

คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรม หรือสถานที่ในย่านตลาดพลู เนื่องจากอาคารบ้านเรือนหลายหลังเป็นของคหบดีเก่าและข้าราชการซึ่งหลายคนเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ของชาติ ในช่วงเวลาที่ต่างกัน การอนุรักษ์จึงควรคำนึงถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมด้วย สถานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสำคัญทางประวัติศาสตร์ อาจไม่มีความสำคัญทางสถาปัตยกรรม อีกต่อไป เช่น ตำแหน่งอาคารที่ถูกรื้อไปแล้วในตลาดพลูเดิม ได้สะพานรัชดาภิเษกหรือเคยไฟไหม้ ควรมีป้ายบอกเหตุการณ์ และสถานที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญเหล่านั้น ซึ่งกรุงเทพมหานคร มีรูปแบบของป้ายที่เหมาะสมอยู่แล้ว หรือบ้านเรือนของคหบดีเก่าซึ่งเป็นสถานที่ส่วนบุคคลมีข้อจำกัดในการเข้าชม จึงควรมีการทำหุ่นจำลองอาคาร หรือป้ายแสดงเรื่องราวประวัติศาสตร์สำคัญไว้ในที่สาธารณะ เช่น พิพิธภัณฑ์ชุมชน ต่อไป

5.4.2 แนวคิดการอนุรักษ์แหล่งพาณิชย์กรรมสำคัญของย่าน

แหล่งพาณิชย์กรรมถือเป็นหัวใจของตลาดพลู เพราะมีกิจกรรมการค้าขายตลอดเกือบทั้งกลางวันและกลางคืน จึงไม่เพียงแต่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของย่านเท่านั้น แต่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ ของคนในชุมชนด้วยเช่นกัน โดยที่ร้านค้าเก่าแก่สำคัญในตลาดพลูหลายร้านในยุคปัจจุบันนั้น ยังดำเนินกิจการได้ดี ถึงแม้มีวิกฤติการณ์ต่างๆ เพราะมีโครงข่ายการค้าที่เชื่อมโยงกับแหล่งค้าขายที่อื่นๆ ด้วยเช่นกัน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะโครงข่ายการค้าที่เชื่อมโยงกับธุรกิจในเยาวราช และขยายไปยังย่านการค้าใหม่ เช่น วงเวียนใหญ่ เพชรเกษม บางแค จึงมีเครือข่ายที่ใหญ่กว่า พื้นที่ย่านตลาดพลู เช่นร้านทองเก่าแก่ ย่างแสงริมคลองบางหลวง เป็นเครือข่ายกับห้างเพชรทองยิ่งเฮง ห้างทองแสงทองสุขที่อยู่ริมถนนเทอดไท และห้างทองแม่ทองสุข ที่วงเวียนใหญ่ มีโรงงานทำทอง หลายแห่งในกรุงเทพ ร้านยาหอมตรา 5 นกกระเรียนมีโรงงานที่ราชบุรี และเป็นร้านเก่าแก่เดิมของร้านยาหอม 5 เจดีย์ที่มีชื่อเสียง ร้านตั้งเจียงฮวด และร้านโล้ว เจียงเชียง มีแหล่งรับทำขนมหลายที่ ในกรุงเทพมหานคร ร้านสุราทองชงกั๊ง ตราเสือโคร่งมีเครือข่ายร้านสุราจีนที่หัวลำโพง บะหมี่ตงเลี้ยง มีตึกแถวที่ปากซอยเทอดไท 22 และสาขาที่ถนนวุฒากาศ และเพชรเกษม สุรียากาแฟที่ตลาดวัดกลาง มีสาขาที่ได้สะพานถนนรัชดาภิเษก และซอยเทอดไท 33

ในสมัยก่อนมีการคมนาคมทางบก ตลาดพลู และฝั่งคลองบางหลวง เคยเป็นแหล่งแปรรูปอาหารให้เยาวราช และส่งเข้าพระนครโดยทางเรือ เช่น โรงสีข้าว การชำแหละเนื้อสัตว์ต่างๆ ตลอดจนขนม และของไหว้เจ้า ปัจจุบันยังมีการเก็บข้าวในพื้นที่ตลาดพลู ถึงแม้ไม่ได้สีแล้วก็ตาม โดยยังมีรถขนของเข้าออกตลอดทั้งวัน ตลาดวัดกลาง และร้านค้าต่างๆ ในซอยเทอดไท 12 ยังเป็นศูนย์กลางขายของส่ง ปลีก สินค้าเกษตรสดใหม่ เปิดไค้ต้มที่เชือดแล้ว ขนม และกระดาศ ของไหว้ต่างๆ สำหรับเทศกาล ของคนจีนอยู่ร้านค้าเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนแม่เหล็กดึงดูด ผู้ซื้อ พ่อค้าแม่ค้าจากทั่วฝั่งธนบุรี และกรุงเทพมหานคร

กระจายงานและรายได้ในชุมชน เกิดร้านค้าแผงลอยย่อย ที่ขายของจำเป็นอื่นๆ ในย่าน เช่น แผงลอยตามแนว ถนนตลาดพลูในวัดราชคฤห์ วัดอินทาราม ริมถนนเทอดไท อย่างไรก็ตามจากการสำรวจเจ้าของกิจการ ร้านค้าเหล่านี้หลายแห่ง มีปัญหาดังต่อไปนี้

- ปัญหาการขาดทายาทในการสืบทอดกิจการในรุ่นต่อไป เพราะการค้าที่ต่อเนื่องของย่านตลาดพลูด้วยทำให้ คนรุ่นลูกหลานได้รับการศึกษาที่ดี ประกอบอาชีพเฉพาะทาง ไม่หวนกลับมาค้าขาย โดยเป็นค่านิยมในการศึกษา ว่าการรับราชการหรือมีวิชาชีพ แพทย์ พยาบาล วิศวกร ดีกว่าขายของ ทำให้ขาดการเชื่อมต่อกับคนรุ่นลูก ปัญหานี้ตอกอยู่กับร้านที่ต้องใช้ฝีมือ และสูตรเฉพาะ เช่น ทำขนมกุยช่าย อาหาร ขนมไหว้ต่างๆ ช่างทอง ที่จะขาดช่วงใน 10 ข้างหน้า ปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่สำหรับร้านที่มีชื่อเสียง เช่น ห้างเพชรทองยิ่งเฮง ไม่มีผู้สืบทอดกิจการ ลูกหลาน ทำธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ และโรงแรมที่มีรายได้ดี ในขณะที่ลูกหลานช่างทองประจำร้าน เรียนสูงขึ้นไม่มาทำทองต่ออีก ร้านขนมหวานตลาดพลูไม่มีสาขา เจ้าของ ต้นตำรับปัจจุบัน อายุ 80 ปี ไม่มีลูก และหลาน ไม่สนใจสืบทอด ร้านสุราจีนซ่งกั้งมีลูกชายเป็นแพทย์ร้านข้าวหมูแดงสุณี สูตรหมยเซียน มีลูกชายเป็นสถาปนิก ร้านหุ่ยรอดหน้า เมื่อนายหุ่ยเสียชีวิต ภรรยาทำต่อ แต่ไม่มีผู้สืบทอด ทั้งที่มีสูตรรอดหน้า และต้มยำใส่นมรสเค็ด เมื่ออายุมากขึ้นจึงลำบาก ร้านขนมจันอับตั้งวงวนฮะ ลูกหลานมีธุรกิจส่วนตัวไม่มีใครสืบทอด ป้าสมศรี และน้องสาวทำกุยช่ายมากกว่า 30 ปี เป็นสูตรแป้งนิ่มเหนียว ร้านกุยช่าย เป่งลั้งทำกุยช่าย สีชมพูส่งงานพิธีไหว้ต่างๆ ไม่มีผู้สืบทอด ทั้งที่ทำกุยช่ายมานานที่สุด ในย่าน การใส่ไส้ต่างๆ ในแป้งต้องฝึกเช่นกัน กุยช่ายแต่ละเจ้ามีเคล็ดลับ การทำแตกต่างกันไปในรายละเอียด เป็นอาชีพที่ต้องใช้ฝีมือ เจ้าของตำรับหวังวิชา ไว้ให้ลูกหลานเท่านั้น เพราะการสอนงานต้องอดทน ฝึกฝน ถ้าไม่มีการสื่อสารที่ดี ลูกจ้างบางคน ทนไม่ไหวเลิกไป หรือถ้าเรียนจนทำเป็น ต่อมาลาออกไปทำเองที่อื่นอยู่ดี จึงไม่อยากถ่ายทอด

- ปัญหาต้นทุนในการประกอบอาชีพของกิจการรายย่อย นอกจากร้านค้าเก่าแก่แล้ว ยังมีร้านค้าอื่นๆและแผงลอย รายย่อยในตลาดวัดกลาง ตลาดรัชดาภิเษก (ที่ตลาดพลูเดิม ใต้สะพานลอย) และริมถนนตลาดพลู ถือเป็นองค์ประกอบ ให้ย่านพาณิชย์กรรมของตลาดพลูมีความคึกคัก เช่นกัน ย่านตลาดพลูในบริเวณลึกเข้ามา ในซอยวัดโพธิ์นิมิตร ตรอกโรงเจ และซอยวัดกันตะ (เทอดไท 19, 21 และ 23) เป็นย่านพักอาศัยที่ค่าเช่าไม่สูงมาก (ไม่เกินพันบาทต่อเดือน) ค่าเช่าพื้นที่ขายของริมถนนตลาดพลูทางในในวัดราชคฤห์ วัดกลาง และวัดอินทาราม มีราคาไม่สูง (แผงละ 20 บาทต่อวันในวัดราชคฤห์ แผงละ 700 บาทต่อเดือน ในตลาดรัชดาภิเษก) ซึ่งทำให้ ต้นทุนในการเริ่มต้นทำกิจการค้า รายย่อยไม่สูงมากจึงเป็นเสมือนที่ฟักตัว (incubator) ทางธุรกิจภายในนี้ ซึ่งต่อไปในอนาคต เมื่อที่ดินมีราคาสูงขึ้น เนื่องจาก การเข้ามาของสถานีรถไฟฟ้า BTS และ MRT ซึ่งทำให้มีการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ขนาดใหญ่ จะมีผลกระทบต่อกิจการรายย่อยในเรื่องความไม่แน่นอนของที่อยู่อาศัยและที่ขายของของชุมชน ในอนาคตอันใกล้

- ปัญหาร้านค้ารายย่อยบางครั้งขาดสภาพคล่องไม่สามารถกู้ยืม เงินในระบบปกติได้ ต้องกู้จากนายทุนนอกระบบซึ่งมีการเก็บดอกเบี้ยที่ไม่เป็นธรรม ทำให้ร้านค้ารายย่อยล้มเลิกกิจการไปในที่สุด

แนวทางในการอนุรักษ์แหล่งพาศึกษาของย่าน มีดังนี้

- ส่งเสริมให้มีการประชุมกลุ่มเจ้าของกิจการเก่าแก่ของย่าน และทายาท พุดคุยเพื่อสร้างทัศนคติของคนรุ่นใหม่ในเครือข่ายร้านเก่าแก่ ให้รัก และหวงแหนกิจการของครอบครัว ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจัดประชุมที่เน้นเฉพาะกลุ่ม (Focus Group) เครือข่ายเจ้าของกิจการเก่าแก่ด้วยกัน เพื่อแลกเปลี่ยนรับฟังปัญหา ความคิดเห็นในด้านการขาดคนสืบทอดกิจการ เนื่องจากร้านค้าหลายแห่ง ที่ยังมีลูกหลานสืบทอดกิจการ เช่น ร้านสุรียากาแฟ ที่หลานชายสืบทอด กิจการจากลุง และพ่อ โดยทำควบคู่ไปกับการรับทำบัญชี ซึ่งเป็นวิชาชีพ ร้านบะหมี่นายเก้า และบะหมี่ต่งเล้ง มีลูกหลาน ดูแล ทำลูกชิ้น และเครื่องปรุงต่างๆ และขยายสาขาออกไป ร้านตั้งเจียงฮวดมีลูกหลานช่วยกิจการ ร้านเนื้อเปื่อยตลาดพลู ต. จันทรเพ็ญ ร้านแสบ ร้านหมี่กรอบจีนหลี มีทายาทรุ่นลูกทำอาหารขายต่อ ซึ่งร้านค้าเก่าแก่เหล่านี้ หลายร้านเป็นเครือญาติ หรือเรียนมาในโรงเรียนเดียวกัน เช่น โรงเรียนกมลจิ่งจัน โรงเรียนวัดร้านคฤห์ จึงควรส่งเสริมให้มีการประชุมร่วมกัน จัดกิจกรรมเยี่ยมผู้ประกอบการย่านตลาดเก่าที่ ประสบความสำเร็จอื่นๆ และสร้างเครือข่ายร้านค้าตลาดพลู และย่านชุมชนเมืองเก่าอื่นๆ ต่อไป

- ผลักดันให้มีการประชุมในการจัดทำผังอนุรักษ์พื้นที่ชุมชนประวัติศาสตร์ย่านคลองบางหลวง ซึ่งต้องมีทั้งหน่วยงานรัฐท้องถิ่น สำนักผังเมือง กทม. วัดเจ้าของที่ดิน และชุมชนในพื้นที่เข้าร่วม ระดมความคิดเห็น เพื่อหามาตรการป้องกันการพัฒนาที่ดินขนาดใหญ่ตามแนวรถไฟฟ้าที่คาบเกี่ยว พื้นที่ชุมชนประวัติศาสตร์ซึ่งมีโอกาสทำให้อิทธิพลและเศรษฐกิจในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจนล่มสลาย ได้เพราะต้นทุนในการประกอบอาชีพ ในด้านสถานที่ประกอบการและที่พักอาศัยราคาสูงขึ้นและเพื่อผู้อยู่อาศัยและทำการค้าในชุมชนตลาดพลูสามารถวางแผนทำธุรกิจของตนได้อย่างมั่นคงต่อไป

- ส่งเสริมการตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ในชุมชนที่ทำให้ชุมชนรวมกลุ่มระดมทุนเพื่อเริ่ม หรือเสริมสภาพคล่องให้กับกิจการค้าขายรายย่อยได้ โดยไม่ต้องกู้เงินนอกระบบที่เสี่ยงต่อการถูกขูดรีด และเป็น การวางแผนการออมเงิน เพื่อความยั่งยืนของธุรกิจในระยะยาวด้วย

5.4.3 การสร้างฐานข้อมูล และเผยแพร่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในย่านตลาดพลู

การเขียนแบบสถาปัตยกรรมเพื่อการอนุรักษ์นั้นมีวัตถุประสงค์หลักในการเก็บข้อมูลเพื่อใช้อ้างอิงในการซ่อมแซมอาคาร โบราณสถาน เมื่อมีการชำรุดเสียหายในอนาคต แต่การเขียนแบบ VERNACULAR Documentation นั้นได้เก็บข้อมูลองค์ประกอบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาคารและสิ่งแวดล้อมเสมือนภาพจริง ทำให้คนทั่วไปสามารถเห็นความงามของอาคาร และสามารถนำไปเผยแพร่ได้ โดยอยู่ในรูปแบบของสิ่งพิมพ์ ดังนี้

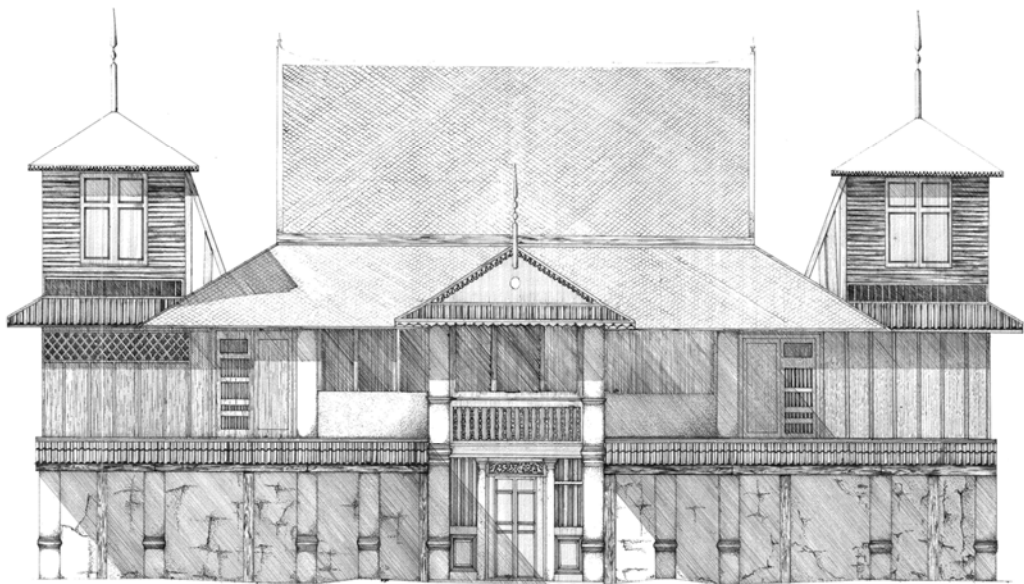
- การจัดทำหนังสือรวบรวมผลงาน VERNADOC อาคารในย่านตลาดพลู เพื่อให้ชุมชน และหน่วยงานราชการท้องถิ่น ได้ใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงสนับสนุนการบริหารจัดการ พื้นที่ประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการดูแลรักษาสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าและการพัฒนาสาธารณูปการให้เหมาะสม ซึ่งหน่วยงานท้องถิ่น เช่น สำนักงานโยธาและพัฒนาชุมชน เขตธนบุรี สามารถใช้ประโยชน์ จากข้อมูลนี้ได้โดยที่

สำนักงานเขตสามารถแนะนำให้เป็นแนวทางให้กับผู้ประกอบการ หรือเจ้าของ อาคารในการออกแบบ อาคารใหม่หรือต่อเติมอาคารเก่าในพื้นที่ ให้เหมาะสมกับบริบท ย่านประวัติศาสตร์ คลองบางหลวงด้วย

หนังสือรวบรวมผลงาน VERNADOC

อาคารในย่านตลาดพลู

โครงการย่อยที่ 1 การวิจัยเพื่อศึกษาและสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรม
ของย่านเมืองเก่าในชุมชนบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าฝั่งธนบุรี:
กรณีศึกษา พื้นที่ตลาดพลู-วัดโพธิ์นิมิตร

บ้านเลขที่ ๑๑๑, ตลาดพลู, เขตธนบุรี, กรุงเทพมหานคร, ซอยด้านที่ ๗, เขตราชดำเนิน ๑-๑๑๑ โดย
นักวิจัย: ใจฉัตร, สุธาสินี, สิริวิภา, วิระพงษ์วัฒนา, เมธย์ พงษ์ทอง, คณะสถาปัตยกรรม

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

ภาพที่ 5.1 หนังสือรวบรวมผลงาน VERNADOC

- การจัดทำแผนที่วัฒนธรรม ฉบับสถานที่สำคัญ อาคารเก่าที่สมควรอนุรักษ์ และเรื่องเล่าในประวัติศาสตร์ โดยที่เป็นการต่อยอดที่ได้มีการจัดทำ แผนที่วัฒนธรรมกับตัวแทนชุมชนขึ้นในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ ซึ่งได้มีการประชุมออกความเห็น เล่าเรื่องในอดีตและจุดเด่นของพื้นที่ โดยที่ทางชุมชนแนะนำ ให้ทำแผนที่วัฒนธรรมรวบรวม ร้านอาหารเด่น และของไหว้ไว้ด้วยกัน และนำเรื่องเล่าในอดีตสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และย่านอาคารประวัติศาสตร์เข้าไว้ในแผนที่ด้วยกัน โดยใช้ผลงานเขียนแบบ VERNADOC และแผนผังย่านตลาดพลูที่เป็นภาพ 3 มิติ (Isometric) ให้ผู้มาเยือนย่านประวัติศาสตร์สามารถหาดำแหน่งสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าได้สะดวกยิ่งขึ้น

ตลาดพลู แรกก่อน.....

ตลาดพลูหรือตลาดน้ำคลองสานเป็นตลาดน้ำโบราณที่มีชื่อเสียงของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ริมคลองสานซึ่งมีต้นกำเนิดจากคลองบางกอกใหญ่และคลองบางกอกน้อย ตลาดน้ำแห่งนี้มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน โดยเริ่มมีตลาดน้ำขึ้นครั้งแรกในสมัยกรุงธนบุรี และต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตลาดน้ำคลองสานก็ยังคงมีมาอย่างต่อเนื่อง

ตลาดน้ำคลองสานมีสินค้าให้เลือกซื้อจำนวนมาก ทั้งผลไม้สด ผักสด ปลาสด และอาหารพื้นบ้าน ตลาดน้ำแห่งนี้ยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์และวันหยุดราชการ

ปัจจุบันตลาดน้ำคลองสานยังคงมีมาอย่างต่อเนื่อง และยังคงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์และวันหยุดราชการ

- ปฏิกิริยา: เหนือและกิจกรรม**
- ๑๕-๑๖ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๑๗ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๑๘ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๑๙ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๒๐ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๒๑ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๒๒ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๒๓ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๒๔ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๒๕ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๒๖ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๒๗ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๒๘ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๒๙ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๓๐ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม
 - ๓๑ มิถุนายน งานเปิดตัวกิจกรรม

อาคารกำหนดค่าการอนุรักษ์

๑. อาคารอนุรักษ์ (อาคารอนุรักษ์)
๒. อาคารอนุรักษ์ (อาคารอนุรักษ์)
๓. อาคารอนุรักษ์ (อาคารอนุรักษ์)
๔. อาคารอนุรักษ์ (อาคารอนุรักษ์)
๕. อาคารอนุรักษ์ (อาคารอนุรักษ์)
๖. อาคารอนุรักษ์ (อาคารอนุรักษ์)
๗. อาคารอนุรักษ์ (อาคารอนุรักษ์)
๘. อาคารอนุรักษ์ (อาคารอนุรักษ์)
๙. อาคารอนุรักษ์ (อาคารอนุรักษ์)
๑๐. อาคารอนุรักษ์ (อาคารอนุรักษ์)

สถานศึกษาชุมชน

๑. สถานศึกษาชุมชน (สถานศึกษาชุมชน)

๒. สถานศึกษาชุมชน (สถานศึกษาชุมชน)

๓. สถานศึกษาชุมชน (สถานศึกษาชุมชน)

๔. สถานศึกษาชุมชน (สถานศึกษาชุมชน)

๕. สถานศึกษาชุมชน (สถานศึกษาชุมชน)

๖. สถานศึกษาชุมชน (สถานศึกษาชุมชน)

๗. สถานศึกษาชุมชน (สถานศึกษาชุมชน)

๘. สถานศึกษาชุมชน (สถานศึกษาชุมชน)

๙. สถานศึกษาชุมชน (สถานศึกษาชุมชน)

๑๐. สถานศึกษาชุมชน (สถานศึกษาชุมชน)

ย่านตลาดพลู

๑. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๒. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๓. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๔. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๕. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๖. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๗. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๘. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๙. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๑๐. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๑. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๒. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๓. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๔. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๕. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๖. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๗. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๘. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๙. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

๑๐. ย่านตลาดพลู (ย่านตลาดพลู)

แผนที่ 5.1 วัฒนธรรมตลาดพลู แสดงที่ตั้งสถาปัตยกรรมเก่าแกในท้องถิ่น และสถานศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน

5.4.4 องค์กรชุมชนที่สามารถนำฐานข้อมูลไปทำแผนอนุรักษ์และท่องเที่ยวได้

โดยที่แผนที่วัฒนธรรมและหนังสือรวบรวมผลงาน VERNADOC อาคารในย่านตลาดพลู ที่มีทั้งข้อมูลสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และกิจกรรมพาณิชย์กรรมนั้นสามารถเผยแพร่ต่อไปในชุมชน ผ่านทาง องค์กรสำคัญในชุมชน 2 องค์กรหลัก คือ

5.4.4.1 กลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) เขตธนบุรี และตลาดพลู นั้นประกอบไปด้วยกลุ่มอาสาสมัครที่มาจากเจ้าของกิจการร้านค้าต่างๆ ในตลาดพลู โดยมีประธานศูนย์ปฏิบัติการ อปพร. เขตธนบุรี คือ คุณพิสิทธิ์ ชุ่มวิจิตร เจ้าของร้านตลาดพลูโฟโต้ และประธานศูนย์ปฏิบัติการ อปพร. ตลาดพลู คือคุณสุมิตร จริยะเอี่ยมอุดม ซึ่ง กลุ่ม อปพร. เขตธนบุรีในปัจจุบัน เป็นเสมือน ตัวแทนชุมชนตลาดพลู เพราะมาจากผู้ประกอบการร้านค้าในย่าน นอกจากนี้ยังเป็น ผู้ประสานงานชุมชนทั้ง 5 (ชุมชนวัดอินทาราม วัดโพธิ์นิมิตร โรงเจ หลังศูนย์จันทรมิไพบุลย์ และซอยวัดกันต๊ะ) โดยรอบพื้นที่ ตลาดพลูเข้าด้วยกันเมื่อมีงานสำคัญภายในพื้นที่ตลาดพลู เช่น งานฉลองวัดอินทาราม วัดราชคฤห์ และงานแห่ประจำปีของศาลเจ้าต่างๆ (ศาลเจ้าพระเพลิง ศาลเจ้ากวนอู โรงเจ ศาลเจ้าตึกดินและศาลเจ้าสูง) ตั้งนั้น คณะทำงานของ อปพร. ธนบุรีและตลาดพลู จึงมีศักยภาพสูง ในการระดมคนในตลาดพลู เพื่อจัดกิจกรรมใหญ่ต่างๆ แม้กระทั่งช่วยเหลือจัดงาน โดยจัดสถานที่ งานระบบ และเผื่อระวางเหตุร้าย ให้กับรัฐท้องถิ่น เช่น สำนักงานเขตธนบุรี ในงานพิธีสำคัญๆ เช่น งานเฉลิมฉลองวันปฐมบรมราชาภิเษก สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี งานวันสงกรานต์และงานวันสำคัญทางพุทธศาสนาอื่นๆ

5.4.4.2 มูลนิธิกรุงธนประชานุสรณ์ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้สนับสนุนหลักของโรงเรียนกมลิ่งจันและศาลเจ้าตึกดิน เป็นองค์กรที่ประกอบด้วย กลุ่มนักธุรกิจเจ้าของกิจการที่เติบโตมาในย่านตลาดพลู โดยมีประธาน คือ คุณสุพัฒน์ เสงสกุล เจ้าของร้านขาย 5 เจดีย์ และกรรมการ และผู้จัดการโรงเรียน คือ คุณพีระวัฒน์ ภิญญวัฒน์ยากร เจ้าของห้างเพชรทองยิ่งเฮง มีสมาชิกสำคัญ เช่น คุณขวัญ ลีปิพัฒน์วิทย์ เจ้าของโรงสีวงไถ คุณสุ ลุยวิทย์ เจ้าของกิจการโรงงานผลิตกล่องถ้ำรูป และหลอดไฟ LED ตระกูลเตชะบุญเกียรติ กลุ่มกิจการห้างทองย่งเส็ง และแสงทองสุข และซึ่งเป็นกลุ่มที่สามารถระดมทุน เพื่อการสาธารณกุศล ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสามารถตั้งโรงเรียนกมลิ่งจันใหม่ได้ในเวลาสั้นเพียง 4 ปี สร้างอาคารใหม่ใกล้ถนนราชพฤกษ์ สาทร และได้ยกอาคารเรียนหลังเดิมที่ตั้งอยู่ในศาลเจ้าตึกดิน ให้แก่เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน ในพื้นที่ตลาดพลู ซึ่งอยู่ในระหว่าง การดำเนินงานของเขตธนบุรีและกรุงเทพมหานคร

โดยทั้งข้อมูลแผนที่วัฒนธรรมและรูปภาพ VERNADOC อาคารเก่าในย่านตลาดพลู นั้น ทางกลุ่มศูนย์ ปฏิบัติงาน อปพร. เขตธนบุรี สามารถนำไปใช้ในการวางแผนงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวยั่งยืนกับชุมชนได้ต่อไป โดยกลุ่ม อปพร. เขตธนบุรี และตลาดพลูนั้น เป็นแกนนำในการจัดงาน เทศกาลสำคัญของย่านตลาดพลู มานานกว่า 20 ปี ข้อมูลรูปภาพ VERNADOC

และแผนที่วัฒนธรรมสามารถนำไปปรับปรุงต่อยอดให้กับสิ่งอำนวยความสะดวก ในงานเทศกาลต่างๆ ได้ เช่น แผ่นพับข้อมูลงาน โปสเตอร์โฆษณางานและของที่ระลึก เพื่อสร้างและผลิตซ้ำรูปแบบศิลปะ และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้กับชุมชนได้จดจำ ในส่วนของมูลนิธิกรุงธนประชานุสรณ์ และโรงเรียนกมลจิ่งจัน ข้อมูลแผนที่วัฒนธรรม และรูปภาพ VERNADOC สามารถเป็นส่วนประกอบของการศึกษาประวัติศาสตร์ ในท้องถิ่น และการเรียนรู้ งานช่างฝีมือในท้องถิ่นต่อไป

5.4.5 การส่งเสริมการใช้คลองอย่างเป็นระบบเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศน์ในชุมชนเมืองเก่า

เนื่องจากย่านตลาดพลูนั้นเจริญเติบโตมาจากระบบโครงข่ายคลองในตอนใต้เชื่อมเข้ากับคลองบางหลวง โดยเห็นได้ชัดว่ามีคลองย่อยทั้ง 3 เส้น คือ คลองบางสะแก คลองบางน้ำชัน และคลองสำหรับในตลาดพลูนั้นติดต่อกับเครือข่ายคลองตอนใต้ คือ คลองสนามชัย คลองบางขุนเทียนและ คลองบางมด โดยมี คลองด่าน คลองบางหว้า และคลองดาวคะนองเป็นตัวเชื่อม จากการสอบถามผู้ใหญ่คนเก่าแก่ใน ตลาดพลูพบว่าสมัยก่อนเมื่อ 50-60 ก่อนยังทันเห็น พ่อค้าแม่ค้าขายผลไม้ นำสินค้า เช่น ชมพู่ ฝรั่ง ลิ้นจี่ จากในสวนริมคลองบางหว้า บางขุนเทียน และคลองบางมด มาขายที่ตลาดพลู โดยมาทางคลองบางสะแก และคลองบางน้ำชัน โดยที่คลองทั้งสองเชื่อมต่อกับคลองบางมดผ่านคลองบางหว้า คลองดาวคะนอง และคลองด่าน

ในปัจจุบัน คลองบางหว้า คลองบางมด และคลองบางขุนเทียน ยังคงมีแหล่งสวนผลไม้ต่างๆ เช่น ลิ้นจี่ในบริเวณ ริมคลองบางหว้ามาจนถึงคลองบางขุนเทียน ในบางมดยังคงมีส่วนส้ม และสวนกล้วยไม้และแหล่งการเกษตรกรรมชุมชนอีกมาก สมาชิกชุมชนยังคงมีประเพณีการแข่งขันเรือ และต่อเรืออยู่ ซึ่งแสดงถึงการใช้คลองเป็นเส้นทางคมนาคม แต่ไม่สามารถมาถึงคลองบางสะแก และคลองบางน้ำชันได้ เนื่องจากถูกคานคอนกรีตกั้นไว้ทุกระยะ 2-3 เมตร ในปัจจุบัน สภาพของคลองย่อย เช่นคลองบางน้ำชัน และคลองสำหรับ จึงกลายเป็นเส้นทางระบายน้ำ ซึ่งมีจุดอุดตันทำให้น้ำเน่าเสีย ระบบนิเวศน์ของน้ำเสียไป การลอกคลองบริเวณนี้ทำได้ลำบาก เนื่องจากมีคอนกรีตกั้นไว้ ซึ่งถ้าคลองบางสะแก บางน้ำชันและคลองสำหรับสามารถกลับมาใช้ เป็นคลองสัญจรได้อีก โดยมีโอกาสสูงที่จะปั่นทางเลือกในการคมนาคมสู่ย่านฝั่งธนบุรี ตอนใต้ จากถนนราชพฤกษ์ สาทรและรถไฟฟ้า BTS เชื่อมต่อถนนสายหลัก คือ พระราม 2 และถนนสุขสวัสดิ์ ทำให้ย่านตลาดพลูมีโอกาสในการเป็นศูนย์กลางทางการคมนาคมทางเลือกและเศรษฐกิจที่ยั่งยืนในย่านฝั่งธนบุรีในอนาคตด้วย

แผนที่ 5.2 โครงข่ายการคมนาคมทางน้ำ และทางบกในย่านตลาดพลู และธนบุรีใต้

5.5 ข้อเสนอแนะต่อภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

5.5.1 จัดทำป้ายบอกประวัติความสำคัญของอาคารเก่าแก่ในพื้นที่เพื่อให้ความรู้แก่ผู้มาเยี่ยมชมเยือน และสร้างความภูมิใจแก่ชุมชน (สำนักงานวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยว กทม. และสำนักงานเขต ธนบุรี)

5.5.2 ส่งเสริมให้ปรับปรุงและจัดพื้นที่ถนนตลาดพลูทางในเป็นถนนท่องเที่ยวใน ชุมชนเพื่อคนเดิน และขี่จักรยาน ชมอาคารเก่า และจัดเป็นพื้นที่ขายอาหารใน ชุมชนในวัน เสาร์-อาทิตย์ เพื่อส่งเสริมให้มี กิจกรรมที่สร้างรายได้ ทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญของอาคารมรดกของชุมชนเอง (ฝ่ายโยธา และฝ่าย พัฒนาสังคม สำนักงานเขตธนบุรี, อปพร. ตลาดพลู และอปพร. เขตธนบุรี)

5.5.3 ส่งเสริมจัดพื้นที่ริมน้ำบริเวณท่าน้ำตลาดพลูซึ่งต่อเนื่องกับถนนตลาดพลูทางใน และส่งเสริม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของอาคารเก่าแก่ในย่านตลาดพลู (ฝ่ายโยธาและฝ่ายพัฒนาสังคม สำนักงานเขตธนบุรี, อปพร. ตลาดพลู และอปพร. เขตธนบุรี)

5.5.4 จัดลำดับความสำคัญของอาคารเก่าแก่ในย่านตลาดพลู โดยปัจจัยที่ต้องคำนึงดังนี้

- ความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์
- ความสำคัญในเชิงที่ตั้ง แหล่งท่องเที่ยว
- ความสำคัญในเชิงงานฝีมือและรูปแบบสถาปัตยกรรม
- ความสำคัญในเชิงกิจกรรมเกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรม

(ฝ่ายโยธา และฝ่ายพัฒนาสังคม สำนักงานเขตธนบุรี)

5.5.5 จัดการประชุมร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องของรัฐทั้งเจ้า หน้าที่ท้องถิ่น-การ ท่องเที่ยว และการอนุรักษ์-เจ้าของของที่ดิน อาคาร และผู้อยู่อาศัย ผู้เช่า เพื่อกำหนดแนวทาง และรูปแบบ อนุรักษ์อาคารในย่านตลาดพลู อบรมการอนุรักษ์อาคารเก่า (กองจัดรูป และปรับปรุงฟื้นฟูเมือง สำนักผัง เมือง กทม, ฝ่ายพัฒนาสังคม สำนักงานเขตธนบุรี, อปพร. ตลาดพลู และอปพร เขตธนบุรี, ชุมชนวัดอินทา ราม, ชุมชนวัดก้นตฬาราราม, ชุมชนโรงเจ, ชุมชนหลังศูนย์จันทร์ฉิมไพบูลย์ และกลุ่มเจ้าของที่ดินในพื้นที่)

รายการอ้างอิง

- กุศล เอี่ยมอรุณ. ฝั่งธนบุรี. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2542.
- เขมชาติ วงศ์ทิมารัตน์. แนวทางการอนุรักษ์คลองและชุมชนริมคลองบางกอกใหญ่
วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- ควิน ลิ้มปี่. การศึกษาตึกแถวในสมัยรัชกาลที่ 5 จากแผนที่กรุงเทพฯ ปี พ.ศ. 2450 เขตสัมพันธวงศ์
วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.
- ชัยฎาภรณ์ ลาดเสนา. โครงสร้างและองค์ประกอบทางกายภาพของย่านพาณิชย์กรรมเก่าตลาดพลู
กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2553.
- ธีมาพร วัชราทิน. การวางผังและออกแบบจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรในย่านพาณิชย์กรรมชุมชนริมน้ำ:
กรณีศึกษา ย่านตลาดพลู กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- น. ณ ปากน้ำ. แบบแผนบ้านเรือนในสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2548.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. บ้านเรือนสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 7. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ
(1984), 2534.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, 2537.
- ผุสดี ทิพทัส. บ้านในกรุงรัตนโกสินทร์1: รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถึงรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2325-พ.ศ. 2394). พิมพ์ครั้งที่ 1.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- ผุสดี ทิพทัส. บ้านในกรุงรัตนโกสินทร์2: รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2394-พ.ศ.2453). พิมพ์ครั้งที่ 1.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- ผุสดี ทิพทัส. บ้านในกรุงรัตนโกสินทร์3: รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2543-
2468). พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- ผุสดี ทิพทัส. บ้านในกรุงรัตนโกสินทร์4: รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงต้นรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (พ.ศ.2468-พ.ศ.2503). พิมพ์ครั้งที่ 1.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

พวงร้อย กล่อมเอียง และคณะ. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นวิถีชีวิตย่านตลาดพลูจากคลองบางหลวงถึงคลอง
ด่าน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.

ยงธนีสร์ พิมลเสถียร. อาคารที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์บริเวณถนนเจริญกรุงตอนบน.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2552.

สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. คู่มือการประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว
ทางวัฒนธรรม เสนอ สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. กรุงเทพฯ :
สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2549

สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. คู่มือการประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว
ทางประวัติศาสตร์ เสนอ สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
กรุงเทพฯ : สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2555.

อรศิริ ปาณินท์ และคณะ. รายงานการวิจัย เรื่อง ลักษณะอาคารพักอาศัยย่านคลองบางกอกน้อย.
ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

ภาคผนวก

ภาคผนวก

แบบประเมินคุณค่าอาคารบริเวณย่านตลาดพลู

ชื่ออาคาร.....

บ้านเลขที่..... ซอย..... ถนน.....

หมู่ที่..... แขวง..... เขต..... จังหวัด.....

การใช้สอยปัจจุบัน พักอาศัย พาณิชยกรรม แบบผสม สำนักงาน

อาคารทางศาสนา อื่นๆ

จำนวนชั้น 1 ชั้น 1½ ชั้น 2 ชั้น 3 ชั้น 4 ชั้น

ผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน เอกชน/นิติบุคคล ที่ราชพัสดุ กรมการศาสนา ราชการ

ประเภทที่ดิน กรรมสิทธิ์ สิทธิครอบครอง ที่ดินเพื่อการศาสนา

การใช้งานปัจจุบัน ไม่ได้ใช้งาน ใช้งาน อื่นๆ

ตารางที่ 1 เกณฑ์การพิจารณาเพื่อจัดลำดับคุณค่าประวัติศาสตร์ของอาคาร

เกณฑ์การพิจารณา		1	2	3	4	5
คุณค่าด้านประวัติศาสตร์	ประวัติศาสตร์					เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์/กิจกรรม/บุคคล/ชุมชนที่มีความสำคัญ
	ประวัติศาสตร์ศิลปะสถาปัตยกรรม					รูปแบบของอาคารแสดงถึงสถาปัตยกรรมเฉพาะของยุคที่สร้างอาคาร
	ประวัติการก่อสร้างและบูรณะ					การก่อสร้างหรือบูรณะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่มีความสำคัญ
	ความเป็นหลักฐานทางโบราณคดี					ความสำคัญทางโบราณคดี
	อายุ					แบ่งตามช่วงเวลา ยุคสมัย
คุณค่าด้านสุนทรียภาพ	รูปแบบสถาปัตยกรรม					รูปแบบอาคารหรือโครงสร้างที่สวยงาม
	รูปแบบศิลปกรรม					ความสวยงามของลวดลายตกแต่งอาคาร
	ความหายาก					ความหายากของอาคารแบบเดียวกันในกรุงเทพฯ
	ความประณีตในงาน					รายละเอียดของลวดลายตกแต่งอาคาร
	วัสดุดั้งเดิม					การคงอยู่ของวัสดุในอดีต

เกณฑ์การพิจารณา		1	2	3	4	5
คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษา	ตัวอย่างในการศึกษา					การใช้เป็นกรณีศึกษาในการออกแบบอาคาร
	การสื่อความหมายให้เข้าใจ					ความเหมาะสมระหว่างตัวอาคารกับกิจกรรมที่สอดคล้องกัน
	การเป็นตัวแทน					แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่
	การคงรูปแบบเดิม					การคงอยู่ของรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิม
	ฝีมือช่าง					การแสดงถึงคุณภาพฝีมือช่างก่อสร้าง
คุณค่าทางสังคมเศรษฐกิจ	ความผูกพันต่อท้องถิ่น					อาคารที่ท้องถิ่นใช้ทำกิจกรรมหรือใช้ในชีวิตประจำวัน
	ความเป็นที่ยอมรับ					อาคารเป็นที่รู้จักและยอมรับจากชุมชน
	ความมีชื่อเสียง					อาคารที่เป็นที่รู้จักสู่ภายนอก
	ความเกี่ยวพันทางเศรษฐกิจ/สังคม					มีความเกี่ยวพันทางเศรษฐกิจ/สังคม
	ความเกี่ยวพันทางประเพณี/วัฒนธรรม					มีความเกี่ยวพันกับประเพณี/วัฒนธรรมท้องถิ่น
คุณค่าด้านโครงสร้าง/วัสดุ	ความสมบูรณ์และสวยงาม					โครงสร้างมีความสมบูรณ์และสวยงาม
	เทคโนโลยีการก่อสร้างเหมาะสม					ความเหมาะสมของโครงสร้างและวัสดุที่ใช้ในอดีต
	โครงสร้างพัฒนาตามยุคสมัย					โครงสร้างและวัสดุมีพัฒนาการตามยุคสมัย
	วัสดุท้องถิ่น					มีการประยุกต์ใช้วัสดุท้องถิ่นในการออกแบบโครงสร้าง
	การออกแบบรูปแบบ ลายละเอียด					มีลายละเอียดสวยงามเหมาะสมกับยุคสมัย
คุณค่าด้านเอกลักษณ์ของยุคสมัย	พบเห็นได้ทั่วไป					สามารถพบเห็นอาคารแบบเดียวกันในกรุงเทพฯ
	ตัวแทนของยุคสมัยหนึ่ง					อาคารสะท้อนภาพในยุคสมัยนั้น
	เอกลักษณ์เฉพาะแห่ง					อาคารมีลักษณะเฉพาะแห่งหาดูได้ยาก
	ตัวแทนหาได้ยากของยุคสมัย					
	พบเห็นได้เพียงแห่งเดียวในประเทศ					พบอาคารรูปแบบนี้ได้เฉพาะย่านตลาดพลู
คุณค่าองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม	แสดงอัตลักษณ์ย่านตลาดพลู					อาคารสามารถแสดงเอกลักษณ์ของตลาดพลู
	องค์ประกอบที่จดจำง่าย					อาคารมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมง่ายในการจดจำ
	พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม					เกี่ยวข้องกับกาเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม
	วิถีชีวิตกลุ่มชนชาติพันธุ์					สะท้อนการอยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์
	วัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐาน					วัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานเป็นเอกลักษณ์

ตารางที่ 2 เกณฑ์การพิจารณาภัยคุกคามที่มีต่อย่านตลาดพลู

เกณฑ์การพิจารณา		1	2	3	4	5
สภาพทางกายภาพในปัจจุบัน	ความสมบูรณ์ของโครงสร้าง					การประเมินความเป็นของแท้
	ความสมบูรณ์ขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม					ความสมบูรณ์ขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมหลงเหลืออยู่มาก
	ความสมบูรณ์ของพื้นผิว สีของวัสดุ					ความสมบูรณ์ของรายละเอียดพื้นผิว สีของวัสดุ
	การประกอบกิจกรรมที่เหมาะสม					ใช้อาคารเหมาะสมต่อการดำเนินกิจกรรม
	คุณภาพสิ่งแวดล้อม					อาคารค้ำประกันต่อผลกระทบของคุณภาพสิ่งแวดล้อม
	การมองเห็น					สามารถรับรู้จดจำอาคารได้จากการมองเห็น
	ความสัมพันธ์กับโบราณสถานใกล้เคียง					มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับโบราณสถานในพื้นที่
	ระบบการสัญจร – การเข้าถึง					การเข้าถึง – การสัญจรที่สะดวก
	ภัยคุกคามจากระบบคมนาคม					รถไฟฟ้า อื่นๆ
	ภัยคุกคามจากการพัฒนาที่อยู่อาศัย					การขยายตัวของการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ไม่เป็นระเบียบ
	การมีส่วนร่วมของชุมชน					ชุมชนตระหนักถึงภัยคุกคาม
	การมีส่วนร่วมและอนุรักษ์ชุมชน					ชุมชนตระหนักถึงการอนุรักษ์
	การตัดถนน/สร้างสะพาน					การขยายตัวและพัฒนาของเมือง
	ความไม่เป็นระเบียบของสภาพแวดล้อม					สภาพแวดล้อมมีผลกระทบต่อชุมชน/อาคาร
	ความไม่เป็นระเบียบของทางเท้า					ทางเท้าที่ไร้ระเบียบ